गौरव कुमार

वि.

युनियन ऑफ इंडिया आणि इतर

(रिट याचिका (दिवाणी) क्रमांक ३५२ ऑफ २०२३)

३० जुलै २०२४

[डॉ. धनंजय वाय चंद्रचूड, सरन्यायाधीश आणि जे.बी. पारडीवाला, न्या.]

विचारकरण्याजोगा मुद्दा

राज्य बार कौन्सिलकडून (एसबीसी) आकारण्यात येणारे प्रवेश शुल्क ॲडव्होकेट्स ॲक्ट १९६१ च्या कलम २४ (१) (एफ) चे उल्लंघन आहे का; इतर विविध शुल्क भरणे ही नावनोंदणीची पूर्वअट करता येईल का?

हेडनोट्स[†]

अॅडव्होकेट्स अॅक्ट, १९६१ – कलम २४ (१) (एफ) - वकिलांची नोंदणी – एसबीसींनी आकारलेल्या नोंदणी शुल्काच्या वैधतेवर प्रश्नचिन्ह - तक्रार अशी आहे की राज्य यादीतील व्यक्तींच्या प्रवेशावेळी एसबीसींनी आकारलेले शुल्क वकील अधिनियम १९६१ च्या कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत विहित केलेल्या नोंदणी शुल्कापेक्षा जास्त आहे:

संसदेचे प्रतिनिधी म्हणून काम करताना एसबीसी आणि बार कौन्सिल ऑफ इंडिया (बीसीआय) अॅडव्होकेट्स अॅक्टअंतर्गत नियम तयार करू शकतात - तथापि, एसबीसींनी लागू केलेला कोणताही नियम केवळ अनुषंगिक आहे आणि मूळ कायद्यातील तरतुदींद्वारे विचारात न घेतलेले मूलभूत अधिकार, जबाबदाऱ्या किंवा अपंगत्व अस्तित्वात आणण्यासाठी त्याचा वापर केला जाऊ शकत नाही - पुढे, हे नियम वकील कायद्याच्या उद्दिष्टाशी आणि उद्देशाशी सुसंगत असणे आवश्यक आहे, म्हणजे, एक सामायिक बार तयार करणे आणि

कायदेव्यावसायिकांचे नियमन आणि त्यांची पात्रता, नावनोंदणी, प्रॅक्टिसचा अधिकार आणि शिस्त - प्रतिनिधी मूळ कायद्याच्या स्पष्ट तरतुदी आणि उद्देशाच्या विरुद्ध कार्य करू शकत नाही - प्रतिनिधी मूळ कायद्याची किंवा त्याअंतर्गत विहित केलेल्या कायदेविषयक धोरणाची व्याप्ती वाढवू शकत नाही किंवा संकुचित करू शकत नाही - वित्तीय तरतुदीचा अर्थ लावावा लागतो काटेकोरपणे आणि प्रतिनिधी मूळ कायद्याने विचारात न घेतलेल्या कोणत्याही परिस्थितीचा, घटकांचा किंवा अटींचा विचार करू शकत नाही - कलम २४ (१) मध्ये एखाद्या वकिलाला राज्य सूचीवर कोणत्या पात्रतेच्या अधीन राहून प्रवेश दिला जाऊ शकतो हे नमूद केले आहे - कलम २४ (१) (एफ) मध्ये अशी तरतूद आहे की सामान्य उमेदवारांना देय नावनोंदणी शुल्क सातशे पन्नास रुपये आहे आणि अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातीच्या उमेदवारांकडून एकशे पंचवीस रुपये - कलम २४ (१) (एफ) हे वकील कायद्याचे कायदेविषयक धोरण दर्शविते की कलम २४ (१) च्या इतर अटींच्या पूर्ततेच्या अधीन राहून, विहित आर्थिक

रक्कम भरल्यास एखादी व्यक्ती वकील म्हणून प्रवेश घेण्यास पात्र होईल - सध्या, एसबीसी खालील पद्धतीने नोंदणी शुल्क आकारतात: (१) ते कलम २४ (१) (एफ) अन्वये कायदेशीर अटीनुसार नावनोंदणी शुल्क आकारतात, परंतु विविध शुल्क आकारतात आणि (२) ते विविध शुल्क आकारण्याव्यतिरिक्त कायदेशीर अटींच्या पलीकडे नावनोंदणी शुल्क आकारतात - एसबीसी सध्या च्या प्रमाणे कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत स्पष्ट कायदेशीर अटींपलीकडे "नावनोंदणी शुल्क" आकारू शकत नाहीत - म्हणून, सर्वसाधारण उमेदवारांसाठी सातशे रुपयांपेक्षा अधिक आणि अनुसूचित जाती व जमातीच्या उमेदवारांसाठी एकशे पंचवीस रुपयांपेक्षा अधिक नावनोंदणी शुल्क ठरविणे कलम २४ (१) (एफ) च्या विरुद्ध आहे - नावनोंदणी शुल्काचा विषय ॲडव्होकेट ॲक्टमध्ये समाविष्ट आहे - म्हणून, एसबीसी, प्रत्यायोजित अधिकारी असल्याने, वैधानिक अटींच्या विरुद्ध नावनोंदणी शुल्क निश्चित करण्याचा कोणताही कायदेशीर अधिकार नाही - कलम २४ (१) (एफ) मध्ये विशेषत: आर्थिक पूर्वअटी नमूद

केल्या आहेत ज्याच्या अधीन वकील आहे एसबीसी आणि बीसीआय नोंदणीची पूर्वअट म्हणून विहित नावनोंदणी शुल्क आणि मुद्रांक शुल्क वगळता इतर शुल्क भरण्याची मागणी करू शकत नाहीत - एसबीसींचा नावनोंदणीच्या वेळी खालील कायदेशीर अटींपेक्षा जास्त शुल्क आणि शुल्क आकारण्याचा निर्णय

कलम २४ (१) (एफ) राज्यघटनेच्या कलम १४ आणि कलम १९ (१) (जी) चे उल्लंघन करते. [पारस ५८, ६६, ६७, ६८, १०९(ब), १०९(क)]

ॲडव्होकेट्स ॲक्ट, १९६१ – ऑल इंडिया बार कमिटी – कायदेशीर पार्श्वभूमी - चर्चा केली.

ॲडव्होकेट्स ॲक्ट, १९६१ – एक संपूर्ण संहिता – वकिलांचे प्रवेश आणि नावनोंदणी:

अधिवक्ता कायद्यातील तरतुदी सूचित करतात की ते वकिलांच्या प्रवेश आणि नोंदणीसाठी संपूर्ण यंत्रणा प्रदान करते - कायद्याची

प्रभावी आणि संपूर्ण अंमलबजावणी सुनिश्चित करण्यासाठी एसबीसींना पुरेसे अधिकार आहेत. [परिच्छेद २६]

प्रत्यायोजित कायदे - प्रत्यायोजित कायद्याला कधी आव्हान दिले जाऊ शकते:

होल्ड: इंडियन एक्सप्रेस वृत्तपत्रांमध्ये हे *चांगले स्थापित आहे* (*बॉम्बे*) (*पी*) *लिमिटेड विरुद्ध भारत सरकार*[१९८५] २ एससीआर २८७आणि *तमिळनाडू राज्य विरुद्ध पी कृष्णमूर्ती* [२००६] ३ एससीआर ३९६या प्रत्यायोजित कायद्याला खालील कारणांवरून आव्हान दिले जाऊ शकते: (१) प्रत्यायोजित कायदे करण्याच्या वैधानिक क्षमतेचा अभाव; (२) घटनेने दिलेल्या मूलभूत अधिकारांचे उल्लंघन; (३) राज्यघटनेतील कोणत्याही तरतुदीचे उल्लंघन; (४) ज्या कायद्याअंतर्गत तो बनविला गेला आहे त्याचे पालन करण्यात अपयश ी ठरणे किंवा सक्षम अधिनियमाने प्रदान केलेल्या अधिकाराच्या

मर्यादेपेक्षा जास्त करणे; (५) इतर कोणत्याही कायद्याला विरोध करणे; आणि (६) उघड पणे मनमानी. [परिच्छेद २८]

भारतीय राज्यघटना – कलम.२६५ व ३६६ – शुल्क आकारण्याचा अधिकार :

(१) कलम ३६६(२८) नुसार शुल्क हे असत्य आहे; (२) अनुच्छेद २६५ मध्ये "कर" या शब्दाचा अर्थ शुल्कासह सर्व शुल्क आहे आणि म्हणूनच कोणतेही शुल्क वैध कायद्याच्या प्राधिकरणाद्वारे आकारले जाणे आवश्यक आहे; (३) शुल्क ही पैशांची सक्तीची देवाणघेवाण असल्याने शुल्क आकारण्याचा अधिकार देता येत नाही ; (४) विधिमंडळाच्या प्रतिनिधीला शुल्क आकारण्याचा अधिकार मूळ कायद्यानुसार विशेषतरतूद करण्यात यावी; आणि (५) शुल्क व कर आकारणी करताना प्रतिनिधीने मूळ कायद्याने ठरवून दिलेल्या कायदेविषयक धोरणाच्या निकषांमध्ये काटेकोरपणे काम करणे आवश्यक आहे. [परिच्छेद ३४]

भारतीय राज्यघटना – वकील कायदा, १९६१ – कलम २४ (१) (च) - नोंदणी शुल्क नियामक शुल्काचे वैशिष्ट्य पूर्ण करते:

राज्य एखाद्या विशिष्ट व्यापार , व्यवसाय किंवा व्यवसायाचे नियमन करण्यासाठी परवाना देते - या नियामक क्रियाकलापांमध्ये त्या विशिष्ट व्यापार, व्यवसाय किंवा व्यवसायाचे पर्यवेक्षण, नियमन आणि देखरेख करणे हे राज्य किंवा त्याच्या यंत्रणांच्या वतीने कर्तव्य असते - कारण अशा क्रियाकलापांसाठी राज्याला सार्वजनिक संसाधने खर्च करणे आवश्यक असते, राज्य प्रशासकीय खर्च टाळण्यासाठी परवाना शुल्क आकारू शकते - वकील कायद्याच्या कलम २४ (१) (एफ) द्वारे निर्धारित नावनोंदणी शुल्क पूर्ण करते नियामक शुल्काचे वैशिष्ट्य . [पारस ३५, ३८]

ॲडव्होकेट्स ॲक्ट, १९६१ **- कलम** २४ **(१) (एफ) - बार कौन्सिल कायद्याच्या स्पष्ट अटीपलीकडे शुल्क आकारू शकत नाहीत:**

कलम २४ (१) (एफ) ही वित्तीय नियामक तरतूद आहे आणि त्याचा काटेकोरपणे अर्थ लावावा लागेल - संसदेने आपल्या सार्वभौम कायदेविषयक अधिकारांचा वापर करून नावनोंदणी शुल्क निश्चित केले आहे - एसबीसी आणि बीसीआय, संसदेचे प्रतिनिधी असल्याने, संसदेने निर्धारित केलेल्या वित्तीय धोरणात बदल किंवा सुधारणा करू शकत नाहीत - प्रतिनिधी केवळ मूळ अधिकार आणि जबाबदाऱ्या निर्माण करू शकतो ज्या मर्यादेपर्यंत पालक कायदा प्रतिनिधीला अधिकार देईल - अतिरिक्त शुल्क निर्धारित करून नावनोंदणीच्या वेळी एसबीसींनी ॲडव्होकेट्स ॲक्टमधील तरतुदींचा विचार न करता नवीन मूलभूत जबाबदाऱ्या निर्माण केल्या आहेत - एसबीसींनी लादलेल्या शुल्काचा आधार कायद्यातील तरतुदींशी जोडला गेला पाहिजे - नोंदणी शुल्क आणि मुद्रांक शुल्क वगळता एसबीसींना शुल्क आकारण्याचा अधिकार देणारी कोणतीही स्पष्ट तरतूद ॲडव्होकेट्स ॲक्टमध्ये नाही, कलम २४ (१) (एफ) अन्वये राज्य सूचीतील

वकिलांच्या प्रवेशाच्या वेळी - विविध शुल्क आकारण्याचा एसबीसींचा निर्णय ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या वैधानिक प्रिस्क्रिप्शनच्या विरोधात आहे.

ॲडव्होकेट्स ॲक्ट, १९६१ – कलम २४ - नावनोंदणी शुल्काव्यतिरिक्त इतर शुल्क ही वैध पूर्वअट असू शकत नाही:

भारतात वकिली करू इच्छिणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीसाठी वकिलांच्या यादीत प्रवेश ही पूर्वअट आहे - नावनोंदणीच्या वेळी, उमेदवारांना प्रवेश घेण्यासाठी एसबीसीने लादलेले विविध शुल्क भरण्याशिवाय फारशी एजन्सी नसते - शुल्क न भरणे म्हणजे उमेदवार राज्य यादीत नाव नोंदणी करू शकत नाही - अशा प्रकारे, नावनोंदणीच्या वेळी उमेदवाराकडून गोळा केलेले सर्व विविध शुल्क मूलत : नावनोंदणीप्रक्रियेची पूर्वअट म्हणून कार्य करते - कलम २४ (१) विशेषत: राज्य यादीत वकिलाची नोंदणी कोणत्या पूर्वशर्तींच्या अधीन राहू शकते - कारण कलम २४ (१) (एफ) नोंदणी शुल्क म्हणून एसबीसीद्वारे आकारली जाऊ शकणारी रक्कम निर्दिष्ट करते, एसबीसी

आणि बीसीआय नावनोंदणीची पूर्वअट म्हणून विहित नोंदणी शुल्काव्यतिरिक्त इतर शुल्क भरण्याची मागणी करू शकत नाहीत . [परिच्छेद ७९]

बार कौन्सिल ऑफ इंडिया नियम – भाग ६ च्या अध्याय २ च्या कलम ४ ए अंतर्गत नियम ४०:

बीसीआय नियमांनुसार भाग सहाच्या अध्याय दोनच्या कलम ४ ए अन्वये नियम ४० नुसार प्रत्येक वकिलाने एसबीसीला दर तिसऱ्या वर्षी तीनशे रुपये देणे बंधनकारक आहे - नियम ४० अन्वये ही रक्कम केवळ राज्य यादीत दाखल असलेल्या वकिलांकडूनच वसूल केली जाऊ शकते - त्यामुळे नावनोंदणीच्या वेळी ही रक्कम व्यक्तींकडून वसूल करता येणार नाही - ती वकिलांकडून वसूल केली जाणे आवश्यक आहे. स्टेट रोलमध्ये प्रवेश केला. [परिच्छेद ८०]

भारतीय राज्यघटना – कलम १४ – वकिलांची नोंदणी – एसबीसींकडून आकारले जाणारे भरमसाठ नोंदणी शुल्क – मूलभूत समानता आणि उघड मनमानी:

एसबीसींनी लादलेले नावनोंदणी शुल्क आणि इतर विविध शुल्क भरण्याचा बोजा नोंदणी करू इच्छिणाऱ्या सर्व व्यक्तींवर समान पडतो - हा बोजा चेहऱ्याने तटस्थ असला तरी समाजातील उपेक्षित आणि आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकांतील व्यक्तींविरुद्ध संरचनात्मक भेदभाव कायम ठेवतो - एकापेक्षा अधिक प्रकारे, नावनोंदणीची प्रक्रिया पद्धतशीर बहिष्करण आणि भेदभावाची संस्कृती कायम ठेवते ज्याचा परिणाम कायद्याच्या पदवीधरांच्या विधी व्यवसायात प्रवेशावर होतो आणि त्याही पलीकडे - स्वतःच्या आवडीचा व्यवसाय करण्याचा आणि उपजीविकेचा हक्क हा व्यक्तीच्या प्रतिष्ठेचा अविभाज्य भाग आहे - नावनोंदणीची पूर्वअट म्हणून भरमसाठ नोंदणी शुल्क आणि विविध शुल्क आकारणे वकिली व्यवसायात प्रवेशास अडथळा निर्माण

करते - नावनोंदणीची पूर्वअट म्हणून भरमसाठ शुल्क आकारणे त्यांच्या कायदेशीर कारकीर्दीच्या प्रगतीत सामाजिक आणि आर्थिक अडथळ्यांना सामोरे जाणाऱ्यांच्या प्रतिष्ठेला कलंक लावण्याचे काम करते - हे प्रभावीपणे उपेक्षित व आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकातील व्यक्तींचा वकिली व्यवसायातील समान सहभाग कमी करून त्यांच्यावर पद्धतशीर भेदभाव कायम ठेवणे - त्यामुळे एसबीसींकडून आकारली जाणारी सध्याची नोंदणी शुल्क रचना (उदा. बार कौन्सिल ऑफ महाराष्ट्र व गोवा सर्वसाधारण उमेदवारांकडून पंधरा हजार रुपये आणि अनुसूचित जाती व जमातीच्या उमेदवारांकडून चौदा हजार पाचशे रुपये एकत्रित शुल्क आकारते) ही मूलभूत समानतेच्या तत्त्वाच्या विरुद्ध आहे. [पारस ८४, ९०]

भारतीय राज्यघटना – कलम १९ (१) (छ) – कायद्याची प्रॅक्टिस करण्याचा अधिकार – अधिकार् यांकडून आकारले जाणारे शुल्क किंवा परवाने – अवाजवीपणा :

एसबीसींच्या सध्याच्या नोंदणी शुल्क रचनेनुसार वकिलाला नावनोंदणीची पूर्वअट म्हणून पंधरा हजार ते बावीस हजार रुपये भरावे लागतात - एसबीसी कलम २४ (१) (एफ) अन्वये विहित केलेल्या विहित शुल्कापेक्षा जास्त नोंदणी शुल्क आकारतात - एसबीसींनी लादलेले जादा नोंदणी शुल्क कायद्याच्या अधिकाराशिवाय आहे - एसबीसींच्या निर्णयामागे कोणतेही वाजवी निकष नाहीत नोंदणी शुल्क म्हणून एवढी अवाजवी रक्कम आकारणे - कलम २४ (१) (एफ) अन्वये स्पष्ट कायदेविषयक धोरणानुसार एसबीसींना कोणतेही शुल्क आकारण्याचे अनिर्बंध अधिकार असू शकत नाहीत - नोंदणीच्या वेळी तरुण विधी पदवीधरांवर जास्त आर्थिक बोजा लादल्याने आर्थिक अडचणी निर्माण होतात, विशेषत: समाजातील उपेक्षित आणि आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकांतील लोकांसाठी - म्हणून, एसबीसीद्वारे आकारली जाणारी सध्याची नोंदणी शुल्क रचना अवाजवी आहे आणि कलम १९ (१) (जी) चे उल्लंघन करते. [परिच्छेद १०२]

ॲडव्होकेट्स ॲक्ट, 1961 - एसबीसीकडून आकारले जाणारे भरमसाठ नोंदणी शुल्क - एसबीसी आणि बीसीआयसाठी आर्थिक परिणाम:

अधिवक्ता कायद्याच्या वैधानिक योजनेनुसार, बार कौन्सिलने केवळ कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत विहित केलेली रक्कम नोंदणी शुल्क म्हणून आकारावी - एकदा वकिलांची राज्य यादीत नोंदणी झाल्यानंतर बार कौन्सिल ॲडव्होकेट्स ॲक्टमधील तरतुदींनुसार वकिलांना पुरविल्या जाणाऱ्या सेवांसाठी शुल्क आकारू शकतात - शुल्क आकारण्याची योग्य पद्धत तयार करण्याची जबाबदारी एसबीसी आणि बीसीआयची आहे हे केवळ नोंदणी करू इच्छिणाऱ्या कायद्याच्या पदवीधरांसाठीच नव्हे तर राज्य यादीत आधीच नोंदणी केलेल्या वकिलांसाठी देखील योग्य आहे - असे अनेक वाजवी मार्ग आहेत ज्याद्वारे एसबीसी आणि बीसीआय वकिलाच्या कारकिर्दीच्या नंतरच्या टप्प्यात निधी गोळा करू शकतात आणि आधीच करतात. [पारस १०३, १०४]

केस लॉ चा हवाला

ओ एन महिंद्रू विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ दिल्ली [१९६८] २ एससीआर ७०९: (१९६८) **एससीसी ऑनलाइन एससी** ३; *आयुक्त, हिंदू धार्मिक धर्मादाय आयुक्त, मद्रास विरुद्ध श्री शिरूर मठाचे श्री लक्ष्मींद्र तीर्थ स्वामिर* [१९५४] १ एससीआर १००५ : (१९५४) १ **एससीसी** ४१२; *कॉर्पोरेशन ऑफ कलकत्ता बनाम लिबर्टी सिनेमा* [१९६५] २ एससीआर ४७७: (१९६४) **एससीसी ऑनलाइन एससी** ६५; *नवतेज सिंग जोहर विरुद्ध भारत सरकार* [२०१८] ७ एससीआर ३७९: (२०१८) १० **एससीसी** १; *चिंतामणराव विरुद्ध मध्य प्रदेश राज्य* [१९५०] १ एससीआर ७५९: (१९५०) **एससीसी** ६९५; *रशीद अहमद विरुद्ध म्युनिसिपल बोर्ड, कैराना* [१९५०] १ एससीआर ५६६: (१९५०) **एससीसी** २२१; *मोहम्मद यासीन विरुद्ध नगर क्षेत्र समिती, जलालाबाद* [१९५२] १ एससीआर ५७२: (१९५२) १ **एससीसी** २०५; *कूर्जी बी*

भरुचा विरुद्ध उत्पादन शुल्क आयुक्त [१९५४] १ एससीआर ८७३**:**

(१९५४) १ एससीसी १८ - त्यानंतर.

सीआयटी विरुद्ध मॅकडोवेल अँड कंपनी लि. [२००९] ८ एससीआर ९८३**:** (२००९) १० **एससीसी** ७५५**;** *अहमदाबाद अर्बन डेव्हलपमेंट अथॉरिटी विरुद्ध शरदकुमार जयंतीकुमार पासवाला* [१९९२] ३ एससीआर ३२८ **: (१९९२) ३ एससीसी २८५;** *प्रतापचंद्र मेहता विरुद्ध राज्य बार कौन्सिल* ऑफ एमपी [२०११] ११ एससीआर ९६५ **:** **(२०११) ९ एससीसी ५७३;** *एस. शेषाचलम विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ तामिळनाडू* [२०१४] १२ एससीआर ४६५**:** (२०१४) १६ **एससीसी ७२;** *नील ऑरेलिओ नुनेस विरुद्ध भारत संघ* [२०२२] ११ एससीआर ५८५ **:** (२०२२) ४ **एससीसी** १ **- यावर अवलंबून आहे.**

बार कौन्सिल ऑफ यूपी विरुद्ध युपी राज्य [१९७३] २ एससीआर १०७३ **: (१९७३) १ एससीसी २६१;** *डॉ. हनीराज ल. चुलानी विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ महाराष्ट्र अँड गोवा* [१९९६] सुप १ एससीआर ५१ **: (१९९६) ३ एससीसी ३४२;** *गिरनार व्यापारी विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य*

[२०११] ३ एससीआर १ : (२०११) ३ **एससीसी** १; *महाचंद्र प्रसाद सिंह (डॉ.) विरुद्ध बिहार विधान परिषद* [२००४] सुप ५ एससीआर ६९२ : (२००४) ८ **एससीसी** ७४७; *रे दिल्ली लॉज ॲक्ट* १९१२ (१९५१) **एससीसी** ५६८; *वसंतलाल मगनभाई संजनवाला विरुद्ध मुंबई राज्य* [१९६१] १ एससीआर ३४१ : (१९६०) **एससीसी ऑनलाईन एससी २७;** *हरिशंकर बागला विरुद्ध मध्य प्रदेश राज्य*[१९५५] १ एससीआर ३८० : (१९५४) १ **एससीसी** ९७८; *दिल्ली महानगरपालिका विरुद्ध बिर्ला कॉटन, स्पिनिंग अँड विव्हिंग मिल्स, दिल्ली* [१९६८] ३ एससीआर २५१: (१९६८) **एससीसी ऑनलाईन एससी १३;** *इंडियन एक्सप्रेस न्यूजपेपर्स (मुंबई) (प्रा.) लि.*

भारत संघ [१९८५] २ एससीआर २८७: (१९८५) १ **एससीसी** ६४१; *तमिळनाडू राज्य विरुद्ध पी कृष्णमूर्ती*[२००६] ३ एससीआर ३९६: (२००६) ४ **एससीसी** ५१७; *अजफल उल्लाह विरुद्ध यूपी राज्य* [१९६४] ४ एससीआर ९९१: (१९६३) **एससीसी ऑनलाइन एससी** ७६; *रोहतक आणि हिसार जिल्हा विद्युत पुरवठा कंपनी लिमिटेड विरुद्ध*

उत्तर प्रदेश राज्य [१९६६] २ एससीआर ८६३: (१९६५) **एससीसी ऑनलाइन एससी** ७५; *डी. के. त्रिवेदी अँड सन्स विरुद्ध गुजरात राज्य* [१९८६] १ एससीआर ४७९: **(१९८६) सुप एससीसी २०;** *एम पी व्ही सुंदरारमीर अँड कंपनी विरुद्ध आंध्र प्रदेश राज्य*[१९५८] १ एससीआर १४२२: **(१९५८) एससीसी ऑनलाईन एससी २२;** *कांदिवली सहकारी औद्योगिक वसाहत विरुद्ध बृहन्मुंबई महानगरपालिका* [२०१५] १ एससीआर ९८९: **(२०१५) ११ एससीसी १६१;** *एच. एच. सुधींद्र तीर्थ स्वामीर विरुद्ध हिंदू धार्मिक व धर्मादाय धर्मादाय आयुक्त* [१९६३] सुप २ एससीआर ३०२; *भारतीय अभ्रक मिकानाइट इंडस्ट्रीज विरुद्ध बिहार राज्य* [१९७१] सुप १ एससीआर ३१९: **(१९७१) २ एससीसी २३६;** *केवल कृष्ण पुरी विरुद्ध पंजाब राज्य* [१९७९] ३ एससीआर १२१७ **: (१९८०) १ एससीसी ४१६;** *श्रीनिवास जनरल ट्रेडर्स विरुद्ध एपी राज्य* [१९८३] ३ एससीआर ८४३: **(१९८३) ४ एससीसी ३५३;** *सिकंदराबाद हैदराबाद हॉटेल ओनर्स असोसिएशन विरुद्ध हैदराबाद महानगरपालिका* [१९९९] १ एससीआर १४३: **(१९९९) २ एससीसी**

२७४; *वाम ऑर्गेनिक केमिकल्स लिमिटेड विरुद्ध युपी राज्य* [१९९७] १ एससीआर ४०३**:** (१९९७) २ **एससीसी** ७१५**;** *ए पी पेपर मिल्स लिमिटेड विरुद्ध एपी सरकार* [२०००] सुप ३ एससीआर ५१३**:** (२०००) ८ **एससीसी १६७;** *रे संजीव दत्ता, उपसचिव, माहिती व प्रसारण मंत्रालय*[१९९५] ३ एससीआर ४५० **:** (१९९५) ३ **एससीसी ६१९;** *अजितसिंह अर्जुनसिंह गोहिल विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ गुजरात* [२०१७] ५ एससीआर ९८४**:** (२०१७) ५ **एससीसी ४६५;** *गुप्ता मॉडर्न दलित ब्रुअरीज विरुद्ध जम्मू आणि काश्मीर राज्य* [२००७] ५ एससीआर ३४३**:** (२००७) ६ **एससीसी ३१७;** *बार कौन्सिल ऑफ दिल्ली विरुद्ध सुरजीत सिंग* [१९८०] ३ एससीआर ९४६**:** (१९८०) ४ **एससीसी २११;** *बार कौन्सिल ऑफ महाराष्ट्र अँड गोवा विरुद्ध मनुभाई परागजी वाशी* (२०१२) १ **एससीसी ३१४;** *इंडियन कौन्सिल ऑफ लीगल एड अँड ॲडव्हाइस विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ इंडिया* [१९९५] १ एससीआर ३०४**:** (१९९५) १ **एससीसी ७३२;** *भारत सरकार विरुद्ध राजधानी धान्य व गूळ विनिमय लि.*१ [१९७५] सुप. १ एससीआर १**:**

(१९७५) १ **एससीसी** ६७६; *कुंजबिहारी लाल बुटेल विरुद्ध एच पी राज्य* [२०००] १ एससीआर १०५४ : (२०००) ३ **एससीसी** ४०; *ग्वाल्हेर रेयॉन सिल्क एमएफजी (डब्ल्यूव्हीजी) कंपनी लि.*

सीएसटी [१९७४] २ एससीआर ८७९ : (१९७४) ४ **एससीसी** ९८; *कृषी बाजार समिती वि. शालीमार केमिकल वर्क्स लि.*[१९९७] सुप. १ एससीआर १६४ : (१९९७) ५ **एससीसी** ५१६; *जनरल ऑफिसर कमांडिंग-इन-चीफ वि सुभाषचंद्र यादव* [१९८८] ३ एससीआर ६२: (१९८८) २ **एससीसी** ३५२; *राजनारायण सिंह विरुद्ध पाटणा प्रशासन समिती*[१९५५] १ एससीआर २९० : (१९५४) २ **एससीसी** ८२; *अविंदर सिंग विरुद्ध पंजाब राज्य* [१९७९] १ एससीआर ८४५ : (१९७९) १ **एससीसी** १३७; *जे के इंडस्ट्रीज लिमिटेड विरुद्ध भारत सं* [२००७] १२ एससीआर १३६: (२००७) १३ **एससीसी** ६७३; *आसाम कंपनी लिमिटेड विरुद्ध आसाम राज्य*[२००१] २ एससीआर ५१५: (२००१) ४ **एससीसी** २०२; *कन्झ्युमर ऑनलाइन फाऊंडेशन आणि इतर विरुद्ध भारत सरकार* [२०११] ५ एससीआर ९११ : (२०११) ५ **एससीसी**

३६०; *ग्लोबल एनर्जी लिमिटेड विरुद्ध सेंट्रल इलेक्ट्रिसिटी नियामक आयोग*२२ [२००९] ९ एससीआर २२**:** (२००९) १५ **एससीसी** ५७०; *बार कौन्सिल ऑफ केरळ विरुद्ध एन. एस. गोपकुमार* **[एसएलपी (सी) क्रमांक** ४४२६८ **ऑफ** २०१८**];** *अक्षय एम सिवन विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ केरळ* **[डब्ल्यूपी (सी) नंबर** ३०६८ **ऑफ** २०२३ **(आदेश दिनांक** १२ **जून** २०२३**)];** *जोसेफ शाईन विरुद्ध भारत संघ* [२०१८] ११ एससीआर ७६५ **: (२०१९) ३ एससीसी ३९;** *नितीशा विरुद्ध भारत संघ* [२०२१] ४ एससीआर ६३३**:** (२०२१) १५ **एससीसी** १२५**;** *हरिराम भांभी बनाम सत्यनारायण* [२०२१] ८ एससीआर ८५५**:** (२०२१) **एससीसी ऑनलाइन एससी** १०१०**;** *के. एस. पुट्टास्वामी विरुद्ध भारत सरकार* [२०१८] ८ एससीआर १**: (२०१७) १० एससीसी १;** *रवींद्र कुमार धारीवाल विरुद्ध भारत सरकार* (२०२३) २ **एससीसी** २०९**;** *खोडे डिस्टिलरीज लिमिटेड विरुद्ध कर्नाटक राज्य* [१९९५] सुप ६ एससीआर ७५९**: (१९९६) १० एससीसी ३०४;** *क्लेरियंट इंटरनॅशनल लिमिटेड विरुद्ध सेबी* [२००४] सुप ३ एससीआर ८४३**:** (२००४) ८

एससीसी ५२४; *शायरा बानो विरुद्ध भारत सरकार* [२०१७] ९ एससीआर ७९७: **(२०१७) ९ एससीसी १;** *सचिव, रसायन व खते मंत्रालय, भारत सरकार विरुद्ध सिप्ला लि* १७७[२००३] सुप २ एससीआर १७७: (२००३) ७ **एससीसी** १; *फ्रँकलिन टेम्पलटन ट्रस्टी सर्व्हिसेस (पी) लिमिटेड विरुद्ध अमृता गर्ग* (२०२१) ९ **एससीसी** ६०६; *एन. के. बाजपेयी विरुद्ध भारत सरकार* [२०१२] २ एससीआर ४३३: **(२०१२) ४ एससीसी ६५३;** *जमशेद अन्सारी विरुद्ध अलाहाबाद येथील उच्च न्यायालय*[२०१६] ४ एससीआर १११: **(२०१६) १० एससीसी ५५४;** *आर. एम. शेषाद्री विरुद्ध जिल्हा दंडाधिकारी* [१९५५] १ एससीआर ६८६: **(१९५४) २ एससीसी ३२०;** *मिनर्वा टॉकीज विरुद्ध राज्य कर्नाटक* [१९८८] २ एससीआर ५११: **(१९८८) सुप एससीसी १७६;** *सोमय्या ऑर्गेनिक्स (इंडिया) लिमिटेड विरुद्ध युपी राज्य* [२००१] ३ एससीआर ३३: **(२००१) ५ एससीसी ५१९ - संदर्भित.**

अक्षय एम सिवन विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ केरळ **[केरळ उच्च न्यायालयात २०२३ ची रिट याचिका (दिवाणी) क्रमांक ३०६८];**

मणिमारन विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ इंडिया **[मदुराई येथील मदरशांच्या उच्च न्यायालयात २०२३ ची रिट याचिका (एमडी) क्रमांक ८७५६];** *अमेय शेजवाल विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ महाराष्ट्र अँड गोवा* **[मुंबई उच्च न्यायालयात २०२१ ची रिट याचिका क्रमांक ३७९५];** *बार कौन्सिल ऑफ महाराष्ट्र विरुद्ध युनियन ऑफ इंडिया* **(२००२) एससीसी ऑनलाईन बॉम २५१;** *टी कोशी विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ केरळ* (२०१६) **एससीसी ऑनलाइन केर** ४१०५५**;** *बार कौन्सिल ऑफ केरळ विरुद्ध टी कोशी* **[डब्ल्यूए नंबर** २१७० **ऑफ** २०१७**] - संदर्भित.**

जॉर्ज वॉकेम शॅनॉन विरुद्ध लोअर मेनलँड डेअरी प्रॉडक्ट्स बोर्ड., १९३८ **एसी** ७०८ **- संदर्भित.**

उद्धृत केलेली पुस्तके आणि नियतकालिके

समान नियमांचा मसुदा (राज्य बार कौन्सिलद्वारे आकारण्यात येणाऱ्या नावनोंदणी आणि इतर शुल्कासाठी) २०२३; अखिल भारतीय बार समितीचा अहवाल (१९५३) १५; लीगल प्रॅक्टिशनर्स बिल १९५९,

संयुक्त समितीचा अहवाल (२८ मार्च १९६०); शंकरय्या, विधी चिकित्सक विधेयक, लोकसभा (२७ एप्रिल १९६१) १४१६२; लीगल प्रॅक्टिशनर्स बिल, लोकसभा (२७ एप्रिल १९६१) १४१६४; राज्यसभा, अधिवक्ता विधेयक १९६१ (४ मे १९६१) २१२५; लॉ कमिशन ऑफ इंडिया, चौदावा अहवाल, न्यायिक प्रशासनातील सुधारणा १९५८ (खंड १) ५७५; २०१३ चा ठराव क्रमांक ३२, २८ जून २०१३ रोजीची राजपत्रित अधिसूचना; बीसीआय. डी ७११४/२०१६ (सी १) दिनांक २२ डिसेंबर २०१६; बीसीआयने २८ जानेवारी २०१७ रोजी एसबीसीच्या सचिवांना पत्रव्यवहार, बीसीआय: डी ५२९/२०१७ (कौन्सिल) दिनांक २८ जानेवारी २०१७ ; दक्षिण आशियातील कायदेशीर समुदायातील दलितांसाठी आव्हाने, अध्याय तिसरा - भारतातील दलित न्याय रक्षक, अमेरिकन बार असोसिएशन (२०२१) १६; दक्षिण आशियातील कायदेशीर समुदायातील दलितांसाठी आव्हाने, अध्याय तिसरा - दलित न्याय रक्षक इन इंडिया, अमेरिकन बार असोसिएशन (२०२१) १७ - **संदर्भित.**

कृत्यांची यादी[संपादन]

लीगल प्रॅक्टिशनर्स ॲक्ट, १८७९; इंडियन बार कौन्सिल ॲक्ट, १९२६; अधिवक्ता अधिनियम, १९६१; भारतीय राज्यघटना; बार कौन्सिल ऑफ इंडिया चे नियम; अधिवक्ता कल्याण निधी अधिनियम, २०११

कीवर्डची यादी

ऑल इंडिया बार कमिटी; प्रत्यायोजित कायदे; शुल्क आकारण्याचा अधिकार; नियामक शुल्क; राज्य बार कौन्सिल; वकिलांची नोंदणी; वकिलांचे नोंदणी शुल्क; वैध पूर्व-अट; मूलभूत समानता; मनमानी; भारतीय राज्यघटनेचे कलम १४; राज्यघटनेचे कलम १९ (१) (जी); वकिलांचे कलम २४ (१) (एफ)

अधिनियम, १९६१; बार कौन्सिल ऑफ इंडिया; वकिलांचे नोंदणी शुल्क; वकिलांची नोंदणी; विविध शुल्क; भारतीय राज्यघटनेचे कलम २६५; भारतीय राज्यघटनेचे कलम ३६६(२८); भारतीय राज्यघटनेचे कलम ११०; कायदेविषयक धोरण; वकिली व्यवसायातील उपेक्षित

समाज; व्यक्तीची प्रतिष्ठा; वाजवी निर्बंध; जास्त नोंदणी शुल्क; राज्य बार कौन्सिलवर आर्थिक परिणाम .

त्यातून उद्भवलेले प्रकरण

दिवाणी मूळ अधिकारक्षेत्र: रिट याचिका (दिवाणी) क्रमांक ३५२ ऑफ २०२३

(भारतीय राज्यघटनेच्या कलम ३२ अन्वये)

सह

टी.सी.(सी) क्रमांक २८, २९ आणि ३० ऑफ २०२३, टी.पी.(सी) क्रमांक २५२६, १९८२, २०८८-२०८९, २१७१, २१२३ आणि २७३४

पक्षांची उपस्थिती

न्यायालयाच्या प्रस्तावाद्वारे

नटराज, एएसजी, राघवनाथ बसंत, आर. बालासुब्रमण्यम, मनन कुमार मिश्रा, एस. प्रबकरन, अपूर्व कुमार शर्मा, सी. नागेश्वर राव, वी.

गिरी, वरिष्ठ अॅड. कौशिताकी शर्मा, हिमा भारद्वाज, पौर्णिमा कृष्णा, सचिन पाटील, रोहित कुमार, शैलेंद्र सिंह, आदर्श मिश्रा, उषा प्रबकरन, दिव्या, आर. व्ही. आव्हाड, रजत कपूर, सुशील सोनकर, संजय शिरसाट, रेश्मी शिरसाट, शिवाकांत वत्स, रोहित जयस्वाल, मंगेश नाईक, ज्ञानेश्वर एन. तेलंगे, कैलास बाजीराव औताडे, रवींद्र सदानंद चिंगळे, डॉ. रवींद्र चिंगळे, राशी शेठ, सुंबुल औसाफ, दीपलक्ष्मी मतवणकर, डॉ. राकेश कुमार, कल्याणी लाल, प्रभास बजाज, प्र शरत

नांबियार, रुची गौर नरुला, शिवांक प्रताप सिंह, सात्विक मिश्रा, अरविंद कुमार शर्मा, शुभम सौरव, गौरव शर्मा, मेसर्स अॅक्सेस लीगल कॉर्प, नितीन लोणकर, सिद्धार्थ धर्माधिकारी, आदित्य अनिरुद्ध पांडे, भरत बागला, सौरव सिंग, आदित्य कृष्णा, प्रीत एस. फणसे, आदर्श दुबे, दीपनविता प्रियांका, एम. नवीन, अंजुल द्विवेदी, जी. आनंदन, डॉ. हरिणी रामशंकर, मेसर्स राम शंकर एंड कंपनी, सुदर्शन सिंह रावत, अनुभा धुलिया, साक्षी सिंह रावत, बायरापनेनी सुयोधन, कुमार

शशांक, तातिनी बसू, पूर्वा जितेंद्र मलकान , धारिता पूर्वा मलकान , आलोक कुमार, कुश गोयल, ध्रुव कुमार, अजय कुमार अग्रवाल, सचिन जैन, विशाल, राजीव रंजन द्विवेदी, राधिका गौतम, मोहम्मद सादिक टी.ए. राहुल नारंग, राव विश्वजा, हर्षेड सुंदर, निहार धर्मथिकरी, निरंजन साहू, उमाकांत मिश्रा, प्रभाती नायक, देवब्रत दास, अपूर्व शर्मा, अभिषेक गौतम, संजय शर्मा, केशरी कुमार तिवारी, करण कपूर, डॉ. रवींद्र कुमार सिंह, सुश्री कामायनी त्रिपाठी, अजित पाठक, युसूफ, सनप्रीत सिंह अजमानी, संदीप मलिक, अमित कुमार, विशाल गेरा, पुखरांबाम रमेश कुमार, करुण शर्मा, अनुपमा नगंगोम, राजकुमारी दिव्यांगाना, वृंदा भंडारी, प्रज्ञा बरसैयन, माधव अग्रवाल, आनंदिता राणा, दुर्गेश रामचंद्र गुप्ता, विकास वर्मा, सपना वर्मा, मयंक चौधरी, शफीक अहमद, दानिश सैफी, अंजू, बिभवकुमार सिंह, सत्य प्रकाश गौतम, शाहिद अख्तर, ॲड.गौरव कुमार, याचिकाकर्ते

सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय / आदेश

<u>निर्णय :</u>

<u>धनंजय वाय चंद्रचूड, सरन्यायाधीश डॉ.</u>

सामग्री सारणी

1. पार्श्वभूमी----------

--------- ४

2. मुद्दे.....

.....८

3. सादरीकरण.....

.....८

4. कायदेशीरपार्श्वभूमी.....

.....१३ ऑल इंडिया बार

कमिटी..... १३ २. अधिवक्ता

अधिनियम: एक संपूर्ण संहिता.....१७.३.

प्रत्यायोजित कायदे..... २०.४.

शुल्क आकारण्याचा अधिकार

..... २२ **वि. नियामक**

शुल्क..... २५

5. **एसबीसीकडून आकारले जाणारे शुल्क.....**२८

6. **एसबीसी नोंदणी शुल्क आकारू शकत नाहीत**

कलम २४ (१) **(एफ) चे आदेश.....**

३१ **अ. विधायी योजना.....**

३१.२ **बार कौन्सिलला त्यापलीकडे शुल्क आकारता येणार नाही**

कायद्याच्या अटी व्यक्त करा.....

३९

7. **नावनोंदणीच्या वेळी आकारले जाणारे सर्व शुल्क असे आहे**

'नोंदणी शुल्क'.....

४६

1. **नावनोंदणी शुल्काव्यतिरिक्त इतर शुल्क असू शकत नाही एक वैध पूर्वअट.....** ४८

2. **अनुच्छेद** १४**: मूलभूत समानता आणि प्रकटीकरण मनमानी.....** ५१.३ .

अनुच्छेद १९ (१) (छ) : अवाजवीपणा..... ६०

8. **एसबीसी आणि बीसीआयसाठी आर्थिक परिणाम .....** ६५

9. **निष्कर्ष.....**

..... ६७

१. राज्यघटनेच्या कलम ३२ अंतर्गत कार्यवाही राज्य बारद्वारे आकारल्या जाणार्या नोंदणी शुल्काच्या वैधतेला आव्हान देते

---

* संपादन टीप : मूळ निर्णयानुसार न्यायदान.

परिषदा[1] तक्रार अशी आहे की राज्य यादीतील व्यक्तींच्या प्रवेशाच्या वेळी एसबीसीद्वारे आकारले जाणारे शुल्क वकील अधिनियम १९६१ च्या कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत विहित नोंदणी शुल्कापेक्षा जास्त आहे.[2]

अ. पार्श्वभूमी

2. वकिलांचा कायदा कायदेतज्ज्ञांशी संबंधित कायद्यात सुधारणा आणि एकत्रीकरण करण्यासाठी आणि संपूर्ण देशासाठी एक सामायिक बार तयार करण्यासाठी लागू करण्यात आला होता. या कायद्यामुळे एसबीसी[3] आणि बार कौन्सिल ऑफ इंडियाची स्थापना होते.[4] ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या कलम ६ मध्ये एसबीसींना असंख्य कामे देण्यात आली आहेत. वकिलांना त्यांच्या यादीत प्रवेश देणे, याद्या तयार करणे आणि त्यांची देखभाल करणे, यादीतील वकिलांवरील

1 "एसबीसी"

2 "अधिवक्ता अधिनियम"

3 कलम ३, वकील कायदा

4 "बीसीआय"; कलम ४, वकील कायदा

गैरवर्तनाची प्रकरणे निकाली काढणे आणि वकिलांचे हक्क, विशेषाधिकार आणि हितांचे रक्षण करणे यासह कायदेशीर व्यावसायिकांमध्ये प्रवेश आणि वर्तन या कार्यांचा समावेश आहे. हा कायदा एसबीसींना गरिबांसाठी कायदेशीर मदत आयोजित करण्याचे, कायद्याच्या सुधारणांना प्रोत्साहन आणि समर्थन देण्याचे, शैक्षणिक प्रवचने आयोजित करण्याचे आणि कायदेशीर हिताच्या बाबींवर नियतकालिके आणि पेपर प्रकाशित करण्याचे अधिकार देतो.

3. बीसीआयची कार्ये कलम ७ अन्वये मोजली गेली आहेत. यामध्ये वकिलांसाठी व्यावसायिक आचरण आणि शिष्टाचाराचे निकष निश्चित करणे, त्याची शिस्तपालन समिती आणि एसबीसीच्या शिस्तपालन समितीने अनुसरण करावयाची प्रक्रिया निश्चित करणे, वकिलांचे अधिकार, विशेषाधिकार आणि हितांचे रक्षण करणे आणि कायदा सुधारणेस प्रोत्साहन देणे यांचा समावेश आहे. बीसीआयला एसबीसीवर सामान्य पर्यवेक्षण आणि नियंत्रण ठेवण्याचा अधिकार

आहे. बीसीआयला कायदेशीर शिक्षण देण्याचा आणि ज्या विद्यापीठांची कायद्यातील पदवी वकील म्हणून नावनोंदणीसाठी पात्रता असेल त्यांच्याशी सल्लामसलत करून कायदेशीर शिक्षणासाठी मानके निश्चित करण्याचा अधिकार आहे.

4. ॲडव्होकेट्स ॲक्टचा तिसरा अध्याय वकिलांच्या प्रवेश आणि नोंदणीशी संबंधित आहे. कलम १७ नुसार एसबीसींना वकिलांची यादी तयार करणे आणि त्यांची देखभाल करणे बंधनकारक आहे. एसबीसीकडे स्टेट रोलवर ॲडव्होकेट म्हणून प्रवेशासाठी अर्ज केला जातो.[5] एसबीसींनी वकिलांच्या यादीत नाव असलेल्या प्रत्येक व्यक्तीला नावनोंदणीचे प्रमाणपत्र देणे आवश्यक आहे.[६] कलम २४ मध्ये एखाद्या व्यक्तीला वकील म्हणून दाखल करण्यासाठी पात्रता व अटी नमूद केल्या आहेत.[7]

5. राज्य रोलवर वकील म्हणून प्रवेश घेण्यास पात्र होण्यासाठी, एखाद्या व्यक्तीस हे आवश्यक आहे:

---

5 कलम २५, वकील कायदा

(1) भारताचे नागरिक व्हा;

(2) वयाची एकवीस वर्षे पूर्ण करा;

---

6 कलम २२, वकील कायदा

7 कलम २४, ॲडव्होकेट्स ॲक्ट [त्यात असे लिहिले आहे:

24. ज्या व्यक्तींना राज्य रोलवर वकील म्हणून दाखल केले जाऊ शकते.—(1) या कायद्यातील तरतुदीआणि त्याअंतर्गत बनविलेल्या नियमांच्या अधीन राहून, एखादी व्यक्ती खालील अटींची पूर्तता केल्यास राज्य रोलवर वकील म्हणून दाखल होण्यास पात्र असेल , उदा:- (*अ*) तो भारताचा नागरिक आहे:

परंतु या कायद्यातील इतर तरतुदींच्या अधीन राहून, भारतातील नागरिक, योग्य रित्या पात्र असल्यास , त्या दुसर्या देशात वकिली करण्याची परवानगी असल्यास इतर कोणत्याही देशाच्या नागरिकास राज्य रोलवर वकील म्हणून प्रवेश दिला जाऊ शकतो;

(2) वयाची एकविसावी वर्षे पूर्ण केली आहेत;

(3) त्यांनी कायद्याची पदवी मिळवली आहे.

(1) भारताच्या हद्दीतील कोणत्याही विद्यापीठाकडून [१२ मार्च १९६७] आधी; किंवा

(2) भारत सरकार अधिनियम, १९३५ नुसार भारतातील त्या तारखेपूर्वी समाविष्ट असलेल्या कोणत्याही क्षेत्रातील कोणत्याही विद्यापीठाकडून १५ ऑगस्ट, १९४७ च्या आधी; किंवा

[३) मार्च १९६७ च्या १२ तारखेनंतर, बार कौन्सिल ऑफ इंडियाने या कायद्याच्या उद्देशाने मान्यता दिलेल्या भारतातील कोणत्याही विद्यापीठातून कायद्याचा तीन वर्षांचा अभ्यासक्रम पूर्ण केल्यानंतर, उपकलम (३-अ) मधील तरतुदीनुसार वगळता; किंवा

(*iii-a*) कायद्याचा अभ्यासक्रम पूर्ण केल्यानंतर, ज्याचा कालावधी शैक्षणिक वर्ष १९६७-६८ पासून सुरू होणाऱ्या दोन शैक्षणिक वर्षांपेक्षा कमी किंवा बार कौन्सिल ऑफ इंडियाने या कायद्याच्या उद्देशाने

मान्यता दिलेल्या भारतातील कोणत्याही विद्यापीठाचे पूर्वीचे कोणतेही शैक्षणिक वर्ष नाही; किंवा]

[४) इतर कोणत्याही प्रकरणात, भारताच्या प्रदेशाबाहेरील कोणत्याही विद्यापीठातून, जर बार कौन्सिल ऑफ इंडियाने या कायद्याच्या उद्देशाने पदवीला मान्यता दिली असेल तर; किंवा]

[ते बॅरिस्टर आहेत आणि ३१ डिसेंबर १९७६ रोजी किंवा त्यापूर्वी त्यांना बारमध्ये बोलावण्यात आले आहे; [किंवा त्या उच्च न्यायालयाचे वकील म्हणून नावनोंदणीसाठी मुंबई किंवा कलकत्ता येथील उच्च न्यायालयाने निर्दिष्ट केलेली लेखलिपिकाची परीक्षा किंवा इतर कोणतीही परीक्षा उत्तीर्ण झालेली असावी;] किंवा या कायद्यांतर्गत वकील म्हणून प्रवेश घेण्याच्या उद्देशाने बार कौन्सिल ऑफ इंडियाने मान्यता प्राप्त केलेली कायद्यातील इतर परदेशी पात्रता प्राप्त केली आहे);

(ड) तो या अध्यायांतर्गत राज्य बार कौन्सिलने केलेल्या नियमांमध्ये निर्दिष्ट केलेल्या इतर अटींची पूर्तता करतो;

(च) त्यांनी भारतीय मुद्रांक कायदा, १८९९ (१८९९ चा २) अन्वये आकारल्या जाणार् या नावनोंदणी, मुद्रांक शुल्काच्या संदर्भात आणि राज्य बार कौन्सिलला देय असलेले नावनोंदणी शुल्क [सहाशे रुपये आणि बार कौन्सिल ऑफ इंडियाला, त्या कौन्सिलच्या बाजूने काढलेल्या बँक ड्राफ्टद्वारे दीडशे रुपये] भरले आहे:

परंतु अशी व्यक्ती अनुसूचित जाती किंवा अनुसूचित जमातीची सदस्य असेल आणि विहित केलेल्या प्राधिकरणाकडून त्या संदर्भातील प्रमाणपत्र सादर करेल, तर त्याने राज्य बार कौन्सिलला देय असलेले नावनोंदणी शुल्क [शंभर रुपये आणि बार कौन्सिल ऑफ इंडिया, पंचवीस रुपये] असेल.

[*स्पष्टीकरण.*—या उपकलमाच्या हेतूने एखाद्या व्यक्तीने त्या पदवीच्या परीक्षेचा निकाल ज्या तारखेला विद्यापीठाने आपल्या सूचना-फलकावर प्रसिद्ध केला किंवा अन्यथा तो ती परीक्षा उत्तीर्ण झाल्याचे जाहीर केले त्या तारखेस भारतातील विद्यापीठातून कायद्याची पदवी प्राप्त केल्याचे मानले जाईल.]]

(3) कायद्याची पदवी मिळवा;

(4) अध्याय ३ अंतर्गत एसबीसींनी केलेल्या नियमांमध्ये निर्दिष्ट केलेल्या इतर अटींची पूर्तता करणे; आणि

(5) एसबीसीला देय असलेले सहाशे रुपये आणि बीसीआयला शंभर रुपये नोंदणी शुल्क आकारल्यास मुद्रांक शुल्कासह भरा. अनुसूचित जाती-जमातीच्या व्यक्तीच्या बाबतीत एसबीसीला शंभर रुपये आणि बीसीआयला पंचवीस रुपये नोंदणी शुल्क देय आहे.

6. कायद्याच्या पदवीधरांना त्यांच्या राज्य रोलवर प्रवेश देण्यासाठी एसबीसी ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत निर्धारित नावनोंदणी शुल्क आकारतात. नावनोंदणीच्या वेळी एसबीसी ग्रंथालय निधी योगदान, प्रशासन शुल्क, ओळखपत्र शुल्क, कल्याणकारी निधी, प्रशिक्षण शुल्क, प्रक्रिया शुल्क, प्रमाणपत्र शुल्क इत्यादी स्वरूपात नोंदणी शुल्काव्यतिरिक्त विविध "शुल्क" आणि "शुल्क" आकारतात. एसबीसीकडून आकारल्या जाणाऱ्या शुल्काच्या रकमेत लक्षणीय फरक

आहे. परिणामी कायद्याच्या पदवीधराला नावनोंदणीच्या वेळी संचयी शुल्क म्हणून पंधरा हजार ते बावचाळीस हजार रुपये (एसबीसीनुसार) भरावे लागतात, अशी परिस्थिती निर्माण होते.

7. याचिकाकर्त्याने घटनेच्या अनुच्छेद ३२ अन्वये कार्यवाही सुरू केली आणि नावनोंदणीच्या वेळी एसबीसींनी आकारलेले शुल्क वकील कायद्याच्या कलम २४ (१) (एफ) चे उल्लंघन करते असे जाहीर करण्याची मागणी केली. १० एप्रिल २०२३ च्या आपल्या आदेशात याचिकाकर्त्याने एसबीसीद्वारे आकारल्या जाणाऱ्या नोंदणी शुल्काबद्दल महत्त्वपूर्ण मुद्दा उपस्थित केला आहे, असे निरीक्षण नोंदवत या न्यायालयाने नोटीस बजावली. १७ जुलै २०२३ च्या आदेशाद्वारे या न्यायालयाने केरळ उच्च न्यायालय,[6] मदुराई येथील मद्रास येथील उच्च न्यायालय[7] आणि मुंबई येथील उच्च न्यायालयाकडून अशाच विषयांशी संबंधित याचिका स्वतःकडे हस्तांतरित केल्या.[8] या पार्श्वभूमीवर

6 अक्षय एम सिवन विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ केरळ, रिट याचिका (दिवाणी) क्रमांक 3068 ऑफ 2023

7 मणिमारन विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ इंडिया, रिट पिटीशन (एमडी) नंबर 8756 ऑफ 2023

8 अमेय शेजवाल विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ महाराष्ट्र अँड गोवा, रिट याचिका क्रमांक ३७९५ ऑफ २०२१

आता एसबीसींकडून आकारण्यात येणाऱ्या नोंदणी शुल्काच्या वैधतेचे आव्हान आपल्यासमोर आहे.

ब. मुद्दे

8. या याचिकांमध्ये खालील मुद्द्यांना जन्म देण्यात आला आहे.

1. एसबीसींनी आकारलेले नावनोंदणी शुल्क वकील कायद्याच्या कलम २४ (१) (एफ) चे उल्लंघन आहे का; आणि

2. इतर विविध शुल्क भरणे ही नावनोंदणीची पूर्वअट करता येईल का?

क. सबमिशन्स

9. याचिकाकर्ते गौरव कुमार यांनी पुढील बाजू मांडली.

1. कलम २४ (१) (एफ) मध्ये वकील म्हणून प्रवेश घेण्यासाठी एसबीसी आणि बीसीआयद्वारे आकारले जाणारे नावनोंदणी शुल्क स्पष्टपणे नमूद केले आहे. कलम २४ (१) (एफ) चे उल्लंघन करून

एसबीसी अनेकदा वेगवेगळ्या शीर्षकाखाली भरमसाठ नोंदणी शुल्क आकारत आहेत;

2. एकदा नावनोंदणी शुल्क निश्चित करण्याची विशिष्ट तरतूद झाली की, एसबीसी किंवा बीसीआय त्यांच्या प्रत्यायोजित नियम बनविण्याच्या अधिकाराद्वारे मूळ तरतुदीपेक्षा जास्त शुल्क आकारू शकत नाहीत. म्हणूनच, बीसीआय आणि एसबीसी अनुक्रमे वकील कायद्याच्या कलम ४९ (१) आणि कलम २८ (१) अंतर्गत नियम तयार करण्याच्या त्यांच्या अधिकारांचा वापर करू शकत नाहीत जे कलम २४ (१) (एफ) पेक्षा भिन्न नावनोंदणी शुल्क निर्धारित करतात;

3. कलम २४ च्या सुरुवातीला 'या कायद्यातील तरतुदींच्या अधीन' या शब्दाचा चुकीचा अर्थ काढून वैधानिक प्रिस्क्रिप्शनच्या पलीकडे नावनोंदणी शुल्क आकारण्याची परवानगी देण्यात आली आहे. याचा अर्थ एवढाच की, कायद्याच्या पदवीधरांना राज्य स्तरावर वकील

म्हणून प्रवेश देण्याची 'पात्रता' ठरविताना कायद्यातील इतर तरतुदींचा विचार व्हायला हवा;

4. ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या कलम ६ (३) नुसार कलम ६ (२) अन्वये एसबीसी आपली कामे पूर्ण करण्यासाठी 'फंड' कसे तयार करू शकतात, हे नमूद करण्यात आले आहे. नावनोंदणी शुल्कासह विविध शीर्षकाखाली अतिरिक्त शुल्क आकारण्याची किंवा नोंदणी साठी अनिवार्य अट म्हणून भरमसाठ शुल्क आकारण्याची परवानगी नाही;

5. भरमसाठ नोंदणी शुल्कामुळे समाजातील आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकातील विधी पदवीधरांना एसबीसीच्या यादीत प्रवेश मिळू शकत नाही. कायद्याच्या पदवीधरांना वकील म्हणून प्रवेश देण्यावर अशी अप्रत्यक्ष बंदी राज्यघटनेच्या कलम १९ (१) (जी) चे उल्लंघन करते. तसेच घटनेच्या कलम १४ चे उल्लंघन करून नावनोंदणीची प्रक्रिया जबरदस्ती, अयोग्य, अन्यायकारक आणि अन्यायकारक ठरते; आणि

6. संसदेने लागू केलेला ॲडव्होकेट्स वेल्फेअर फंड ॲक्ट २००१ मध्ये वकिलांच्या कल्याणासाठी विविध स्त्रोतांच्या माध्यमातून निधी गोळा करण्याची मुभा देण्यात आली आहे. भरमसाठ नोंदणी शुल्क आकारून ही रक्कम गोळा करण्याची गरज नाही.

10. बीसीआयच्या वतीने वरिष्ठ वकील मनन कुमार मिश्रा यांनी पुढील बाजू मांडली.

1. बार कौन्सिलला त्यांचे कार्य प्रभावीपणे पार पाडण्यासाठी पुरेशा ऑपरेशनल निधीची आवश्यकता असते. प्रशासकीय खर्च, कर्मचाऱ्यांचे वेतन, पायाभूत सुविधांची देखभाल आणि तांत्रिक प्रगतीसह दैनंदिन कामकाजासाठी निधीची आवश्यकता असते. अपुऱ्या निधीमुळे एसबीसींना ॲडव्होकेट्स ॲक्टअंतर्गत त्यांच्या वैधानिक जबाबदाऱ्यांचे पालन करण्याच्या क्षमतेत अडथळा निर्माण होईल;

2. कलम २४ (१) (एफ) अन्वये विहित केलेले नावनोंदणी शुल्क विधिमंडळाने १९९३ मध्ये निश्चित केले होते आणि त्यानंतर त्यात सुधारणा करण्यात आलेली नाही. महागाईचा हिशेब ठेवण्यात ते अपयशी ठरते आणि चालू आर्थिक मागणी पूर्ण करण्यासाठी पुरेसे नाही. सदस्यांवर वार्षिक वर्गणी शुल्क आकारणाऱ्या इतर व्यावसायिक संस्थांच्या विपरीत, एसबीसी एकरकमी नोंदणी शुल्कावर अवलंबून असतात;

3. नावनोंदणीच्या वेळी एसबीसीद्वारे आकारल्या जाणार्या शुल्कामध्ये कायद्याने विहित केलेल्या नावनोंदणी शुल्कासह नोंदणी प्रक्रियेत झालेल्या अतिरिक्त खर्चाचा समावेश आहे, जसे की ऑनलाइन डेटा प्रोसेसिंग शुल्क, ओळखपत्र शुल्क आणि पडताळणी प्रक्रिया शुल्क. त्यामुळे आकारण्यात येणारे शुल्क कलम २४ (१) चे उल्लंघन करत नाही

(च) आणि एसबीसीद्वारे दिल्या जाणाऱ्या सेवांशी जोडलेले आहेत; ड. कलम ६ (२) मध्ये एसबीसीची कार्ये निश्चित केली आहेत आणि वकिलांची नोंदणी केवळ त्यांच्या कार्यक्षेत्रात ठेवली आहे. ज्या संस्थेला वैधानिक अधिकार किंवा कर्तव्ये देण्यात आली आहेत, त्या संस्थेला त्याच्या प्रभावी वापरासाठी आवश्यक प्रासंगिक अधिकार आहेत;

5. या कायद्याच्या कलम १५ मध्ये एसबीसींना कायद्याच्या अध्याय २ (कलम ६ सह) चे हेतू पार पाडण्यासाठी नियम बनविण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे. नियम तयार करण्याच्या या सामान्य अधिकारात अधिनियमांतर्गत प्रदान केलेल्या सेवांसाठी शुल्क आकारण्याचा अधिकार समाविष्ट आहे;

6. केवळ 'नावनोंदणी'च्या वेळी शुल्क आकारले जाते म्हणून ते नावनोंदणी शुल्क ठरत नाही. कलम २४ (१) (एफ) अन्वये बहुतांश एसबीसींकडून आकारले जाणारे 'एनरोलमेंट फी' सहाशे रुपये आहे आणि उर्वरित रक्कम सहसा इतर सेवांसाठी अतिरिक्त शुल्कास

कारणीभूत असते. एसबीसींना 'नावनोंदणी शुल्क' आकारताना कलम २४ (१) (एफ) चे पालन करण्याचे निर्देश दिले जाऊ शकतात. परंतु हे नावनोंदणीच्या वेळी आकारण्यात येणाऱ्या इतर शुल्कांपेक्षा वेगळे असले पाहिजे. *आकारण्यात* आलेल्या शुल्काच्या मोबदल्यात देण्यात आलेल्या सेवेच्या बाबतीत ते गुणवत्तेच्या परीक्षेत उत्तीर्ण झाले तर असे शुल्क ग्राह्य धरले जाते; आणि

7. बीसीआयला कलम ४९ (१) (एएच) आणि कलम ४९ (एच) अंतर्गत वाजवी शुल्क आकारण्यासाठी नियम तयार करण्याचा अधिकार आहे. कलम ४९ (एच) मध्ये वापरण्यात आलेल्या 'कोणतीही बाब' या शब्दात वकिलाच्या नोंदणीशी संबंधित बाबींचाही समावेश आहे. या अधिकाराचा वापर करून आणि एकवाक्यता सुनिश्चित करण्यासाठी बीसीआयने या न्यायालयासमोर समान नियम (राज्य बार कौन्सिलद्वारे आकारल्या जाणार्या नावनोंदणी आणि इतर शुल्कासाठी) २०२३ चा मसुदा रेकॉर्डवर ठेवला[9] आहे , ज्यात

9 "बीसीआई मसुदा नोंदणी नियम"

नावनोंदणीच्या वेळी सर्व एसबीसींना एकसमान शुल्क आकारले जाईल.

11. वरील युक्तिवाद लक्षात घेता, बीसीआयने सादर केले आहे की हे न्यायालय कलम १४२ अन्वये आपल्या असामान्य अधिकारांचा वापर करून वकील कायद्यात कायदेविषयक सुधारणा होईपर्यंत एसबीसींच्या आर्थिक गरजा पुरेशा प्रमाणात पूर्ण करणारी एकसमान नोंदणी शुल्क रचना लागू करते. याव्यतिरिक्त, कलम २४ (१) (एफ) मध्ये विहित केलेल्या नावनोंदणी शुल्कात सुधारणा करण्याचे निर्देश केंद्र सरकारला द्यावेत, अशी विनंती ही न्यायालयाने केली आहे.

12. एसबीसींनी नावनोंदणीच्या वेळी त्यांच्याकडून आकारण्यात येणारे शुल्क लादण्याचे समर्थन करणारे प्रतिप्रतिज्ञापत्र दाखल केले आहे. थोडक्यात, त्यांचा असा युक्तिवाद आहे की (१) कलम २४ (१) (एफ) मधील कायदेशीररीत्या विहित नोंदणी शुल्क सध्याच्या आर्थिक परिस्थितीचा विचार करण्यात अपयशी ठरते; (२) एसबीसी कलम १५

आणि कलम २८ अन्वये नियम बनविण्याच्या अधिकारांतर्गत ग्रंथालय शुल्क आणि ओळखपत्र शुल्क यासारख्या सेवांच्या बदल्यात कायदेशीररित्या विहित नावनोंदणी शुल्काव्यतिरिक्त शुल्क आकारत आहेत; आणि (३) एसबीसींना त्यांची वैधानिक कार्ये पूर्ण करण्यास सक्षम करण्यासाठी अतिरिक्त शुल्क आवश्यक आहे. ही वैधानिक कामे पार पाडण्यासाठी, एसबीसी *इतर गोष्टींबरोबरच* विविध कल्याणकारी कार्यक्रम, विमा योजना, सेमिनार आणि प्रशिक्षण कार्यक्रम चालवतात, ज्यासाठी पुरेशा निधीची आवश्यकता असते.

13. केरळ उच्च न्यायालयात याचिकाकर्त्यांची बाजू मांडणारे ज्येष्ठ वकील राघवनाथ बसंत यांनी नावनोंदणी शुल्क आकारणीला विरोध केला.

बार कौन्सिल ऑफ केरळने कलम २४ (१) (एफ) मध्ये विहित केलेल्या शुल्कापेक्षा जास्त शुल्क आकारले. बसंत यांनी पुढील बाजू मांडली.

1. कलम २४ (१) (ई) सारख्या सामान्य तरतुदींनुसार एसबीसींनी विहित केलेले नियम प्रवेश शुल्काच्या संदर्भात असू शकत नाहीत जे कलम २४ (१) (एफ) मध्ये विशेषपणे हाताळले गेले आहेत;

2. वकील कायद्याच्या विरोधात नियम तयार करण्यासाठी नियम बनविण्याच्या अधिकारांचा वापर केला जाऊ शकत नाही, विशेषत: बीसीआय किंवा एसबीसींना त्यांना योग्य वाटेल तसे वैधानिक नोंदणी शुल्क वाढविण्याचा अधिकार आहे अशी कोणतीही तरतूद नसताना;

3. १९९३ च्या दुरुस्तीने वैधानिक नोंदणी शुल्क सध्याच्या स्वरूपात वाढवले हे दर्शविते की आवश्यकतेनुसार नोंदणी शुल्क वाढविण्याच्या गरजेबद्दल संसद जागरूक आहे आणि असे बदल करण्यासाठी एकमेव सक्षम प्राधिकरण आहे; आणि

4. बार कौन्सिल ऑफ केरळने आकारलेले इतर शुल्क, जसे की बार कौन्सिल ऑफ इंडिया रूल्सच्या भाग सहाच्या भाग दोनअंतर्गत कलम ४अ च्या नियम ४० अन्वये आकारली जाणारी रक्कम[10] ही

10 "बीसीआई नियम"

नावनोंदणीसाठी अट असू शकत नाही. बीसीआय नियमांच्या नियम ४० नुसार एसबीसीच्या यादीवर वकिलाने पैसे द्यावेत आणि त्यामुळे नावनोंदणीसाठी ही पूर्वअट असू शकत नाही.

ड. **कायदेशीर पार्श्वभूमी ऑल इंडिया बार कमिटी** कलकत्ता, मुंबई आणि मद्रास च्या प्रेसिडेन्सीजमध्ये लेटर्स पेटंटद्वारे उच्च न्यायालयांची स्थापना झाल्याने ब्रिटिश भारतातील प्रदेशांतील सर्व न्यायालये एकसंध व्यवस्थेखाली आली. लेटर्स पेटंटने उच्च न्यायालयांना वकील, वकील आणि वकिलांची नोंदणी करण्याची परवानगी दिली. लीगल प्रॅक्टिशनर्स ॲक्ट १८७९ ने रॉयल चार्टरद्वारे स्थापन न झालेल्या उच्च न्यायालयांना न्यायालयाचे वकील होऊ इच्छिणाऱ्या व्यक्तींच्या पात्रतेसाठी आणि प्रवेशासाठी नियम बनविण्याचा अधिकार दिला.[11] सुरवातीला बॅरिस्टर आणि सॉलिसिटर यांनी उच्च न्यायालयांमध्ये ओरिजिनल साइड प्रॅक्टिसचे प्राबल्य दाखवले.[12] हळूहळू वकील आणि वकील (जे भारतीय नॉन-बॅरिस्टर

11 कलम ४१, लीगल प्रॅक्टिशनर्स ॲक्ट १८७९

12 अखिल भारतीय बार समितीचा अहवाल (१९५३) १५

होते) दोघेही पुढे काम करू शकले आणि युक्तिवाद करू शकले. कलकत्ता उच्च न्यायालय वगळता सर्व उच्च न्यायालये ज्यात वकीलांना मूळ बाजूने वगळण्यात आले.[13] वकील आणि वकील यांच्यातील या भेदामुळे अखिल भारतीय बार ची निर्मिती करण्याची मागणी जोर धरू लागली.

14. या मागणीची अंमलबजावणी करण्यासाठी वसाहतवादी विधिमंडळाने "[14] बार कौन्सिलची स्थापना आणि समावेश करण्याची तरतूद करण्यासाठी आणि अशा बार कौन्सिलना अधिकार प्रदान करण्यासाठी आणि कर्तव्ये लादण्यासाठी" इंडियन बार कौन्सिल ॲक्ट १९२६ लागू केला. कलम ३ मध्ये प्रत्येक उच्च न्यायालयासाठी बार कौन्सिल स्थापन करण्याची तरतूद होती. कलम ८ हे ॲडव्होकेट्सच्या प्रवेश आणि नोंदणीशी संबंधित होते. वकिलांची यादी तयार करून त्याची देखभाल करण्याचे अधिकार उच्च न्यायालयांना दिले. कलम ९ मध्ये बार कौन्सिलला नावनोंदणीसंदर्भात देय शुल्क आकारण्यासह

13 आयबीड

14 "1926 अधिनियम"

उच्च न्यायालयाचे वकील होण्यासाठी व्यक्तींच्या प्रवेशाचे नियमन करणारे नियम बनविण्याचे अधिकार बार कौन्सिलला देण्यात आले आहेत. त्यामुळे १९२६ च्या कायद्याने बार कौन्सिलला नावनोंदणीसंदर्भात शुल्क ठरविण्याचा अधिकार दिला. तथापि, १९२६ च्या कायद्याने अखिल भारतीय बारच्या भारतीय कायदेतज्ज्ञांच्या मागणीची पुरेशी पूर्तता केली नाही. १९५१ मध्ये सरकारने या समस्येची चौकशी करून व्यवहार्य कायदेशीर तोडगा काढण्यासाठी अखिल भारतीय बार कमिटीची स्थापना केली.

15. एसबीसी आणि ऑल इंडिया बार कौन्सिलची स्थापना करावी, वकिलांच्या यादीत प्रवेशासाठी समान किमान पात्रता, संबंधित एसबीसींनी ठेवलेल्या वकिलांची समान यादी आणि नोंदणीकृत वकिलांना सर्वोच्च न्यायालयासह भारतातील कोणत्याही न्यायालयात प्रॅक्टिस करण्याची परवानगी द्यावी, अशा शिफारशी समितीने केल्या

आहेत. बीसीआय आणि एसबीसीच्या आर्थिक स्थितीबद्दल समितीची निरीक्षणे प्रासंगिक आहेत:

आपले कर्तव्य पार पाडण्यासाठी अखिल भारतीय बार कौन्सिल आणि राज्य बार कौन्सिलला निधीची गरज भासणार हे उघड आहे. सद्यस्थितीत अधिवक्ते नोंदणीच्या वेळी २५/- ते १००/- रुपयांपर्यंत ठराविक रक्कम देतात जी बार कौन्सिलकडे जाते आणि २५०/- ते रु. १,१२५/- राज्याला जाते. वकिली व्यवसाय वगळता इतर व्यवसायात प्रवेश घेणाऱ्यांना प्रवेश शुल्कापोटी राज्याला कोणतीही रक्कम भरण्याची आवश्यकता नाही. अनेक ठिकाणी वकिलांसह कोणताही व्यवसाय, कॉलिंग किंवा व्यवसाय करणाऱ्या व्यक्तींना परवाना शुल्क भरावे लागते, परंतु केवळ वकिलांच्या नोंदणीच्या वेळी राज्याने कर आकारण्याचे कारण नाही. **समितीने असे सुचवले आहे की, ॲडव्होकेटने प्रवेश घेताना ज्या राज्य बार कौन्सिलकडे अर्ज केला आहे त्या राज्य बार कौन्सिलला ५००/- रुपये द्यावेत आणि राज्याला**

काहीही देय नसावे. ही रक्कम एकरकमी भरली जाऊ शकते किंवा वकील ५०/- रुपये वार्षिक रक्कम भरण्यास निवडू शकतो आणि कोणत्याही वेळी रु. ५००/- भरण्याचा पर्याय असू शकतो, आधीच भरलेली रक्कम वजा केली जात नाही. जे वकील व वकील समितीच्या शिफारशींनुसार अधिवक्ता म्हणून नोंदणी करण्यास पात्र ठरतात ते वरील पर्यायासह एकरकमी ५००/- रुपये किंवा वार्षिक रु. ५०/- भरू शकतात. प्रत्येक राज्य बार कौन्सिलने पहिली पाच वर्षे त्यांना प्राप्त होणाऱ्या नोंदणी शुल्काच्या ४० टक्के रक्कम अखिल भारतीय बार कौन्सिलला द्यावी. पहिल्या पाच वर्षांच्या अखेरीस योगदानाच्या प्रमाणात पुनर्विचार केला जाऊ शकतो.[15]

(जोर जोडला)

16. एसबीसींना त्यांची कामे व कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी निधीची आवश्यकता भासणार आहे, याची समितीला जाणीव होती. परिणामी, वकिलाने 'प्रवेशाच्या वेळी' एसबीसींना पाचशे रुपये नोंदणी शुल्क

15 अखिल भारतीय बार कमिटी (सुप्रा) ४०

भरावे, अशी शिफारस समितीने केली. ही रक्कम एकरकमी किंवा वार्षिक हप्ता तत्त्वावर देता येईल, असे समितीने सुचवले. अखिल भारतीय बार समितीने प्रस्तावित केलेली पाचशे रुपयांची रक्कम जास्त असल्याचे निरीक्षण विधी आयोगाने १९५८ मध्ये नोंदवले. त्याऐवजी एकशे पंचवीस रुपये नावनोंदणी शुल्क सुचविण्यात आले.[16]

17. १९५९ मध्ये लीगल प्रॅक्टिशनर्स बिल १९५९ संसदेत मांडण्यात आले. हे विधेयक संसदेच्या संयुक्त समितीकडे पाठविण्यात आले ज्याने १९६० मध्ये आपल्या शिफारशी सादर केल्या. संयुक्त समितीने प्रस्तावित कायद्याला ॲडव्होकेट्स ॲक्ट असे नाव देण्याची शिफारस केली कारण भारतात कायदेतज्ज्ञांचा एकच वर्ग असेल, तो म्हणजे वकील. महत्त्वाचे म्हणजे प्रस्तावित नावनोंदणी शुल्क पाचशे

16 लॉ कमिशन ऑफ इंडिया, चौदावा अहवाल, न्यायिक प्रशासनातील सुधारणा १९५८ (खंड १) ५७५. [त्यात म्हटले आहे: "समितीने सुचवलेली ५०० रुपयांची रक्कम जास्त असल्याचे आम्हाला दिसते. सध्या विविध राज्य बार कौन्सिलना या व्यवसायात प्रवेश करणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीकडून ५० रुपयांपासून १०० रुपयांपर्यंतची देयके मिळत आहेत आणि आतापर्यंत आम्ही हे निश्चित करण्यात यशस्वी झालो आहोत की, प्राप्त झालेली रक्कम केवळ त्यांच्या उपक्रमांना वितपुरवठा करण्यासाठी पुरेशी नाही तर यापैकी काही परिषदांनी या आणि इतर प्राप्तींमधून भरीव रक्कम जमा केली आहे जी त्यांनी गुंतवली आहे. बार कमिटीने तयार केलेल्या ऑल इंडिया बार कौन्सिलच्या निर्मितीसाठी मोठा अतिरिक्त खर्च होणार यात शंका नाही. या सर्व बाबींचा विचार करून राज्य बार कौन्सिलकडून प्रत्येक प्रवेशकर्त्याकडून १२५ रुपये नोंदणी शुल्क आकारण्यात यावे, त्यापैकी २५ रुपये राज्य बार कौन्सिलने अखिल भारतीय बार कौन्सिलला द्यावेत, असे आम्ही सुचवितो.]

रुपयांवरून दोनशे पन्नास रुपये करण्याची शिफारस संयुक्त समितीने केली. नावनोंदणी शुल्क कमी करण्यामागचा हेतू "जास्तीत जास्त पात्र वकिलांना कायद्याच्या कक्षेत आणणे" हा होता.[17]

18. संयुक्त समितीची शिफारस संसदेने स्वीकारली आणि कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत समाविष्ट केली. ॲडव्होकेट्स ॲक्ट संमत होण्यापूर्वी झालेल्या संसदीय चर्चेत अनेक सदस्यांनी दोनशे पन्नास रुपये नोंदणी शुल्क भरमसाठ असल्याचे सुचवले.[18] नावनोंदणी शुल्क आणखी कमी करावे किंवा पूर्णपणे रद्द करावे, अशी सूचना करण्यात आली.[19] तत्कालीन कायदा मंत्री (श्री. ए. के. सेन) यांनी नावनोंदणी

17 लीगल प्रॅक्टिशनर्स बिल १९५९, संयुक्त समितीचा अहवाल (२८ मार्च १९६०) (संयुक्त समितीचे सदस्य रघुबीर सहाय आणि खुसवंत राय यांनी नमूद केले: "अखिल भारतीय बारच्या स्थापनेची देशाची दीर्घकाळापासून मागणी होती आणि ती पूर्ण करण्यासाठी हे विधेयक पुढे आणले गेले आहे.) जास्तीत जास्त पात्र वकिलांना आपल्या कक्षेत आणणे हे त्याचे उद्दिष्ट असेल. म्हणूनच नावनोंदणी शुल्क मूळ विधेयकात प्रस्तावित रु. ५००/- वरून २५०/- रुपये करण्यात आले आहे. विधी आयोगाने सुचविल्याप्रमाणे ती १२५/- रुपयांपर्यंत कमी करता आली असती आणि मुद्रांक शुल्क पूर्णपणे काढून टाकले असते तर बरे झाले असते.)

18 शंकरय्या, विधी चिकित्सक विधेयक, लोकसभा (27 एप्रिल 1961) 14162

19 लीगल प्रॅक्टिशनर्स बिल, लोकसभा (27 एप्रिल 1961) 14164 22 राज्यसभा, अधिवक्ता विधेयक १९६१ (४ मे १९६१) २१२५.

शुल्क म्हणून दोनशे पन्नास रुपये ठरविण्याचे औचित्य अशा प्रकारे योग्य ठरविले:

बार कौन्सिलचा विचार केला तर २५० रुपये शुल्क फारसे अवाजवी नाही, विशेषत: जेव्हा आपण स्वायत्त संस्था स्थापन करत असतो, तेव्हा ती प्रभावी आणि उपयुक्त होण्यासाठी पुरेसा निधी दिला पाहिजे. **या कायद्यानुसार दिलेली सर्व कामे पार पाडायची असतील, तर त्यासाठी निधीची गरज असते आणि म्हणूनच बार कौन्सिलचे कामकाज वेगवेगळ्या पद्धतीने चालणार असताना २५० रुपये शुल्क भरावे लागत नाही.**[22]

(जोर जोडला)

कायदामंत्र्यांच्या निवेदनात असे सूचित केले गेले आहे की नोंदणी शुल्क एसबीसींना ॲडव्होकेट्स ॲक्टअंतर्गत "सर्व कार्ये" प्रभावीपणे पार पाडण्यास अनुमती देण्यासाठी होते.

19. सन १९७३ मध्ये अनुसूचित जाती-जमातीच्या सदस्यांना देय असलेले नावनोंदणी शुल्क कमी करून सव्वाशे रुपये करण्यात आले. त्यानंतर १९९३ मध्ये कलम २४ (१) (एफ) मध्ये सुधारणा करून अनुसूचित जाती व जमाती प्रवर्गातील उमेदवारांना देय असलेल्या शुल्कात वाढ न करता सर्वसाधारण उमेदवारांना देय असलेले शुल्क दोनशे पन्नास रुपयांवरून सातशे पन्नास रुपये करण्यात आले. बार कौन्सिलने दिलेल्या निवेदनांमुळे प्रवेश शुल्कात वाढ करण्यात आली.[20] यावरून असे दिसून येते की, बार कौन्सिलला भेडसावणाऱ्या आर्थिक समस्यांबाबत संसद सजग आणि उत्तरदायी आहे.[21]**२. अधिवक्ता कायदा: एक संपूर्ण संहिता**

20. ओ. एन. महिंद्रू विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ दिल्ली या खटल्यात घटनापीठाने म्हटले आहे की, ॲडव्होकेट्स ॲक्ट संसदेने लिस्ट १ च्या

20 श्री एच आर भारद्वाज, कायदा, न्याय आणि कंपनी व्यवहार मंत्रालय, लोकसभा (26 नोव्हेंबर 1992) 451. [बार कौन्सिल ऑफ इंडिया आणि स्टेट बार कौन्सिलयांनी बार कौन्सिल ऑफ इंडिया आणि स्टेट बार कौन्सिलच्या प्रशासनातील खर्च दरवर्षी वाढत आहे आणि अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातीच्या व्यक्तींच्या बाबतीत देय शुल्काला धक्का न लावता प्रवेश शुल्क २५०/- रुपयांवरून रु. ७५०/- पर्यंत वाढविणे आवश्यक बनले आहे.]

21 बार कौन्सिल ऑफ महाराष्ट्र वि. भारत संघ, 2002 एससीसी ऑनलाइन बॉम 251[3] :

प्रविष्टि ७७ आणि ७८ च्या वैधानिक क्षेत्रात लागू केला आहे[222324] . ॲडव्होकेट्स ॲक्टचा उद्देश संपूर्ण देशासाठी एक कॉमन बार तयार करणे आणि त्याच्या नियमित कामकाजासाठी यंत्रणा उपलब्ध करून देणे हा असल्याचे निदर्शनास आले. यादी १ च्या प्रविष्टि ७७ आणि ७८ अन्वये "प्रॅक्टिस करण्यास पात्र व्यक्ती " या अभिव्यक्तीच्या कार्यक्षेत्रात एखाद्या व्यक्तीला सर्वोच्च न्यायालय किंवा उच्च न्यायालयात वकील म्हणून प्रॅक्टिस करण्यास प्रवृत्त करणारी पात्रता आणि अटींचे निर्धारण किंवा प्रिस्क्रिप्शन समाविष्ट आहे.[25]

21. बार कौन्सिल ऑफ यूपी **विरुद्ध** उत्तर प्रदेश राज्यया खटल्यात [26] राज्य विधिमंडळ एसबीसींनी जारी केलेल्या नोंदणी प्रमाणपत्रावर मुद्रांक शुल्क लावू शकते का, हा मुद्दा तीन न्यायाधीशांच्या

22 [1968] 2 एससीआर 709: 1968 एससीसी ऑनलाइन एससी 3

23 प्रविष्टि ७७, यादी १, सातवी अनुसूची, भारतीय राज्यघटना. [त्यात लिहिले आहे: ७७. सर्वोच्च न्यायालयाची घटना, संघटना, अधिकारक्षेत्र आणि अधिकार (अशा न्यायालयाच्या अवमानासह) आणि त्यामध्ये घेतलेली फी; सर्वोच्च न्यायालयासमोर प्रॅक्टिस करण्याचा अधिकार असलेल्या व्यक्ती"]

24 प्रविष्टि ७८, यादी १, सातवी अनुसूची, भारतीय राज्यघटना. [त्यात लिहिले आहे: ७८. उच्च न्यायालयातील अधिकारी व सेवकांच्या तरतुदी वगळता उच्च न्यायालयाची स्थापना व संघटना (सुट्ट्यांसह); उच्च न्यायालयांसमोर प्रॅक्टिस करण्याचा अधिकार असलेल्या व्यक्ती.]

25 ओ एन महिंद्रू (सुप्रा)[9]; बार कौन्सिल ऑफ यू पी विरुद्ध स्टेट ऑफ यू पी (१९७३) १ एससीसी २६१ [११]

26 [1973] 2 एससीआर 1073: (1973) 1 एससीसी 261

खंडपीठासमोर होता. कलम २४ (१) (एफ) अन्वये देय असलेले नावनोंदणी शुल्क यादी १ मधील प्रविष्टि ९६ मध्ये समाविष्ट आहे, असे मानले गेले. मुद्रांक शुल्क लावण्यासंदर्भात असे होते

नावनोंदणीप्रमाणपत्रावर देय मुद्रांक शुल्क ही नावनोंदणीसाठी विहित केलेली अट मानली जाऊ शकत नाही कारण ती करआकारणीच्या क्षेत्राशी संबंधित आहे.[27] सातव्या अनुसूचीच्या यादी तीनच्या प्रविष्टि क्रमांक ४४ अन्वये मुद्रांक शुल्क आकारण्यास राज्य विधिमंडळ सक्षम आहे, असे मत व्यक्त करण्यात आले.

22. अखिल भारतीय बार समितीच्या शिफारशींची अंमलबजावणी करण्यासाठी वकील कायदा करण्यात आला. उद्दिष्टे आणि कारणांच्या निवेदनानुसार, कायद्याची मुख्य वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेत:

(1) अखिल भारतीय बार कौन्सिलची स्थापना आणि वकिलांची एक सामायिक यादी स्थापन करणे आणि सर्वोच्च न्यायालयासह

27 बार कौन्सिल ऑफ यू पी (सुप्रा)[14]

देशाच्या कोणत्याही भागात आणि कोणत्याही न्यायालयात प्रॅक्टिस करण्याचा अधिकार असलेल्या वकिलांची समान यादी;

(2) वकील म्हणून ओळखल्या जाणार्या विधी व्यावसायिकांच्या एकाच वर्गात बारचे एकत्रीकरण;

(3) अधिवक्ता होण्यासाठी व्यक्तींच्या प्रवेशासाठी समान अर्हतेचे प्रिस्क्रिप्शन;

(4) वकिलांची गुणवत्तेच्या आधारे वरिष्ठ वकील व इतर वकील अशी विभागणी करणे; आणि

(5) स्वायत्त बार कौन्सिलची निर्मिती, संपूर्ण भारतासाठी एक आणि प्रत्येक राज्यासाठी एक.

23. १९२६ च्या कायद्यात वकील म्हणून प्रवेशासाठी अर्ज करणाऱ्या व्यक्तीकडे कोणतीही पात्रता असणे बंधनकारक नव्हते. १९२६ च्या कायद्यानुसार बार कौन्सिलने पात्रता निश्चित केली, परंतु नोंदणी उच्च न्यायालयांद्वारे केली गेली. ॲडव्होकेट्स ॲक्टअंतर्गत नोंदणी प्रक्रिया

पूर्णपणे एसबीसीमार्फत केली जाते. एसबीसींना राज्य सूची ठेवणे आणि तयार करणे बंधनकारक आहे आणि एसबीसींनी निर्धारित केलेल्या इतर कोणत्याही पात्रतेसह वैधानिक प्रिस्क्रिप्शनची पूर्तता केल्यास त्यांना यादीवर वकील म्हणून प्रवेश देणे बंधनकारक आहे. ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या कलम २४ (१) मध्ये नावनोंदणी करू इच्छिणाऱ्या वकिलांकडे असण्याची किमान पात्रता नमूद करण्यात आली आहे. या तरतुदीमध्ये राज्य रोलवर वकील म्हणून प्रवेश घेण्यासाठी व्यक्तींकडे कोणती पात्रता असणे आवश्यक आहे हे नमूद केले आहे. याव्यतिरिक्त, एसबीसी नियमांद्वारे इतर अटी देखील निर्दिष्ट करू शकतात.

24. कलम २४ अ मध्ये अशी तरतूद आहे की, कोणत्याही व्यक्तीला राज्य सूचीत प्रवेश दिला जाणार नाही: (१) नैतिक पतनाशी संबंधित गुन्ह्यात दोषी ठरल्यास; (२) अस्पृश्यता (गुन्हे) अधिनियम १९५५ मधील तरतुदींनुसार गुन्ह्यात दोषी ठरविणे; आणि (३) नैतिक पतनाशी

संबंधित कोणत्याही आरोपावरून राज्यांतर्गत नोकरी किंवा पदावरून काढून टाकणे किंवा काढून टाकणे. कलम २५ मध्ये अशी तरतूद आहे की ज्या एसबीसीच्या कार्यक्षेत्रात अर्जदार प्रॅक्टिस करू इच्छितो त्या एसबीसीकडे वकील म्हणून प्रवेशासाठी अर्ज केला जाईल. कलम २६ नुसार एसबीसींना प्रवेशासाठी प्रत्येक अर्ज निर्णयासाठी त्यांच्या नोंदणी समितीकडे पाठविणे बंधनकारक आहे. वकिलांची नावे राज्ययादीतून वगळण्याचा अधिकारही एसबीसींना आहे.[28] कलम २८ मध्ये एसबीसींना वकिलांच्या प्रवेश आणि नोंदणीसाठी नियम बनविण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे.

25. ॲडव्होकेट्स ॲक्टमधील तरतुदींवरून असे दिसून येते की, [29] वकिलांच्या प्रवेश आणि नोंदणीसाठी संपूर्ण यंत्रणा उपलब्ध आहे . कायद्याची प्रभावी आणि संपूर्ण अंमलबजावणी सुनिश्चित करण्यासाठी एसबीसींना पुरेसे अधिकार देण्यात आले आहेत. **डॉ.हनीराज एल चुलानी** विरुद्ध **बार कौन्सिल ऑफ महाराष्ट्र अँड गोवा** या खटल्यात

28 कलम २६ अ, वकील कायदा

29 *पाहा* गिरनार व्यापारी विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य (२०११) ३ एससीसी १ [८०]

न्यायालयाने म्हटले आहे की, वकील कायदा विधी व्यवसायात प्रवेश घेऊ इच्छिणाऱ्या उमेदवाराचे कायदेशीर शिक्षण आणि व्यावसायिक अर्हता नियंत्रित करण्यासाठी संपूर्ण संहिता प्रदान करतो.[30]

iii. प्रत्यायोजित कायदे

26. प्रत्यायोजित कायदे या संकल्पनेचे मूळ तत्त्व असे आहे की विधिमंडळ प्रत्येक तपशीलात थेट आपली इच्छा व्यक्त करू शकत नाही.[31] हे कायदेविषयक धोरण निश्चित करते आणि कायदेविषयक धोरण राबविण्यासाठी प्रत्यायोजित किंवा अधीनस्थ प्राधिकरणांना सहाय्यक किंवा अनुषंगिक अधिकार प्रदान करते.[32] विधिमंडळ आवश्यक कायदेविषयक कामे प्रत्यायोजित अधिकाराकडे सोपवू शकत नाही, हे आता एक निश्चित कायदेशीर तत्त्व आहे.[33] विधिमंडळ प्रतिनिधीकडे सहाय्यक किंवा अनुषंगिक कायदे सोपवू शकते. अशा शिष्टमंडळापूर्वी विधिमंडळाने प्रत्यायोजित प्राधिकरणाच्या

30 (1996) 3 एससीसी 342[17]

31 महाचंद्र प्रसाद सिंह (डॉ.) विरुद्ध बिहार विधान परिषद (२००४) ८ एससीसी ७४७ [१३]

32 दिल्ली कायदे अधिनियम 1912 (1951) एससीसी 568[22]

33 वसंतलाल मगनभाई संजनवाला विरुद्ध मुंबई राज्य, १९६० एससीसी ऑनलाईन एससी २७ [४]

मार्गदर्शनासाठी धोरण व तत्त्वे निश्चित करावीत.[34] परिणामी, प्रत्यायोजित प्राधिकरणाने कायद्याच्या चौकटीत राहून नियम बनविण्याची कामे पार पाडली पाहिजेत. प्रत्यायोजित कायदा ज्या कायद्याअंतर्गत बनविला जातो त्या कायद्याशी सुसंगत असावा आणि कायद्यात नमूद केलेल्या धोरणआणि मानकांच्या मर्यादेपलीकडे जाऊ शकत नाही.[35]

27. प्रत्यायोजित कायद्याला घटनात्मकतेचा समज असला, तरी त्याला मूळ कायद्यासारखी प्रतिकारशक्ती नसते. [36] प्रत्यायोजित कायद्याला खालील कारणांवरून आव्हान दिले जाऊ शकते हे आता सर्वमान्य झाले आहे:

(1) प्रत्यायोजित कायदे करण्याच्या वैधानिक क्षमतेचा अभाव;

(2) राज्यघटनेने दिलेल्या मूलभूत अधिकारांचे उल्लंघन;

---

34 हरिशंकर बागला विरुद्ध मध्य प्रदेश राज्य (१९५४) १ एससीसी ९७८ [१२]

35 दिल्ली महानगरपालिका विरुद्ध बिर्ला कॉटन, स्पिनिंग अँड विव्हिंग मिल्स, दिल्ली, 1968 एससीसी ऑनलाईन एससी 13[13].[71]

36 इंडियन एक्सप्रेस न्यूजपेपर्स (मुंबई) (पी) लिमिटेड विरुद्ध भारत सरकार (१९८५) १ एससीसी ६४१ [७७]; तमिळनाडू राज्यविरुद्ध पी कृष्णमूर्ती (२००६) ४ एससीसी ५१७ [१५]

(3) राज्यघटनेतील कोणत्याही तरतुदीचे उल्लंघन;

(4) ज्या कायद्याअंतर्गत तो बनविला गेला आहे त्याचे पालन करण्यात अपयशी ठरणे किंवा सक्षम अधिनियमाने प्रदान केलेल्या अधिकाराच्या मर्यादा ओलांडणे;

(५) इतर कोणत्याही कायद्याला विरोध करणे; आणि

(६) उघड पणे मनमानी.

28. आधुनिक कायद्यात अनेकदा विधिमंडळाच्या प्रतिनिधीला अधीनस्थ कायदे तयार करण्यास सक्षम करणाऱ्या तरतुदी असतात. शिष्टमंडळासाठी ची वैधानिक तरतूद बर्याचदा सामान्य शब्दात वापरली जाते ज्यामुळे प्रतिनिधीला "या अधिनियमाची उद्दिष्टे पूर्ण करण्यासाठी" किंवा अध्यायातील कायद्याच्या विशिष्ट विभागास नियम तयार करण्याचा अधिकार मिळतो. त्यानंतर सर्वसाधारण तरतुदीनंतर विशिष्ट बाबींची तरतूद केली जाते ज्यावर प्रतिनिधी नियम तयार करू शकतो. ॲडव्होकेट ॲक्टच्या कलम १५ आणि २८ मध्येही

अशीच कायदेविषयक योजना प्रतिबिंबित झाली आहे. जेथे सामान्य भाषेत प्रतिनिधीला नियम बनविण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे, तेथे प्रतिनिधी ज्या बाबींवर नियम बनवू शकतो त्याची पुढील मोजणी उदाहरणात्मक आहे आणि सामान्य सत्तेची व्याप्ती मर्यादित करत नाही.[37] अशा परिस्थितीत गणलेल्या बाबी सामान्य अधिकाराचा वापर करून नियम तयार करताना प्रत्यायोजित प्राधिकरणासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे प्रदान करतात.[38]**४. शुल्क आकारण्याचा अधिकार**

29. राज्यघटनेच्या कलम २६५ नुसार कायद्याच्या अधिकाराशिवाय कोणताही कर आकारला जाणार नाही किंवा वसूल केला जाणार नाही. कलम ३६६ (२८) मध्ये कर किंवा कर ाची व्याख्या केली आहे, ज्यात सामान्य, स्थानिक किंवा विशेष कर किंवा कर लादणे समाविष्ट आहे.

37 अजफल उल्लाह विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य, 1963 एससीसी ऑनलाइन एससी 76[13]; रोहतक आणि हिसार जिल्हा विद्युत पुरवठा कंपनी.लिमिटेड विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य, 1965 एससीसी ऑनलाईन एससी 75[18].

38 डी. के. त्रिवेदी अँड सन्स विरुद्ध गुजरात राज्य, १९८६ सुप एससीसी २० [३३]

30. सीआयटी विरुद्ध मॅकडोवेल अँड कंपनी लि.या[39] न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने अनुच्छेद ३६६ (२८) सह कलम २६५ चा अर्थ लावण्याची तत्त्वे स्पष्ट केली:

"२१. "कर", "शुल्क", "उपकर" किंवा "शुल्क" म्हणजे राज्याचा महसूल वाढविण्यासाठी कराच्या सार्वभौम अधिकारात राज्याने विविध प्रकारचे निर्बंध लादले आहेत. प्रत्येक प्रजातीच्या अभिव्यक्तीमध्ये प्रत्येक अभिव्यक्ती कोणत्या हेतूने आकारली जाते यावर अवलंबून वेगवेगळ्या प्रकारचे इम्पोस्ट दर्शविते. हा अधिकार केवळ कलम २६५ अन्वये कर आकारणी आणि वसुलीला अधिकृत करणाऱ्या कोणत्याही कायद्यानुसार वापरला जाऊ शकतो, ज्यात कायद्याने अधिकृत केल्याशिवाय कोणताही "कर" आकारला जाणार नाही आणि वसूल केला जाणार नाही या अभिव्यक्तीचा वापर केला जातो. याचा प्राथमिक अर्थ असा आहे की कर कायदेविषयक कारवाईचे समर्थन करणे आवश्यक आहे, केंद्राने अनुच्छेद ७३ अन्वये

39 [2009] 8 एससीआर 983: (2009) 10 एससीसी 755

किंवा राज्याने अनुच्छेद १६२ अन्वये राज्याच्या कार्यकारी अधिकाराचा वापर करून कोणत्याही कायदेशीर मंजुरीअभावी तो आकारला जाऊ शकत नाही आणि वसूल केला जाऊ शकत नाही.

कलम ३६६ (२८) अन्वये "करआकारणी" म्हणजे सामान्य किंवा स्थानिक किंवा विशेष किंवा विशेष कोणताही कर किंवा कर लादणे समाविष्ट आहे आणि त्यानुसार कर ाचा अर्थ लावला जाईल . 'इम्पोस्ट' म्हणजे सक्तीची करआकारणी. व्यापक अर्थाने "कर" चे सुप्रसिद्ध आणि सुस्थापित वैशिष्ट्य म्हणजे सर्व अनैतिकतेचा समावेश आहे. संदर्भातील पोस्टची खालील वैशिष्ट्ये आहेत:

(1) कर लावण्याचा अधिकार ही सार्वभौमत्वाची घटना आहे.

(2) अनुच्छेद २६५ च्या संदर्भात "कायदा" म्हणजे विधिमंडळाचा कायदा आणि स्पष्ट वैधानिक अधिकाराशिवाय कार्यकारी आदेश किंवा नियम असू शकत नाही.

(3) कलम ३६६ (२८) सह कलम २६५ अन्वये "कर" या शब्दात कर, शुल्क, उपकर किंवा शुल्क अशा सर्व प्रकारच्या करांचा समावेश आहे.

(4) सार्वभौमत्वाची घटना म्हणून आणि सक्तीच्या व्यवहाराच्या स्वरूपात, कराराच्या तत्त्वावर आधारलेले दायित्व त्याच्या तांत्रिक अर्थाने सामान्य, स्थानिक किंवा विशेष म्हणून "कर" असू शकत नाही.

31. राज्यघटनेच्या सातव्या परिशिष्टात प्रवेशिका आणि सामान्य नोंदींवर कर आकारणी यात फरक करण्यात आला आहे. कर आकारणीशी संबंधित विषय सूची १ किंवा सूची २ मध्ये गणल्या गेलेल्या विशिष्ट कर नोंदींमध्ये शोधणे आवश्यक आहे.[40] याव्यतिरिक्त, संसदेला सूची १ च्या प्रविष्टि ९७ सह अनुच्छेद २४८ अन्वये करविषयक बाबींसह सूची २ किंवा सूची ३ मध्ये गणना न केलेल्या बाबींवर कायदे करण्याचा अधिकार आहे. शुल्क आकारण्याचा विधिमंडळाचा अधिकार स्वतंत्र शीर्षकाखाली हाताळला जातो: (१)

40 एम पी व्ही सुंदरारामियर अँड कंपनी विरुद्ध आंध्र प्रदेश राज्य, 1958 एससीसी ऑनलाईन एससी 22

यादी १ च्या प्रविष्टि ९६ मध्ये संसदेला यादी १ मधील कोणत्याही बाबींच्या संदर्भात शुल्क आकारण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे; (२) सूची २ मधील प्रविष्टि ६६ राज्य विधिमंडळांना यादी २ मधील कोणत्याही बाबींच्या संदर्भात शुल्क आकारण्याचा अधिकार देते; आणि (३) यादी ३ च्या प्रविष्टि ४७ मध्ये संसद आणि राज्य विधिमंडळे (अनुच्छेद २५४ च्या अधीन) या दोघांनाही यादी ३ मध्ये नमूद केलेल्या कोणत्याही बाबींसाठी शुल्क आकारण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे. संसदेने वकील कायद्याच्या कलम २४ (१) (एफ) अन्वये यादी १ च्या प्रविष्टि ९६ अन्वये नावनोंदणी शुल्क निश्चित केले आहे.

32. विधीमंडळ शुल्क आकारण्याचा अधिकार देऊ शकते.[41][42] शुल्क ही एक असत्य आणि पैशांची सक्तीची देवाणघेवाण असल्याने शुल्क आकारण्याचा प्रतिनिधीचा अधिकार कायद्याच्या स्पष्ट अधिकारातून आला पाहिजे. **अहमदाबाद अर्बन डेव्हलपमेंट अथॉरिटी**

41 कांदिवली सहकारी औद्योगिक वसाहत विरुद्ध बृहन्मुंबई महानगरपालिका (२०१५) ११ एससीसी १६१ [२५]

42 [1992] 3 एससीआर 328: (1992) 3 एससीसी 285 [7]

विरुद्ध शरदकुमारजयंतीकुमार पासवाला[४५] या खटल्यात न्यायालयाने म्हटले:

"७. [...] आमच्या मते, प्रत्यायोजित प्राधिकरणाद्वारे कर आणि / किंवा शुल्क लावण्याचे असे अधिकार अत्यंत विशिष्ट असले पाहिजेत आणि असा कर किंवा शुल्क लागू करण्यासाठी अंतर्निहित अधिकारास वाव नाही. प्रत्यायोजित प्राधिकरणाने या कायद्यांतर्गत दिलेल्या अधिकाराच्या निकषांमध्ये काटेकोरपणे काम केले पाहिजे आणि वित्तीय सत्तेच्या वापराच्या बाबतीत अंतर्निहित हेतूचा सिद्धांत किंवा प्रासंगिक आणि अनुषंगिक शक्तीची संकल्पना आणणे योग्य ठरणार नाही, असे आम्हाला वाटते.

33. वरील विवेचनातून जी तत्त्वे समोर येतात ती अशी : (१) कलम ३६६(२८) नुसार शुल्क हे असत्य आहे; (२) अनुच्छेद २६५ मध्ये "कर" या शब्दाचा अर्थ शुल्कासह सर्व शुल्क आहे आणि म्हणूनच कोणतेही शुल्क वैध कायद्याच्या प्राधिकरणाद्वारे आकारले जाणे आवश्यक आहे;

(३) शुल्क ही पैशांची सक्तीची देवाणघेवाण असल्याने शुल्क आकारण्याचा अधिकार देता येत नाही; (४) विधिमंडळाच्या प्रतिनिधीला शुल्क आकारण्याचा अधिकार मूळ कायद्यानुसार विशेषतरतूद करण्यात यावी; आणि (५) शुल्क व कर आकारणी करताना प्रतिनिधीने मूळ कायद्याने ठरवून दिलेल्या कायदेविषयक धोरणाच्या निकषांमध्ये काटेकोरपणे काम करणे आवश्यक आहे.

५. नियामक शुल्क

34. राज्यघटनेच्या कलम ११० मध्ये जरी वेगळ्या संदर्भात असले तरी कायद्याच्या अधिकारांतर्गत आकारण्यात येणाऱ्या शुल्कात (१) परवान्यांचे शुल्क आणि (२) सेवेचे शुल्क यांचा समावेश असू शकतो, हे मान्य केले आहे.[43]हिंदू **धार्मिक धर्मादाय आयुक्त, मद्रास** विरुद्ध **श्री**

43 कलम ११० (२), भारतीय राज्यघटना. [त्यात लिहिलं आहे:

110. "मनी बिल" ची व्याख्या [...]

(२) एखादे विधेयक केवळ या कारणाने धन विधेयक मानले जाणार नाही की त्यात दंड किंवा इतर आर्थिक दंड आकारण्याची तरतूद आहे, किंवा प्रदान केलेल्या सेवांसाठी परवाने किंवा शुल्काची मागणी किंवा भरणा करण्याची तरतूद आहे किंवा स्थानिक हेतूंसाठी कोणत्याही स्थानिक प्राधिकरण ाने किंवा संस्थेने कोणताही कर लादणे, रद्द करणे, माफी, बदल करणे किंवा नियमन करण्याची तरतूद आहे.]

शिरूर मठाचे श्री लक्ष्मींद्र तीर्थ स्वामिर या खटल्यात [44] घटनापीठाने परवाना शुल्काची संकल्पना अशा प्रकारे स्पष्ट केली.

"४७. [...] पहिल्या श्रेणीच्या प्रकरणांमध्ये, सरकार एखाद्या व्यक्तीला एखादी गोष्ट करण्याची परवानगी किंवा विशेषाधिकार देते, अन्यथा ती व्यक्ती करण्यास सक्षम नसते आणि प्रदान केलेल्या विशेषाधिकाराच्या बदल्यात त्या व्यक्तीकडून जड किंवा मध्यम शुल्क वसूल करते. या प्रकारच्या प्रकरणांचे सर्वात सामान्य उदाहरण म्हणजे मोटार वाहनांसाठी परवाना शुल्क. येथे परवाने देण्यासाठी कार्यालय किंवा ब्युरोच्या देखभालीसाठी सरकारला होणारा खर्च फारच कमी असू शकतो आणि आकारली जाणारी आकारणीची रक्कम खरोखर सरकारने केलेल्या खर्चावर आधारित नसते तर त्या व्यक्तीला मिळणाऱ्या फायद्यावर आधारित असते. अशा परिस्थितीत सार्वजनिक वित्तविषयक सर्व लेखकांच्या मते करघटक प्रामुख्याने असतो आणि परवानाधारकांनी भरलेला पैसा रस्त्यांच्या देखभालीसाठी व

44 [1954] 1 एससीआर 1005: (1954) 1 एससीसी 412

सर्वसामान्य लोकोपयोगी इतर बाबींसाठी जात असेल, तर परवाना शुल्क हा कर मानता येणार नाही.

शिरूर मठात (सुप्रा) शुल्क म्हणजे शासनाने केलेल्या कामाचा किंवा केलेल्या सेवेचा परतावा म्हणून घेतलेले पैसे आहेत, असे मत मांडण्यात आले.[45]त्यामुळे शुल्क हे करदाते आणि सार्वजनिक प्राधिकरण यांच्यातील *परस्पर* संबंधाचे वैशिष्ट्य होते.

35. त्यानंतरच्या अनेक निर्णयांमध्ये या न्यायालयाने असे म्हटले आहे की, सार्वजनिक प्राधिकरणाद्वारे प्रदान केलेल्या सेवांशी "वाजवी संबंध" असल्यास शुल्क मानले जाऊ शकते.शुल्कासाठी [46] प्रत्यक्ष मोबदला मिळालाच पाहिजे, हा पारंपरिक दृष्टिकोन या न्यायालयाच्या नंतरच्या निर्णयांमध्ये काटेकोर अर्थाने लागू झालेला नाही. शुल्क

45 शिरूर मठ(सुप्रा)[४८]

46 एच. एच. सुधींद्र तीर्थ स्वामीयार विरुद्ध हिंदू धार्मिक व धर्मादाय धर्मादाय आयुक्त, [१९६३] सुप २ एससीआर ३०२[१८]. [असे दिसून आले: "१८. [...] शुल्काच्या स्वरूपातील आकारणी केवळ त्यात सक्ती किंवा बळजबरीचा घटक आहे म्हणून त्या स्वरूपाची नसते, सेवेचा लाभ मिळविणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीला प्राधिकरणाने दिलेल्या प्रत्यक्ष सेवेशी त्याचा थेट संबंध असणे आवश्यक आहे, असे शुल्काचे तत्व नाही. विशिष्ट सेवा देण्याच्या हेतूने कायद्याने लेव्ही लादली गेली आणि सेवा टिकवण्यासाठी होणारा खर्च गोळा केलेल्या रकमेतून भागवला गेला तर लेव्ही आणि सेवा देण्यासाठी होणारा खर्च यांचा वाजवी संबंध असेल, तर ही लेव्ही कराच्या स्वरूपात नसून शुल्काच्या स्वरूपात असेल.]; इंडियन अभ्रक मायकानाइट इंडस्ट्रीज वि.बिहार राज्य (१९७१) २ एससीसी २३६ [१५].

आकारणी आणि देण्यात येणारी सेवा यांचा संबंध सामान्य स्वरूपाचा आहे, गणिती अचूकतेचा नाही, असे मानले गेले आहे.[47]

36. कलकत्ता कॉर्पोरेशन वि. लिबर्टी सिनेमा या[48] घटनापीठाने म्हटले आहे की, दिलेल्या सेवेच्या बदल्यात परवाना शुल्क आकारले जात नाही. या न्यायालयाने प्रिव्ही कौन्सिलच्या निर्णयाचा संदर्भ दिला[49], ज्यात इतर गोष्टींबरोबरच स्थानिक नियमांच्या प्रशासनाचा खर्च कमी करण्यासाठी परवाना शुल्क आकारले जाऊ शकते, असे म्हटले होते. सिकंदराबादहैदराबाद हॉटेल ओनर्स असोसिएशन विरुद्ध हैदराबाद म्युनिसिपलकॉर्पोरेशन[50] या खटल्यात न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदवले की परवाना शुल्क चे ढोबळमानाने नियामक किंवा नुकसानभरपाई म्हणून वर्गीकरण केले जाऊ शकते. ज्या उपक्रमांसाठी परवाना दिला जातो त्या क्रियाकलापांचे नियमन किंवा नियंत्रण करणे

47 केवल कृष्ण पुरी विरुद्ध पंजाब राज्य (१९८०) १ एससीसी ४१६ [२३]; श्रीनिवास जनरल ट्रेडर्स विरुद्ध स्टेट ऑफ एपी (1983) 4 एससीसी 353 [31].

48 [1965] 2 एससीआर 477: 1964 एससीसी ऑनलाइन एससी 65 [8]

49 जॉर्ज वॉकेम शॅनन विरुद्ध लोअर मेनलँड डेअरी प्रॉडक्ट्स बोर्ड, 1938 एसी 708.

50 [1999] 1 एससीआर 143: (1999) 2 एससीसी 274 [9]

आवश्यक असताना परवाना शुल्क नियामक असल्याचे निदर्शनास आले. कोणतीही सेवा दिली जात नसली तरी उपक्रमांच्या नियमनासाठी आकारले जाणारे शुल्क वैधपणे शुल्क म्हणून वर्गीकृत केले जाऊ शकते, असे मत व्यक्त करण्यात आले. परवाना शुल्कासारख्या नियामक शुल्कामुळे अधिकाऱ्यांना परवाना देण्यात आलेल्या क्रियाकलापांचे पर्यवेक्षण, नियमन आणि देखरेख करणे आणि कायदेशीर तरतुदींची योग्य अंमलबजावणी सुनिश्चित करणे शक्य होते.[51]

37. वरील विवेचनातून पुढे येणारे तत्त्व असे आहे की, राज्य एखाद्या विशिष्ट व्यापार, व्यवसाय किंवा व्यवसायाचे नियमन करण्यासाठी परवाना देते.[52] या नियामक उपक्रमांमध्ये त्या विशिष्ट व्यापार, व्यवसाय किंवा व्यवसायाचे पर्यवेक्षण, नियमन आणि देखरेख करणे हे राज्य किंवा त्याच्या यंत्रणांच्या वतीने कर्तव्य असते. कारण

51 वाम ऑर्गेनिक केमिकल्स लिमिटेड विरुद्ध यू पी राज्य (1997) 2 एससीसी 715[18]; ए पी पेपर मिल्स लिमिटेड विरुद्धए पी सरकार (2000) 8 एससीसी 167[24].

52 इंडियन अभ्रक मायकानाइट इंडस्ट्रीज विरुद्ध बिहार राज्य (१९७१) २ एससीसी २३६ [१४]

अशा उपक्रमांसाठी राज्याला सार्वजनिक संसाधने खर्च करणे आवश्यक असते, राज्य प्रशासकीय खर्च कमी करण्यासाठी परवाना शुल्क आकारू शकते. ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या कलम २४ (१) (एफ) नुसार निर्धारित केलेले नावनोंदणी शुल्क नियामक शुल्काचे वैशिष्ट्य पूर्ण करते.

38. ऐतिहासिक आणि कायदेशीर संदर्भाचा व्यापक सारांश समजावून घेतल्यानंतर आता आपण या याचिकांमध्ये उद्भवणारे मुद्दे हाताळतो.

ई. एसबीसीकडून आकारले जाणारे शुल्क

39. सध्या एसबीसी नावनोंदणीच्या वेळी वकिलांकडून वेगवेगळे शुल्क आकारतात. बहुतेक एसबीसी इतर विविध शुल्काव्यतिरिक्त नावनोंदणी शुल्क आकारतात. उदाहरणार्थ, बार कौन्सिल ऑफ महाराष्ट्र अँड गोवा ग्रंथालय शुल्क, प्रमाणपत्र शुल्क, प्रशासन शुल्क, ओळखपत्र शुल्क, प्रशिक्षण शुल्क आणि कल्याण निधी योगदान

आकारत आहे. परिणामी एसबीसीकडून आकारण्यात येणारे नावनोंदणी शुल्क व इतर शुल्क सर्वसाधारण उमेदवारांसाठी पंधरा हजार रुपये तर एससी व एसटी प्रवर्गातील उमेदवारांसाठी चौदा हजार पाचशे रुपये आहे.

40. बार कौन्सिल ऑफ ओडिशा नावनोंदणीच्या वेळी वकिलांकडून ४२ हजार एकशे रुपये आकारत आहे. एसबीसीने आपल्या प्रतिप्रतिज्ञापत्रात कलम २४ (१) (एफ) ही वस्तुस्थिती मान्य केली आहे.

केवळ एसबीसींना नावनोंदणीच्या वेळी एकूण सातशे पन्नास रुपये शुल्क आकारणे बंधनकारक आहे. तथापि, एसबीसीने ॲडव्होकेट्स ॲक्टअंतर्गत "ओडिशा बार कौन्सिलच्या कार्याचा विचार करून" वकिलांकडून वाढीव नोंदणी शुल्क आणि इतर शुल्क आकारणे योग्य ठरविण्याचा प्रयत्न केला. एसबीसीने पुढे असा दावा केला आहे की कलम ६ अंतर्गत आपल्या कार्याच्या अनुषंगाने, आपल्या रोलवरील

वकिलांच्या फायद्यासाठी विविध कल्याणकारी निधी तयार केले आहेत आणि त्यासाठी शुल्कातून मिळालेल्या योगदानाचा वापर केला आहे. परिणामी, वकिलाला विविध कल्याणकारी योजनांचा आजीवन लाभ घेता यावा, यासाठी एसबीसी २६ हजार नऊशे रुपये एकरकमी ठेव म्हणून आकारत आहे. ही रक्कम सहा हजार रुपये नोंदणी शुल्क, सात हजार रुपये प्रक्रिया/विकास शुल्क आणि इतर विविध शुल्काव्यतिरिक्त आहे. एसबीसीने २६ जून २०१३ च्या बीसीआयच्या ठरावाच्या आधारे नोंदणी शुल्क म्हणून सहा हजार रुपये आकारणे योग्य ठरविले. बीसीआयच्या ठरावात असे म्हटले आहे:

यापूर्वी निश्चित करण्यात आलेले नावनोंदणी शुल्क खूपच कमी असून १९६१ नंतर त्यात कधीही सुधारणा करण्यात आलेली नाही, असे परिषदेचे एकमत आहे. प्रत्येक उमेदवारासाठी नोंदणी शुल्क ६००० रुपये आणि एससी/एसटी उमेदवारांसाठी ३००० रुपये असावे, असा ठराव परिषदेने केला आहे. ही तरतूद संपूर्ण देशात लागू असून

कायद्यातील तरतुदींनुसार यापैकी २० टक्के रक्कम सर्व राज्य बार कौन्सिलने बार कौन्सिल ऑफ इंडियाकडे पाठवायची आहे. ज्या दिवशी हे नियम राजपत्रात प्रकाशित होतील त्या दिवसापासून हे नियम लागू होतील. प्रकाशनानंतर लगेचच हा ठराव देशातील सर्व राज्य बार कौन्सिल आणि सर्व बार असोसिएशन्सना कळविण्याचे निर्देश कार्यालयाला देण्यात आले आहेत. हा ठराव केवळ नोंदणी शुल्कापुरता मर्यादित असून विविध राज्य बार कौन्सिलने निश्चित केलेले किंवा विहित केलेले इतर शुल्क आपापल्या उपयुक्ततेनुसार लागू होतील, असे स्पष्ट करण्यात आले आहे.[53]

वरील ठरावाच्या अनुषंगाने बीसीआयने सर्व एसबीसींना सुधारित नोंदणी शुल्क आकारण्याचे निर्देश दिले.[54]

41. सर्व एसबीसी खालील कारणांसाठी विविध शुल्क आकारण्याचे समर्थन करतात: (१) विविध शुल्क हे वकिलांनी बार कौन्सिलला

53 २०१३ चा ठराव क्रमांक ३२, २८ जून २०१३ रोजीची राजपत्रित अधिसूचना.

54 बीसीआय. डी 7114/2016 (सी 1) दिनांक 22 डिसेंबर 2016

भरलेले एकरकमी शुल्क आहे; (२) वकील नावनोंदणीनंतर वेळोवेळी फी भरत नसल्याने एकरकमी शुल्क आकारले जाते; (३) एसबीसींना सरकारकडून कोणतीही आर्थिक मदत मिळत नाही आणि नोंदणी शुल्क आणि विविध शुल्काद्वारे गोळा केलेल्या रकमेतून त्यांच्या कर्मचार् यांना वेतन देण्यासह त्यांचे कामकाज चालू ठेवावे लागते; आणि (४) एकरकमी शुल्काचा हेतू वकिलांसाठी निरंतर कायदेशीर शिक्षण आणि कल्याणकारी योजनांसह असंख्य वैधानिक कार्ये पार पाडताना प्रत्येक एसबीसीने केलेला खर्च कमी करणे आहे.

42. बार कौन्सिल ऑफ मणिपूरने म्हटले आहे की ते नोंदणी शुल्कातून कर्मचार् यांचे वेतन आणि कार्यालय देखभाल यासह सर्व खर्च भागवतात. एसबीसी सर्वसाधारण उमेदवारांकडून प्रवेश शुल्क म्हणून सोळा हजार सहाशे पन्नास रुपये आकारते. यापैकी नऊ हजार पाचशे कार्यालयीन खर्चासाठी तर उर्वरित रक्कम इतर खात्यांमध्ये जमा करून ठराविक कामांसाठी वापरण्यास परवानगी देण्यात आली आहे.

एसबीसीच्या म्हणण्यानुसार, मणिपूरमध्ये सरासरी वार्षिक नोंदणी शंभर वकिलांची आहे. त्यामुळे एसबीसीकडून एकूण नऊ लाख रुपये वार्षिक खर्चाच्या तुलनेत नऊ लाख पन्नास हजार रुपये नोंदणी शुल्क वसूल केले जाते.

43. वकिली व्यवसाय हा एक गंभीर व्यवसाय आहे आणि वकिलांनी न्यायालयाच्या आत आणि बाहेर अनुकरणीय वर्तन राखणे आवश्यक आहे.[55] एसबीसी आणि बीसीआय वकिलांकडून आवश्यक असलेल्या आचरणाच्या मानकांचे नियमन आणि देखभाल करण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य करतात. बार कौन्सिल वकिलांना कायद्याच्या मूलभूत आणि प्रक्रियात्मक पैलूंबद्दल ज्ञान प्रदान करण्याशी संबंधित उपक्रम राबवते. बर् याच एसबीसींनी पुस्तके आणि मॅन्युअल प्रकाशित केले आहेत आणि वकील म्हणून करिअरच्या यशस्वी पाठपुराव्यासाठी आवश्यक व्यावहारिक कौशल्ये आत्मसात करण्यासाठी वकिली व्यवसायातील सदस्यांना मदत केली आहे. बार कौन्सिल वकिलांसाठी

55 रे संजीव दता, उपसचिव, माहिती आणि प्रसारण मंत्रालय (1995) 3 एससीसी 619[20]; अजितसिंह अर्जुनसिंह गोहिल विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ गुजरात (२०१७) ५ एससीसी ४६५ [३९]

कल्याणकारी योजना राबवते. कोविड महामारीच्या काळात आणि इतर वेळीही वकील आणि त्यांच्या कुटुंबियांना दिलासा देण्यासाठी बार कौन्सिलने पुढाकार घेतला आहे. असे करताना अनेक बार कौन्सिलने वकिलांना मोलाची मदत केली आहे. ॲडव्होकेट्स ॲक्टअंतर्गत आपली कामे करण्यासाठी आणि वकिलांसाठी कल्याणकारी योजना राबविण्यासाठी नोंदणी शुल्क आणि इतर विविध शुल्क हे एसबीसींना उत्पन्नाचे एकमेव स्त्रोत उपलब्ध आहेत.

तथापि, एसबीसींनी नोंदणी शुल्क आणि इतर विविध शुल्क आकारणे संविधान आणि वकील कायद्याच्या योजनेशी सुसंगत असणे आवश्यक आहे.

फ. एसबीसींना आदेशापेक्षा जास्त नोंदणी शुल्क आकारता येणार नाही

कलम २४ (१) **(एफ)**

विधिमंडळ योजना

44. संसदेने विधी व्यावसायिक आणि त्यांची पात्रता, नावनोंदणी, प्रॅक्टिसचा अधिकार आणि शिस्त हाताळण्यासाठी कलम २४६ अन्वये यादी १ च्या नोंदी ७७ आणि ७८ सह वकील कायदा लागू केला आहे. ॲडव्होकेट्स ॲक्टमध्ये एसबीसी आणि बीसीआय ची स्थापना करून एक समान अखिल भारतीय बार तयार केला जातो. एसबीसींना राज्य सूचीवरील व्यक्तींना वकील म्हणून प्रवेश देण्याचे काम सोपविण्यात आले आहे. यादीमध्ये प्रवेश घेतलेल्या व्यक्तींना भारताच्या संपूर्ण प्रदेशातील सर्व न्यायालये, न्यायाधिकरणे किंवा प्राधिकरणात प्रॅक्टिस करण्याचा अधिकार आहे.[56]

45. ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या कलम १५ आणि २८ नुसार एसबीसींना नियम बनवण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे. कलम १५ अन्वये नियम बनविण्याचे अधिकार एसबीसी आणि बीसीआय या दोघांनाही उपलब्ध आहेत. कलम १५ (१) मध्ये असे नमूद करण्यात आले आहे की बार कौन्सिल "या अध्यायाची उद्दिष्टे पूर्ण करण्यासाठी नियम बनवू

56 कलम ३०, वकील कायदा

शकते." बार कौन्सिल सदस्य, अध्यक्ष आणि उपाध्यक्षची निवड , आकस्मिक रिक्त पदे भरणे, आर्थिक मदत किंवा कायदेशीर मदत किंवा सल्ला देण्यासाठी एक किंवा अधिक निधीची स्थापना करणे, कायदेशीर मदतीचे आयोजन करणे इ. साठी नियम बनवू शकते. कलम १५ (३) मध्ये अशी तरतूद आहे की एसबीसींनी बनविलेले कोणतेही नियम बीसीआयने मंजूर केल्याशिवाय लागू होणार नाहीत. अशा प्रकारे, कलम १५ अंतर्गत एसबीसी आणि बीसीआयच्या नियम बनविण्याच्या अधिकारांची व्याप्ती अध्याय २ मधील विषयांशी संबंधित आहे. कलम १५ व्यतिरिक्त, अध्याय २ मध्ये कलम ३ ते १४ समाविष्ट आहे:

1. कलम ३ मध्ये एसबीसी स्थापन करण्याची तरतूद आहे;

2. कलम ४ बीसीआयची स्थापना करते;

3. कलम ५ नुसार प्रत्येक बार कौन्सिल ही संस्था कॉर्पोरेट असावी;

4. कलम ६ मध्ये एसबीसीची कार्ये सांगितली आहेत; (ई) कलम ७ मध्ये बीसीआयची कार्ये नमूद केली आहेत; (च) कलम ७ अ आंतरराष्ट्रीय संस्थांच्या सदस्यत्वाशी संबंधित आहे;

(7) कलम ८ मध्ये एसबीसीच्या सदस्यांच्या पदाच्या अटी नमूद केल्या आहेत;

(8) कलम ८ अ मध्ये निवडणूक न झाल्यास विशेष समिती स्थापन करण्याबाबत सांगितले आहे;

(9) कलम ९ शिस्तपालन समित्यांशी संबंधित आहे;

(10) कलम ९ अ मध्ये कायदेविषयक मदत समित्या स्थापन करण्याबाबत सांगितले आहे;

(11) कलम १० मध्ये शिस्तपालन समित्या वगळता अन्य समित्या स्थापन करण्याची तरतूद आहे;

(12) कलम १० अ बार कौन्सिल आणि समित्यांच्या कामकाजाशी संबंधित आहे;

(13) कलम ११ मध्ये बार कौन्सिलला कर्मचारी नेमण्याची मुभा आहे;

(14) कलम १२ नुसार बार कौन्सिलला लेखापरीक्षणासाठी हिशेबाची पुस्तके ठेवणे बंधनकारक आहे;

(15) कलम १३ नुसार बार कौन्सिलमधील रिक्त पदे बार कौन्सिलने केलेल्या कृत्यांच्या वैधतेला आव्हान देण्याचा आधार असू शकत नाहीत; आणि

(16) कलम १४ हे बार कौन्सिलच्या निवडणुकांना आव्हान देण्याशी संबंधित आहे.

46. अध्याय २ बार कौन्सिलची स्थापना करतो आणि त्यांची कार्ये आणि जबाबदाऱ्या स्पष्ट करतो. अध्याय दोनमधील तरतुदींमध्ये बार कौन्सिलला शिस्तपालन आणि इतर समित्या स्थापन करण्याचा आणि पात्र कर्मचाऱ्यांची नियुक्ती करण्याचे अधिकार देण्यात आले आहेत. कलम १५ अन्वये बार कौन्सिलला देण्यात आलेले नियम बनविण्याचे

अधिकार हे नियामक अधिकार आहेत आणि त्यांचा व्यापक अर्थ लावला गेला पाहिजे[57] कारण ते कायदेशीर व्यवसायाच्या नियमनाच्या उद्देशाचे समर्थन करतात.

47. प्रतापचंद्र मेहता विरुद्ध राज्य बार कौन्सिल ऑफ एमपी या खटल्यात या न्यायालयाच्या दोन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने म्हटले आहे की, बार कौन्सिलच्या नियम तयार करण्याच्या अधिकाराचा व्यापक अर्थ लावला पाहिजे:[58]

५१. कायदेविषयक उद्दिष्ट साध्य होण्यासाठी प्रतिबंधात्मक दृष्टिकोनाऐवजी नियम तयार करण्याच्या अधिकाराला व्यापक वाव द्यावा लागेल. बार कौन्सिलने करावयाची कामे आणि ही कामे ज्या पद्धतीने करायची आहेत, त्यावरून निवडणूक प्रक्रियेत आणि त्याची सर्व कार्ये पार पाडताना लोकशाही मानके आणि व्यावसायिक आचरणाचे निकष पाळणे आवश्यक असल्याचे दिसून येते. दुसर् या

57 गुप्ता मॉडर्न ब्रुअरीज वि. जम्मू आणि काश्मीर राज्य (२००७) ६ एससीसी ३१७ [२०]

58 [2011] 11 एससीआर 965: (2011) 9 एससीसी 573

शब्दांत सांगायचे तर, कायद्याचे उद्दिष्ट आणि हेतू पुढे नेणाऱ्या विवेचनाला प्राधान्य द्यावे लागेल ज्यामुळे त्यास निराश होईल आणि राज्य बार कौन्सिलच्या प्रशासन आणि वर्तनास मार्गदर्शन करणारी लोकशाही तत्त्वे धोक्यात येतील.

48. कलम १५ अन्वये एसबीसींना अध्याय २ मधील तरतुदीलागू करण्याचे व्यापक अधिकार आहेत. कलम १५ अन्वये नियम बनविण्याचे अधिकार व्यापक असले, तरी ते अध्याय दोनच्या विषयापुरतेच मर्यादित आहेत. **बारकौन्सिल ऑफ दिल्ली** विरुद्ध **सुरजित सिंग** या [59] खटल्यात बार कौन्सिल ऑफ दिल्ली बार कौन्सिलच्या निवडणुकीत वकिलाला मतदान करण्यासाठी पात्रता आणि अटी घालून निवडणूक नियम तयार करू शकते का, हा मुद्दा तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठासमोर होता. ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या विशिष्ट तरतुदींना डावलण्यासाठी कलम १५ अन्वये नियम बनवण्याच्या अधिकाराचा वापर एसबीसी करू शकत नाहीत, असे

59 [1980] 3 एससीआर 946: (1980) 4 एससीसी 211

मत व्यक्त करण्यात आले. या न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदवले की कलम ३ (४) आणि ४९ (१) (ए) बीसीआयला पात्रता किंवा अटी निर्धारित करण्याचा अधिकार देते ज्याच्या अधीन राहून वकिलाला एसबीसीच्या निवडणुकीत मतदान करण्याचा अधिकार असू शकतो. परिणामी, असे मानले गेले की कलम १५ (१) चा अर्थ एसबीसींना नियम बनविण्याचे अधिकार प्रदान करण्यासाठी केला जाऊ शकत नाही जे बीसीआयला स्पष्टपणे प्रदान केले गेले आहेत.[60]

49. सुरजीत सिंग (सुप्रा) प्रकरणात असा युक्तिवाद करण्यात आला होता की, दिल्ली बार कौन्सिलचे निवडणूक नियम वैध आहेत कारण ते कलम १५ (३) नुसार बीसीआयने मंजूर केले होते. बीसीआयने दिलेल्या मंजुरीचा परिणाम बीसीआयनेच केलेला नियम बनविण्याचा होता, असा युक्तिवाद करण्यात आला. तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठासमोर बोलताना न्यायमूर्ती एन . एल.

60 बार कौन्सिल ऑफ महाराष्ट्र अँड गोवा विरुद्ध मनुभाई पराग वाशी (२०१२) १ एससीसी ३१४ [१६]

उंटवालिया म्हणाले की, नियम बनविणे आणि एखाद्या नियमाला मंजुरी देणे यात फरक आहे.

"८. [...] स्टेट बार कौन्सिलने बनवलेला कोणताही नियम बार कौन्सिल ऑफ इंडियाची मान्यता मिळाल्याशिवाय लागू होऊ शकत नाही. परंतु बार कौन्सिल ऑफ इंडियाच्या मान्यतेने राज्य बार कौन्सिलने बनवलेला नियम राज्य बार कौन्सिलच्या अखत्यारीत असेल तरच तो वैध व परिणामकारक होऊ शकतो, अन्यथा नाही. स्टेट बार कौन्सिलच्या विरोधात असलेल्या नियमाला बार कौन्सिल ऑफ इंडियाने नुसती मान्यता दिल्याने हा नियम वैध ठरू शकत नाही. बार कौन्सिल ऑफ इंडियाने बनवलेल्या नियमाचाही त्यावर परिणाम झालेला नाही. बार कौन्सिल ऑफ इंडियाने नियम करणे आणि स्टेट बार कौन्सिलने बनवलेल्या नियमाला मान्यता देणे या दोन वेगळ्या आणि वेगळ्या गोष्टी आहेत. एक दुसऱ्याची जागा घेऊ शकत नाही.

50. कलम १५ अन्वये एसबीसींच्या नियम बनविण्याच्या अधिकाराविषयी आपण खालील तत्त्वे प्राप्त करू शकतो : (१) एसबीसी केवळ अध्याय २ अंतर्गत निर्दिष्ट केलेल्या विषयांसाठी नियम बनविण्याचे अधिकार वापरू शकतात ; (२) एसबीसींना नियम बनविण्याचा व्यापक अधिकार असला, तरी त्याचा वापर ॲडव्होकेट्स ॲक्टचा उद्देश आणि हेतू साध्य करण्यासाठी केला पाहिजे; (३) ज्या विषयांवर बीसीआयला ॲडव्होकेट्स ॲक्टअंतर्गत नियम बनविण्याचा विशेष अधिकार देण्यात आला आहे, त्या विषयांच्या संदर्भात कलम १५ अन्वये एसबीसी त्यांच्या नियम बनविण्याच्या अधिकाराचा वापर करू शकत नाहीत; आणि (४) एसबीसीने केलेल्या अवैध नियमाला बीसीआयने मान्यता देणे हे अवैध नियम वैध मानले जाऊ शकत नाही.

51. कलम १५ अन्वये बार कौन्सिलच्या नियम बनविण्याच्या अधिकाराची व्याप्ती अध्याय २ चे "उद्दिष्ट" पार पाडण्याशी संबंधित

आहे. वर म्हटल्याप्रमाणे अध्याय २ चे उद्दिष्ट कलम ३ ते १४ पर्यंत निश्चित करता येते. त्यामुळे कलम १५ अन्वये बार कौन्सिलच्या नियम बनविण्याच्या अधिकाराची व्याप्ती अध्याय २ मधील तरतुदीम्हणजेच कलम ३ ते १४ अंमलात आणण्यासाठी विस्तारलेली आहे.

52. तिसरा अध्याय वकिलांच्या प्रवेश आणि नावनोंदणीशी संबंधित आहे. या निकालाच्या आधीच्या भागात चर्चा केल्याप्रमाणे, ॲडव्होकेट्स ॲक्ट ही राज्य सूचीतील वकिलांच्या प्रवेशाची संपूर्ण संहिता आहे. कलम २८ एसबीसींना अध्याय ३ चे हेतू पार पाडण्यासाठी नियम बनविण्याचा अधिकार देते. कलम २८ (२) नुसार, एसबीसी खालील गोष्टी ंची तरतूद करणारे नियम बनवू शकतात:

1. कलम २० अन्वये राज्य यादीत आपले नाव समाविष्ट करण्याचा हेतू वकिलाने कोणत्या कालावधीत आणि कोणत्या स्वरूपात व्यक्त करावा;

2. ज्या फॉर्ममध्ये एसबीसींना ॲडव्होकेट म्हणून प्रवेशासाठी अर्ज केला जाईल आणि एसबीसीच्या नावनोंदणी समितीद्वारे अशा अर्जाचा निपटारा कसा केला जाईल;

3. ज्या अटींच्या अधीन राहून एखाद्या व्यक्तीला वकील म्हणून प्रवेश दिला जाऊ शकतो; आणि

4. ज्या हप्त्यांमध्ये नावनोंदणी शुल्क भरता येईल.

53. राज्य सूचीवरील वकील म्हणून व्यक्तींचा प्रवेश एसबीसीच्या विशेष कार्यक्षेत्रात आहे.[61] ॲडव्होकेट्स ॲक्ट कलम २८ अन्वये नियम बनविण्याचे अधिकार एसबीसींना देतो, जे कायदेव्यावसायिकांचे निवडलेले प्रतिनिधी आहेत, जे विधी व्यवसायात लोकांच्या प्रवेशाचे नियमन आणि नियंत्रण करतात. **डॉ. हनीराज एल चुलानी** (सुप्रा) प्रकरणात तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठासमोर मुद्दा होता की, एसबीसी वैद्यकीय प्रॅक्टिस सोडू इच्छित नसलेल्या वैद्यकीय व्यावसायिकाला वकील म्हणून प्रवेश नाकारू शकतो का? या न्यायालयाने असे म्हटले

61 इंडियन कौन्सिल ऑफ लीगल एड अँड ॲडव्हाइस विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ इंडिया (१९९५) १ एससीसी ७३२ [११]

आहे की, एसबीसींना वकिली व्यवसायातील प्रवेशावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी पुढील अटी घालण्याचा नियम बनविण्याचा अधिकार अनिर्बंध नाही.[62] एसबीसींचे नियम बनविण्याचे अधिकार ॲडव्होकेट्स ॲक्टने घालून दिलेल्या मार्गदर्शक तत्त्वांमधून मिळतात, असे मत व्यक्त करण्यात आले. पुढे असे निदर्शनास आले की, "एसबीसींना देण्यात आलेले [र] अधिकार स्वाभाविकपणे नावनोंदणीसंदर्भात असे नियम तयार करण्याचे बंधन आहे ज्यामुळे बारचे कार्यक्षम सदस्य असण्याचा हेतू साध्य होईल जे त्यांना ज्या उदात्त आणि विद्वान व्यवसायात प्रवेश दिला जाणार आहे त्याच्या अपेक्षेवर खरा उतरू शकेल." वरील युक्तिवाद लक्षात घेता एसबीसीने वैद्यकीय व्यावसायिकाला एकाच वेळी वकिली करण्यास मनाई करणारा नियम वैध असल्याचे मत व्यक्त करण्यात आले.

54. कलम २४ मध्ये राज्य सूचीवर वकील म्हणून प्रवेश घेऊ इच्छिणाऱ्या व्यक्तीची पात्रता पात्रता नमूद करण्यात आली आहे.

62 हनिराज एल चुलानी (सुप्रा)[18]

कलम २४ (१) (ई) मध्ये अशी तरतूद आहे की अशा व्यक्तीने "या अध्यायांतर्गत राज्य बार कौन्सिलने बनवलेल्या नियमांमध्ये निर्दिष्ट केलेल्या इतर अटींची" पूर्तता करणे आवश्यक आहे. "इतर अटी" या शब्दाचा वापर दर्शवितो की एसबीसी कलम २४ (१) अंतर्गत आधीच विहित केलेल्या व्यतिरिक्त अटी आणि पात्रता लिहून देऊ शकतात. कलम २४ (१) मध्ये नागरिकत्व, वय आणि शैक्षणिक कार्यक्षमता यासारख्या गरजा नमूद केल्या आहेत ज्यामुळे एखाद्या व्यक्तीस राज्य यादीत प्रवेश मिळण्यास पात्र ठरते. ही किमान पात्रता एखाद्या व्यक्तीस कायदेशीर व्यावसायिक म्हणून त्यांच्या जबाबदाऱ्या प्रभावीपणे पार पाडण्यास सक्षम करते. याव्यतिरिक्त, बीसीआय कलम २४ (१) अंतर्गत आधीच विहित केलेल्या पात्रतेव्यतिरिक्त "अशा इतर अटी" देखील लिहून देऊ शकते. सामान्यत: अट ही पात्रता, निर्बंध किंवा मर्यादा असते.[63] तथापि, एसबीसींनी लादलेल्या "अटी" सुसंगत असाव्यात.

---

63 भारत सरकार विरुद्ध राजधानी धान्य आणि गूळ विनिमय लिमिटेड (1975) 1 एससीसी 676 [13]

कायद्याने आधीच विहित केलेली पात्रता: बीसीआय कोणत्याही अटी किंवा पात्रता निर्धारित करू शकत नाही ज्या: (१) कायद्याने आधीच विहित केलेल्या गोष्टींमध्ये बदल करण्याचा प्रयत्न करणे; (२) विहित पात्रतेच्या विरुद्ध आहेत; आणि (iii) ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या उद्देशाशी आणि उद्देशाशी विसंगत आहेत.

55. कलम २४ (१) (ई) कलम २८ (१) (डी) सह एकत्रितपणे वाचले पाहिजे जे एसबीसींना "अशा कोणत्याही रोलवर वकील म्हणून एखाद्या व्यक्तीला कोणत्या अटींच्या अधीन राहून प्रवेश दिला जाऊ शकतो" हे निर्धारित करणारे नियम बनविण्याचा अधिकार देतो. कलम २४ (१) मध्ये मूलभूत मूलभूत पात्रता आधीच निर्धारित केली गेली असल्याने, कलम २४ (१) (ई) आणि कलम २८ (१) (डी) अन्वये अनुसूचित जातींना कलम २४ (१) अंतर्गत आधीच विहित नसलेल्या इतर अटींबद्दल नियम बनविण्याचा अधिकार आहे.

56. कलम ४९ बीसीआयच्या नियम बनविण्याच्या सामान्य अधिकाराशी संबंधित आहे. त्यात अशी तरतूद आहे की बीसीआय ॲडव्होकेट्स ॲक्टअंतर्गत आपले कार्य पार पाडण्यासाठी नियम बनवू शकते. बार कौन्सिलच्या निवडणुकीत वकिलाला मतदानाचा अधिकार कोणत्या अटींच्या अधीन असेल, बार कौन्सिलच्या सदस्यत्वाची पात्रता आणि अशा सदस्यत्वासाठी अपात्रता, कोणत्याही मान्यताप्राप्त विद्यापीठातील कायद्याच्या पदवीसाठी अभ्यासक्रमाच्या प्रवेशासाठी आवश्यक किमान पात्रता इत्यादींची तरतूद करणारे नियम बीसीआय ठरवू शकते. महत्त्वाचे म्हणजे, कलम ४९ (१) (एच) बीसीआयला कोणत्याही प्रकरणासंदर्भात आकारले जाणारे शुल्क निश्चित करणारे नियम बनविण्याचे अधिकार देते ॲडव्होकेट्स ॲक्टनुसार, बीसीआयने बीसीआय नियमांच्या भाग आठअंतर्गत शुल्क निश्चित केले आहे. यात एसबीसींना भाग आठअंतर्गत विहित मर्यादेपेक्षा जास्त शुल्क आकारणे बंधनकारक आहे. बीसीआयने एसबीसीच्या एक किंवा अधिक सदस्यांच्या निवडीला आव्हान देणाऱ्या याचिका, कलम ३५

अंतर्गत व्यावसायिक गैरवर्तनाच्या तक्रारी, नावनोंदणीच्या तारखेचे प्रमाणपत्र आणि वकिलांचे नाव यादीत कायम ठेवणे यासह विविध कारणांसाठी शुल्क निश्चित केले आहे. वरील कायदेविषयक योजनेनुसार एसबीसी आणि बीसीआय ॲडव्होकेट्स ॲक्टअंतर्गत संसदेचे प्रतिनिधी म्हणून काम करतात.

२. बार कौन्सिल कायद्याच्या स्पष्ट अटींपलीकडे शुल्क आकारू शकत नाही

57. संसदेचे प्रतिनिधी म्हणून काम करताना एसबीसी आणि बीसीआय ॲडव्होकेट्स ॲक्टअंतर्गत नियम तयार करू शकतात. तथापि, एसबीसींनी लागू केलेला कोणताही नियम केवळ अनुषंगिक आहे आणि पालक कायद्यातील तरतुदींद्वारे विचारात न घेतलेले मूलभूत अधिकार, जबाबदाऱ्या किंवा अपंगत्व अस्तित्वात आणण्यासाठी त्याचा वापर केला जाऊ शकत नाही.[64] शिवाय, हे नियम वकील कायद्याच्या उद्दीष्टाशी आणि उद्देशाशी सुसंगत असणे

64 कुंजबिहारी लाल बुटेल विरुद्ध राज्य एच पी (२०००) ३ एससीसी ४० [१४]

आवश्यक आहे, म्हणजे एक सामायिक बार तयार करणे आणि कायदेशीर प्रॅक्टिशनर्स आणि त्यांची पात्रता, नावनोंदणी, प्रॅक्टिसचा अधिकार आणि शिस्त यांचे नियमन.

58. एखादा कायदा एखाद्या प्रतिनिधीला अधीनस्थ कायदे करण्याचा अधिकार प्रदान करू शकतो. असे अधिकार प्रदान करताना, कायद्याला विशेषत: अधीनस्थ प्राधिकरणाला मार्गदर्शन करणारी धोरणे, तत्त्वे आणि मानके ठरवावी लागतात.[65] कायद्याच्या प्रस्तावनेतून आणि तरतुदींवरून कायदेविषयक धोरण ठरवता येते.[66] प्रतिनिधीला त्याचे कायदेविषयक अधिकार मूळ कायद्यातून मिळतात. राज्यघटनेतून प्राप्त सार्वभौम कायदेविषयक अधिकार असलेल्या विधिमंडळाच्या विपरीत, प्रत्यायोजित अधिकाराला मूळ कायद्याद्वारे अधिकार प्रदान केले जातात. त्यामुळे प्रत्यायोजित प्राधिकरणाने ज्या कायद्यांतर्गत तो तयार करण्यात आला आहे, त्यातील तरतुदींचे

65 ग्वाल्हेर रेयॉन सिल्क एमएफजी (डब्ल्यूव्हीजी) कंपनी लिमिटेड विरुद्ध सीएसटी (1974) 4 एससीसी 98 [12]

66 हरिशंकर बागला विरुद्ध मध्य प्रदेश राज्य (१९५४) १ एससीसी ९७८ [१२]

काटेकोरपणे पालन करणे आवश्यक आहे.[67] प्रतिनिधी कायदेविषयक धोरणात बदल किंवा बदल करू शकत नाही.[68] विधिमंडळाचे धोरण ओलांडून किंवा कायद्याशी विसंगत तरतुदी करून प्रतिनिधी मूळ कायद्यातील तरतुदींना डावलू शकत नाही.[69]

59. **कृषी बाजार समितीत वि. शालिमार केमिकल वर्क्सलिमिटेड,**[70] आंध्र प्रदेश (कृषी उत्पन्न व पशुधन) बाजार अधिनियम १९६६ नुसार बाजार समितीला खरेदी-विक्रीच्या सर्व व्यवहारांवर बाजार शुल्क आकारण्याची मुभा देण्यात आली आहे. कलम १२ मध्ये अधिसूचित शेतमाल, पशुधन किंवा पशुधनाची उत्पादने अधिसूचित बाजार क्षेत्राबाहेर नेल्यास ती अशा क्षेत्रातच खरेदी किंवा विक्री झाल्याचे गृहीत धरले जाईल, अशी तरतूद करून कायदेशीर कल्पना निर्माण केली. अधिसूचित शेतमाल, पशुधन किंवा पशुधनाची उत्पादने

---

67 इंडियन एक्सप्रेस न्यूजपेपर्स (बॉम्बे) (पी) लिमिटेड विरुद्ध भारत सरकार (१९८५) १ एससीसी ६४१ [७५]; जनरल ऑफिसरकमांडिंग-इन-चीफ वि सुभाषचंद्र यादव (1988) 2 एससीसी 352[14]।

68 राजनारायण सिंह विरुद्ध पाटणा प्रशासन समिती (१९५४) २ एससीसी ८२ [३२]

69 अविंदर सिंग विरुद्ध पंजाब राज्य (१९७९) १ एससीसी १३७[१८]; जे. के. इंडस्ट्रीज लिमिटेड विरुद्ध भारत संघ (२००७) १३ एससीसी ६७३ [१३३]

70 [1997] सुप 1 एससीआर 164: (1997) 5 एससीसी 516

अधिसूचित वस्तूचे वजन, मोजमाप, मोजणी केल्यानंतर किंवा अधिसूचित बाजार क्षेत्राबाहेर नेल्यानंतर खरेदी किंवा विक्री झाल्याचे समजले जाईल, अशी तरतूद बाजार समितीने तयार केली आहे. अशा प्रकारे, उपविधींनी कलम १२ अंतर्गत विचारात घेतलेल्या कायदेशीर कल्पनेत अतिरिक्त परिस्थिती आणली.

60. या न्यायालयाच्या दोन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने प्रत्यायोजित कायद्याच्या बाबतीत खालील संबंधित तत्त्वे ओळखली:

"२६. [...] ज्या प्रतिनिधीला सहाय्यक नियम व कायदे बनविण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे, त्याला त्याच्या अधिकाराच्या कक्षेत राहून काम करावे लागते आणि तो कायद्याची किंवा त्याअंतर्गत आखून दिलेल्या धोरणाची व्याप्ती वाढवू किंवा संकुचित करू शकत नाही. नियम बनवण्याच्या नावाखाली कायद्याच्या कक्षेत असलेल्या क्षेत्रावर कायदा करता येत नाही आणि कायद्याच्या धोरणाच्या अंमलबजावणीच्या पद्धतीपुरतेच स्वत:ला मर्यादित ठेवावे लागते.

वरील तत्त्व लक्षात घेता कलम १२ ही वित्तीय तरतूद असून त्याचा काटेकोर पणे अर्थ लावणे आवश्यक असल्याचे निदर्शनास आले. अधिसूचित शेतमालाच्या खरेदी-विक्रीसंदर्भातील अनुमान वाढविण्यासाठी कायद्याने विचारात न घेतलेली कोणतीही परिस्थिती, परिस्थिती, घटक किंवा परिस्थिती विचारात घेतली जाऊ शकत नाही, असेही निदर्शनास आले. असे मानले गेले की उपविधीमध्ये कलम १२ अंतर्गत विचारात न घेतलेले 'वजन', 'मोजलेले' आणि 'मोजलेले' असे अतिरिक्त घटक समाविष्ट केले गेले . त्यामुळे कलम १२ अन्वये गृहीतकाची व्याप्ती वाढविण्यासाठी हे उपविधी अतिरेकी ठरविण्यात आले.

61. आसाम **कंपनी लि. वि. आसाम राज्य**,[71] राज्य सरकारने एक नियम तयार केला ज्यात राज्य अधिकाऱ्यांना केंद्रीय अधिकार् यांनी केलेल्या कृषी उत्पन्नाच्या मोजणीची फेरतपासणी करण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे. हा नियम आसाम कृषी प्राप्तिकर कायद्यानुसार

71 [2001] 2 एससीआर 515: (2001) 4 एससीसी 202

देण्यात आलेल्या अधिकाराच्या पलीकडे आहे, असा युक्तिवाद करण्यात आला. या न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने असे निरीक्षण नोंदवले:

"१०. [...] एखाद्या कायद्याअंतर्गत नियम बनविण्याचा अधिकार अशा कायद्यात आढळणाऱ्या सक्षम तरतुदीतून प्राप्त होतो, हे प्रस्थापित तत्त्व आहे. त्यामुळे ज्या प्रतिनिधीला असे अधिकार देण्यात आले आहेत, त्यांनी कायद्याने दिलेल्या अधिकाराच्या मर्यादेत राहून काम करणे आवश्यक आहे आणि ते कायद्याची व्याप्ती वाढवू शकत नाही, हे मूलभूत आहे. अधिकार ओलांडून किंवा कायद्याशी विसंगत अशी तरतूद करून प्रतिनिधी हा कायदा रद्द करू शकत नाही . अशा प्रत्यायोजित अधिकाराचा वापर करून केलेला कोणताही नियम कायद्यातील तरतुदींशी सुसंगत असावा लागतो आणि जर नियम कायद्याच्या विचाराच्या पलीकडे गेला तर तो नियम कायद्याखाली

प्रदत्त अधिकारापेक्षा जास्त होतो आणि वरीलपैकी काही केल्यास तो नियम कायद्याच्या विरोधात ठरतो.

62. आसाम **कंपनी लि.** (सुप्रा), असे निदर्शनास आले की, कायद्याचे उद्दिष्ट पार पाडण्यासाठी आवश्यक असे नियम बनविण्याचे अधिकार कायद्याने राज्य सरकारला दिले आहेत. पुढे असे निदर्शनास आले की कायद्याचा उद्देश आणि योजना केंद्रीय अधिकार् यांनी केलेल्या मोजणीच्या विपरीत कृषी उत्पन्नाची पुनर्गणना करण्याचा अधिकार राज्य प्राधिकरणांना देत नाही. राज्य सरकारने तयार केलेला नियम *हा कायद्याची* व्याप्ती वाढविणारा असल्याने तो नियमबाह्य असल्याचे मत व्यक्त करण्यात आले.

63. कन्झ्युमर ऑनलाइन फाऊंडेशन अँड अदर्स **विरुद्ध** भारत सरकारया खटल्यात [72] हे न्यायालय नवी दिल्ली आणि मुंबईतील आंतरराष्ट्रीय विमानतळांवर भारतीय विमानतळ प्राधिकरणाच्या भाडेकरूंकडून प्रवाशांना प्रवास करताना आकारण्यात येणाऱ्या

72 [2011] 5 एससीआर 911: (2011) 5 एससीसी 360

विकास शुल्काच्या वैधतेवर सुनावणी करत होते[73]. भारतीय विमानतळ प्राधिकरण कायदा १९९४ च्या सुधारित कलम २२ अ नुसार[74] केंद्र सरकारच्या पूर्वमंजुरीनंतर एएआयला "विहित दराने" प्रवास करणाऱ्या प्रवाशांवर विकास शुल्क आकारण्याचा अधिकार देण्यात आला. या न्यायालयाच्या दोन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने कलम २२ अ मध्ये नमूद केलेल्या विशिष्ट हेतूंसाठी महसूल मिळविण्यासाठी विकास शुल्क उपकर किंवा कराच्या स्वरूपात असल्याचे म्हटले आहे.[75] तसेच कलम २२ अन्वये विकास शुल्क आकारण्याचा अधिकार विकास शुल्क कोणत्या दराने आकारायचा हे ठरविणाऱ्या नियमांशिवाय वापरता येणार नाही, असे मत व्यक्त करण्यात आले. विकास शुल्काचा दर निश्चित करणारे कोणतेही नियम तयार करण्यात आले नसल्याने ही आकारणी कायद्याच्या अधिकाराविना असल्याचे मत मांडण्यात आले.

---

73 "एएआय"

74 "एएआय अधिनियम"

75 कलम २२ अ, एएआय कायदा.

64. **कन्झ्युमर ऑनलाइन फाऊंडेशनमध्ये** (सुप्रा) केंद्र सरकारने भाडेकरूंना दिलेल्या दोन पत्रांमध्ये विकास शुल्काचा दर निश्चित केला. कलम २२ अ अन्वये केंद्र सरकारला केवळ विकास शुल्क आकारणी आणि वसुलीला मान्यता देण्याचा अधिकार आहे, परंतु विकास शुल्क कोणत्या दराने आकारले जाईल आणि प्रवाशांकडून वसूल केले जाईल हे ठरविण्याचा अधिकार नाही, असे न्यायालयाने म्हटले आहे. केंद्र सरकारने निश्चित केलेले दर एएआय कायद्याच्या विरोधात असल्याचे मानण्यात आले.

65. वरील विवेचनावरून आपण खालील तत्त्वे शोधून काढू शकतो : (१) प्रतिनिधी मूळ कायद्याच्या अभिव्यक्त तरतुदी व उद्दिष्टाच्या विरुद्ध वागू शकत नाही; (२) प्रतिनिधी मूळ कायद्याची किंवा त्याअंतर्गत विहित केलेल्या कायदेविषयक धोरणाची व्याप्ती वाढवू शकत नाही किंवा संकुचित करू शकत नाही; आणि (iii) वित्तीय तरतुदीचा काटेकोरपणे अर्थ लावावा लागतो आणि प्रतिनिधी पालक

कायद्याने विचारात न घेतलेल्या कोणत्याही परिस्थितीचा, घटकांचा किंवा परिस्थितीचा विचार करू शकत नाही.

66. वकिलांची नोंदणी आणि प्रवेश ाचे कायदेविषयक धोरण ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या अध्याय ३ मध्ये समाविष्ट आहे .कलम २४(१) मध्ये अधिवक्त्याला राज्य रोलवर कोणत्या पात्रतेच्या अधीन राहून प्रवेश दिला जाऊ शकतो हे नमूद केले आहे. कलम २४ (१) (एफ) नुसार सर्वसाधारण उमेदवारांना देय असलेले नावनोंदणी शुल्क सातशे पन्नास रुपये आणि अनुसूचित जाती व जमातीच्या उमेदवारांना सव्वाशे रुपये आहे. कलम २४ (१) (एफ) हे वकील कायद्याचे कायदेविषयक धोरण प्रतिबिंबित करते की कलम २४ (१) मधील इतर अटींच्या पूर्ततेच्या अधीन राहून, विहित आर्थिक रक्कम भरल्यास एखादी व्यक्ती वकील म्हणून प्रवेश घेण्यास पात्र ठरेल.

67. सध्या, एसबीसी खालील पद्धतीने नोंदणी शुल्क आकारतात: (१) ते कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत कायदेशीर अटीनुसार नावनोंदणी

शुल्क आकारतात, परंतु विविध शुल्क आकारतात आणि (२) ते विविध शुल्क आकारण्याव्यतिरिक्त कायदेशीर अटींच्या पलीकडे नावनोंदणी शुल्क आकारतात. कलम २४ (१) (एफ) मध्ये सर्वसाधारण प्रवर्गातील वकिलांसाठी एकूण नोंदणी शुल्क सातशे पन्नास रुपये आणि अनुसूचित जाती व जमाती प्रवर्गातील वकिलांसाठी एकशे पंचवीस रुपये असेल, असे स्पष्ट पणे नमूद करण्यात आले आहे. एसबीसी सध्या च्या कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत स्पष्ट कायदेशीर अटींपलीकडे "नोंदणी शुल्क" आकारू शकत नाहीत. त्यामुळे सर्वसाधारण उमेदवारांसाठी सातशे रुपये आणि अनुसूचित जाती व जमातीच्या उमेदवारांसाठी एकशे पंचवीस रुपयांपेक्षा अधिक नावनोंदणी शुल्क ठरविणे कलम २४ (१) (एफ) च्या विरोधात आहे. नावनोंदणी शुल्काचा विषय ॲडव्होकेट ॲक्टमध्ये समाविष्ट आहे. त्यामुळे एसबीसींना प्रत्यायोजित प्राधिकरण असल्याने वैधानिक अटींच्या विरुद्ध नोंदणी शुल्क ठरविण्याचे कोणतेही वैधानिक अधिकार नाहीत.

68. या निर्णयाच्या वरील विभागांमध्ये चर्चा केल्याप्रमाणे, विधिमंडळाने वकील कायद्यांतर्गत एसबीसी आणि बीसीआयद्वारे पार पाडली जाणारी "सर्व कार्ये" समाविष्ट करण्यासाठी कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत नावनोंदणी शुल्क निश्चित केले. विधिमंडळाचा इतिहास सांगतो की, नावनोंदणीच्या वेळी नोंदणी शुल्काव्यतिरिक्त इतर कोणतेही शुल्क आकारण्यास विधिमंडळाचा विरोध होता. सर्वसमावेशक बारला चालना देण्याच्या कायदेविषयक उद्दिष्टाच्या अनुषंगाने हे करण्यात आले. तथापि, एसबीसी नोंदणी शुल्काच्या नावाखाली विविध शुल्क आणि शुल्क आकारत आहेत, जे कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत वैधानिक अटींपेक्षा जास्त आहे. विहित रकमेपेक्षा अधिक नोंदणी शुल्क आकारण्याचा एसबीसींचा निर्णय वकील कायद्याच्या वैधानिक उद्दिष्टाच्या विरोधात आहे.

69. कलम २४ (१) (एफ) ही वित्तीय नियामक तरतूद आहे आणि त्याचा काटेकोरपणे अर्थ लावावा लागेल. संसदेने आपल्या सार्वभौम

कायदेविषयक अधिकारांचा वापर करून नावनोंदणी शुल्क निश्चित केले आहे. एसबीसी आणि बीसीआय संसदेचे प्रतिनिधी असल्याने संसदेने आखून दिलेल्या वित्तीय धोरणात बदल किंवा बदल करू शकत नाहीत. पालक कायदा प्रतिनिधीला जेवढा अधिकार देईल तेवढ्याच प्रमाणात प्रतिनिधी मूलभूत हक्क आणि जबाबदाऱ्या निर्माण करू शकतो.[76] नावनोंदणीच्या वेळी अतिरिक्त शुल्क ठरवून एसबीसींनी वकील कायद्यातील तरतुदींचा विचार न करता नवीन मूलभूत जबाबदाऱ्या निर्माण केल्या आहेत. एसबीसींनी लादलेल्या शुल्काचा आधार कायद्यातील तरतुदींमध्ये शोधणे आवश्यक आहे. राज्य सूचीतील वकिलांच्या प्रवेशावेळी कलम २४ (१) (एफ) अन्वये नोंदणी शुल्क आणि मुद्रांक शुल्क वगळता इतर शुल्क आकारण्याचा अधिकार एसबीसींना देण्याचा अधिकार देणारी कोणतीही स्पष्ट तरतूद ॲडव्होकेट ॲक्टमध्ये नाही. एसबीसींचा विविध शुल्क आकारण्याचा निर्णय ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या वैधानिक प्रिस्क्रिप्शनच्या विरोधात आहे.

76 *पाहा* ग्लोबल एनर्जी लिमिटेड विरुद्ध सेंट्रल इलेक्ट्रिसिटी रेग्युलेटरी कमिशन (२००९) १५ एससीसी ५७० [२५]

70. २६ जून २०१३ रोजी बीसीआयने एक ठराव संमत करून एसबीसींना सर्वसाधारण उमेदवारांसाठी सहा हजार रुपये आणि एससी आणि एसटी उमेदवारांसाठी तीन हजार रुपये नोंदणी शुल्क आकारण्याचे निर्देश दिले. महत्त्वाचे म्हणजे एसबीसी स्वत:च्या उपयुक्ततेनुसार इतर शुल्क आकारू शकतात , असे ठरावात नमूद करण्यात आले आहे. २२ डिसेंबर २०१६ रोजी बीसीआयने सर्व एसबीसींना पत्र पाठवून सुधारित नोंदणी शुल्क आकारण्याचे निर्देश दिले. २६ जून २०१३ च्या बीसीआयच्या ठरावामुळे ओडिशा बार कौन्सिलसारख्या अनेक एसबीसींनी त्यांची नोंदणी फी वाढविली. कलम २४ (१) (एफ) मध्ये नावनोंदणी शुल्क निश्चित केले आहे

एसबीसीकडून शुल्क आकारले जाईल. कायद्याच्या स्पष्ट अटींच्या पार्श्वभूमीवर [77], बीसीआयला एसबीसीद्वारे आकारल्या जाणार्या नोंदणी शुल्कात सुधारणा करण्याचा ठराव मंजूर करण्याचा कोणताही अधिकार नव्हता. कलम २४ (१) (एफ) अन्वये विहित केलेल्या

77 एससीसी ऑनलाईन केर 41055

नोंदणी शुल्कात विधिमंडळाने सुधारणा केलेली नाही, ही वस्तुस्थिती एसबीसींना सुधारित नोंदणी शुल्क आकारण्याचे निर्देश देण्याचा कोणताही अधिकार बीसीआयला देत नाही. बीसीआय सर्व एसबीसींवर सामान्य देखरेख आणि नियंत्रण ठेवत असल्याने , एसबीसींनी ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या आदेशाचे काटेकोरपणे पालन केले आहे की नाही याची खात्री करणे बंधनकारक आहे. २६ जून २०१३ रोजीचा ठराव कायदेशीर अधिकारविरहित आणि वकील कायद्याच्या कलम २४ (१) (एफ) च्या विरोधात आहे.

ग. नावनोंदणीच्या वेळी आकारले जाणारे सर्व शुल्क 'नोंदणी शुल्क' आहे

71. केरळ उच्च न्यायालयात प्रलंबित असलेल्या अशाच प्रकारच्या याचिका आम्ही या न्यायालयात वर्ग केल्या आहेत. **टी कोशी** वि. **बार कौन्सिल ऑफ केरळ**[८०] एसबीसी सरकारी सेवेतून निवृत्त झालेल्या उमेदवारांकडून नावनोंदणीसाठी विशेष शुल्क आकारत होती. केरळ

उच्च न्यायालयाच्या एकल न्यायाधीशांनी असे निरीक्षण नोंदवले की नोंदणी शुल्क आणि अर्ज फॉर्म शुल्क, नोंदणी शुल्क, नोंदणी प्रमाणपत्र शुल्क आणि पडताळणी शुल्क यासारख्या इतर विविध शुल्काव्यतिरिक्त विशेष शुल्क आकारले जाते. विविध शुल्काच्या वैधतेला उच्च न्यायालयात आव्हान देण्यात आले नाही. उच्च न्यायालयाने एसबीसीकडून आकारल्या जाणार्या विशेष शुल्काला नावनोंदणी शुल्क मानले आणि एसबीसीद्वारे आकारली जाणारी रक्कम कलम २४ (१) (एफ) द्वारे निर्धारित केलेल्या नोंदणी शुल्कापेक्षा जास्त असल्याचे म्हटले. उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने अपिलात म्हटले आहे की, कलम २८ (२) (डी) एसबीसीला "नावनोंदणी शुल्क किंवा विशेष शुल्काच्या स्वरूपात नावनोंदणीसाठी कोणतेही शुल्क निर्धारित करण्याचा अधिकार देत नाही."[78] एसबीसीने दाखल केलेली विशेष अनुमती याचिका या न्यायालयाने ४ जून २०१९ रोजी फेटाळून लावली.[79]

78 बार कौन्सिल ऑफ केरळ विरुद्ध टी कोशी, डब्ल्यू ए नंबर 2170 ऑफ 2017.

79 बार कौन्सिल ऑफ केरळ विरुद्ध एन. एस. गोपकुमार, एसएलपी (सी) क्रमांक ४४२६८.

72. २०२३ च्या डब्ल्यूपी (सी) क्रमांक ३०६८ वर निर्णय देताना[80] केरळ उच्च न्यायालयाच्या आणखी एका न्यायाधीशाने **टी कोशी** (सुप्रा) यांचा आधार घेत असे निरीक्षण नोंदवले की एसबीसीला केवळ वकील कायद्याच्या कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत निर्धारित नावनोंदणी शुल्क वसूल करण्याचा अधिकार आहे. त्यानंतर केरळ उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने या याचिकेवर सुनावणी केली.

सातशे पन्नास रुपये नोंदणी शुल्क म्हणून स्वीकारून याचिकाकर्त्यांना राज्य यादीत प्रवेश देण्याचे अंतरिम आदेश एसबीसीला दिले.

73. वरील पार्श्वभूमीवर दोन मुद्दे विचारार्थ उभे राहतात : (१) नावनोंदणीच्या वेळी नावनोंदणी शुल्काव्यतिरिक्त आकारण्यात येणारे विविध शुल्क हे नावनोंदणी शुल्क मानता येईल का ; आणि (२) एसबीसी किंवा बीसीआय नावनोंदणीची पूर्वअट म्हणून विविध शुल्क आकारू शकतात की नाही.

80 अक्षय एम सिवन विरुद्ध बार कौन्सिल ऑफ केरळ, डब्ल्यूपी (सी) क्रमांक 3068 ऑफ 2023 (आदेश दिनांक 12 जून 2023)

नावनोंदणी शुल्क वगळता इतर शुल्क ही वैध पूर्वअट असू शकत नाही

74. ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या कलम २४ (१) मध्ये कोणत्या अटींच्या अधीन राहून एखाद्या वकिलाला राज्य रोलवर प्रवेश दिला जाऊ शकतो हे नमूद केले आहे. कलम २४ (१) (एफ) मध्ये अशी तरतूद आहे की नावनोंदणी शुल्क वकिलाने "नावनोंदणीसंदर्भात" भरले आहे. "नावनोंदणीसंदर्भात" या वाक्याचा वापर केल्यास असे सूचित होते की संपूर्ण नोंदणी प्रक्रियेसाठी शुल्क भरले जाते . ॲडव्होकेट्स ॲक्टनुसार, जेव्हा अर्जदार एसबीसीकडे अर्ज करतो ज्याच्या कार्यक्षेत्रात अर्जदार प्रॅक्टिस करण्याचा प्रस्ताव ठेवतो तेव्हा नावनोंदणीची प्रक्रिया सुरू होते. त्यानंतर एसबीसीची नावनोंदणी समिती कलम २४ (१) अन्वये विहित पात्रता अर्हतेच्या आधारे अर्जाची छाननी करते. पात्र ठरलेल्या अर्जदाराचे नाव वकिलांच्या यादीत नोंदवले जाते आणि अर्जदाराला एसबीसीकडून नावनोंदणीचे

प्रमाणपत्र दिले जाते. कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत विहित नावनोंदणी शुल्क संपूर्ण नोंदणी प्रक्रिया समजून घेते.

75. २७ डिसेंबर २०१६ रोजी,[81] बीसीआयने नोंदणी अर्ज सादर करताना एसबीसीद्वारे आकारले जाणारे पडताळणी शुल्क निश्चित करण्याचा ठराव पारित केला. हा ठराव खालील अटींमध्ये होता

राज्य बार कौन्सिलच्या नोंदणी समित्यांना नावनोंदणीसाठी अर्ज करणाऱ्या उमेदवारांची झेरॉक्स तसेच मूळ प्रमाणपत्रे आवश्यक आहेत. नावनोंदणी अर्जासोबत खालील दाखले सादर करणे आवश्यक आहे :-

(1) माध्यमिक/दहावी परीक्षेसाठी संबंधित मंडळाचे प्रमाणपत्र.

(2) वरिष्ठ माध्यमिक किंवा इंटरमीडिएट परीक्षेसाठी संबंधित मंडळाचे प्रमाणपत्र.

81 बीसीआयने 28 जानेवारी 2017 रोजी एसबीसी, बीसीआय: डी 529/2017 (कौन्सिल) च्या सचिवांना 28 जानेवारी 2017 रोजी पत्र पाठविले आहे.

(3) पदवीप्रमाणपत्र, एलएलबी पदवी किंवा विद्यापीठाने दिलेली या पदवीची तात्पुरती प्रमाणपत्रे तसेच एलएलबी परीक्षेच्या तीनही किंवा पाच वर्षांच्या गुणपत्रिका.

राज्य बार कौन्सिलचे कार्यालय केवळ नोंदणी अर्ज सादर करताना उमेदवारांकडून या प्रमाणपत्रांच्या पडताळणीसाठी २५००/- रुपये आकारेल.

76. बीसीआयचा ठराव लक्षात घेता अनेक एसबीसींनी त्यांच्याकडून आकारण्यात येणाऱ्या पडताळणी शुल्कात वाढ केली. सध्या एसबीसी नोंदणीच्या वेळी पडताळणी शुल्क, अर्ज शुल्क, नोंदणी शुल्क आणि ओळखपत्र शुल्क असे विविध शुल्क आकारतात. एसबीसी हे शुल्क नावनोंदणीप्रक्रियेशी सुसंगत म्हणून आकारतात. उदाहरणार्थ, उमेदवारांच्या शैक्षणिक पात्रता प्रमाणपत्रांच्या पडताळणीसाठी पडताळणी शुल्क आकारले जाते. पडताळणी शुल्क उमेदवारांकडून "नोंदणी अर्ज सादर करताना" वसूल केले जाते. हे

अतिरिक्त शुल्क वकिलांच्या नावनोंदणीच्या प्रक्रियेच्या अनुषंगाने आहे आणि कलम २४ (१) (एफ) मध्ये दिसणार्या "नावनोंदणीसंदर्भात" या वाक्याच्या अर्थामध्ये समाविष्ट आहे.

77. याव्यतिरिक्त, एसबीसी नावनोंदणीच्या वेळी वकिलांकडून बिल्डिंग फंड आणि परोपकारी निधी सारखे शुल्क देखील वसूल करतात. हे शुल्क नोंदणी प्रक्रियेशी संबंधित नसते, परंतु बहुतेक प्रकरणांमध्ये उमेदवारांना शुल्क भरण्याशिवाय पर्याय नसतो. एसबीसी कबूल करतात की त्यांनी ऑफर केलेल्या सर्व सेवांसाठी एकरकमी देयक म्हणून ते नावनोंदणीच्या वेळी शुल्क आकारतात. एसबीसींचे म्हणणे आहे की ते नावनोंदणीच्या वेळी हे शुल्क आकारतात कारण वकील नावनोंदणीनंतर वेळोवेळी शुल्क भरत नाहीत.

78. भारतात वकिली करू इच्छिणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीसाठी वकिलांच्या यादीत प्रवेश ही पूर्वअट आहे. नावनोंदणीच्या वेळी उमेदवारांना नोंदणी साठी एसबीसीने आकारलेले विविध शुल्क

भरण्याशिवाय फारशी एजन्सी नसते. फी न भरल्यास उमेदवाराला राज्य यादीत नाव नोंदणी करता येत नाही. अशा प्रकारे, नावनोंदणीच्या वेळी उमेदवाराकडून गोळा केलेले सर्व विविध शुल्क मूलत: नावनोंदणी प्रक्रियेची पूर्वअट म्हणून कार्य करते. कलम २४ (१) मध्ये विशेषत: वकील कोणत्या पूर्वअटींच्या अधीन आहे हे नमूद केले आहे

राज्य यादीत नाव नोंदणी केली जाऊ शकते. कलम २४ (१) (एफ) मध्ये नोंदणी शुल्क म्हणून एसबीसीद्वारे आकारली जाऊ शकणारी रक्कम निर्दिष्ट केली गेली असल्याने, एसबीसी आणि बीसीआय नावनोंदणीची पूर्वअट म्हणून विहित नोंदणी शुल्काव्यतिरिक्त इतर शुल्क भरण्याची मागणी करू शकत नाहीत.

79. बीसीआय नियमांनुसार भाग सहाच्या अध्याय दोनच्या कलम ४ ए अंतर्गत नियम ४० नुसार प्रत्येक वकिलाने एसबीसीला दर तिसऱ्या वर्षी तीनशे रुपये देणे बंधनकारक आहे.[85] नियम ४० अन्वये

ही रक्कम केवळ राज्य यादीत आधीच दाखल झालेल्या वकिलांकडूनच वसूल केली जाऊ शकते. त्यामुळे नावनोंदणीच्या वेळी व्यक्तींकडून ही रक्कम वसूल करता येत नाही. राज्य ाच्या यादीत दाखल झाल्यानंतर वकिलांकडून ते वसूल करणे आवश्यक आहे.

२. अनुच्छेद १४: मूलभूत समानता आणि उघड मनमानी

80. अनुच्छेद १४ मध्ये एक ठोस सामग्री आहे जी मानवी प्रयत्न आणि अस्तित्वाच्या प्रत्येक पैलूमध्ये एखाद्या व्यक्तीला न्याय्य वागणूक सुनिश्चित करण्याच्या प्रयत्नांना प्रतिबिंबित करते.[86] जोसेफ शाइन वि. आपल्यापैकी एक (डी. वाय. चंद्रचूड, न्या) यांनी असे निरीक्षण नोंदवले आहे की मूलभूत समानता वंचित गटांवरील वैयक्तिक, संस्थात्मक आणि पद्धतशीर भेदभाव दूर करण्यासाठी निर्देशित आहे ज्यामुळे सामाजिक, आर्थिक, राजकीय आणि सांस्कृतिक स्तरावर समाजातील त्यांचा पूर्ण आणि समान सहभाग प्रभावीपणे कमी होतो. पुढे असे दिसून आले:

"१७२. प्राथमिक चौकशी करावयाची

मूलभूत समानतेच्या प्राप्तीसाठी न्यायालय म्हणजे

---

85 नियम ४०, कलम ४ ए, अध्याय २, भाग ६, बीसीआय नियम.

[त्यात लिहिलं आहे:

"40. राज्य बार कौन्सिलच्या यादीवर असलेल्या प्रत्येक वकिलाने १ ऑगस्ट २००१ पासून दर तिसऱ्या वर्षी ३०० रुपये राज्य बार कौन्सिलला या नियमांच्या शेवटी नमूद केलेल्या फॉर्ममध्ये दिलेल्या तपशीलाच्या स्टेटमेंटसह १ ऑगस्ट किंवा त्यापूर्वी भरावे लागणारे पहिले देयक द्यावे, बार कौन्सिल ऑफ इंडिया किंवा संबंधित राज्य बार कौन्सिलने अधिसूचित केल्याप्रमाणे २००१ किंवा अशी वाढीव मुदत.

परंतु पुढे असे म्हटले आहे की, वकिलाला दर तीन वर्षांनी ६००४३ रुपये देण्याच्या बदल्यात १००० रुपयांची एकत्रित रक्कम देण्याचे

स्वातंत्र्य असेल. संबंधित राज्य बार कौन्सिलने मुदत ठेवीत ठेवावे लागणारे हे आजीवन पेमेंट असेल. लाइफ टाईम पेमेंटपैकी ८० टक्के रक्कम स्टेट बार कौन्सिलमुदत ठेवीत ठेवणार असून उर्वरित २० टक्के रक्कम बार कौन्सिल ऑफ इंडियाकडे वर्ग करावी लागणार आहे. बार कौन्सिल ऑफ इंडिया आणि स्टेट बार कौन्सिलने ती मुदत ठेवीत ठेवावी आणि या ठेवींवरील व्याज केवळ वकिलांच्या कल्याणासाठी वापरले जाईल.

स्पष्टीकरण १.—नियम ४० नुसार विहित नमुन्यात आवश्यक असलेल्या तपशीलांचे विवरण तीन वर्षांतून एकदाच सादर करणे आवश्यक आहे.

स्पष्टीकरण २.—जे वकील प्रत्यक्ष प्रॅक्टिस करत आहेत आणि पूर्णवेळ सेवेत वेतन घेत नाहीत किंवा पूर्ण वेळ सेवेत नाहीत आणि संबंधित नियोक्तांकडून वेतन घेत नाहीत त्यांना या नियमात नमूद केलेली रक्कमच भरणे आवश्यक आहे.

स्पष्टीकरण 3.—हा नियम 1-10-2006 पासून लागू होईल आणि त्याआधीच्या कालावधीसाठी, वकिलांना जुन्या नियमात समाविष्ट केले जाईल.]

86 नवतेज सिंग जोहर विरुद्ध भारत सरकार (२०१८) १० एससीसी १ [४०९]

87 [2018] 11 एससीआर 765 : (2019) 3 एससीसी 39 [171] ही तरतूद व्यक्तींच्या वंचित गटाच्या अधीनतेस हातभार लावते की नाही हे निर्धारित करणे. हा तोटा स्त्रीला 'कमकुवत' मानून नव्हे, तर तिला समान नागरिकत्वाच्या हक्काचा अर्थ लावून भरून काढायला हवा. पहिले स्त्रियांकडे पाहण्याच्या दृष्टिकोनाला वैध ठरवते. उत्तरार्ध खऱ्या समानतेचा संबंध प्रतिष्ठेच्या प्राप्तीशी जोडतो. अशा दृष्टिकोनाचा भर केवळ कायद्यानुसार समान वागणूक देण्यावर नसतो, तर कायद्याच्या प्रत्यक्ष परिणामावर असतो. त्यामुळे विवाहात असमान

भागीदार म्हणून स्त्रीचे स्थान लागू करणाऱ्या विद्यमान सामाजिक रचनेच्या प्रकाशात कलम ४९७ ची तपासणी करावी लागेल.

82. नवतेजसिंग जोहर **विरुद्ध** भारत सरकारया खटल्यात [82] घटनापीठाने म्हटले आहे की, कलम ३७७ मुळे मूलभूत समानतेला धक्का बसला कारण यामुळे एलजीबीटीआयक्यू समुदायाच्या सदस्यांच्या कार्यक्षेत्रात प्रभावी सहभागासाठी पद्धतशीर आणि जाणीवपूर्वक अडथळे निर्माण झाले.

83. **बोनी फोई लॉ कॉलेज** (सुप्रा) मध्ये, या न्यायालयाच्या घटनापीठाने एसबीसींद्वारे आकारल्या जाणार्या अवाजवी प्रवेश शुल्काचा परिणाम ओळखला:

"५४. विविध राज्य बार कौन्सिल नावनोंदणीसाठी वेगवेगळे शुल्क आकारत आहेत, या याचिकेतून ही एक चेतावणी निर्माण झाली आहे. बारमध्ये प्रवेश घेणाऱ्या तरुण विद्यार्थ्यांच्या उंबरठ्यावर एकसमान

82 [2018] 7 एससीआर 379: (2018) 10 एससीसी 1 [453]

पॅटर्न पाळला जावा आणि फी दडपशाही होऊ नये, यासाठी बार कौन्सिल ऑफ इंडियाने याकडे लक्ष देण्याची गरज आहे.

84. एसबीसींनी लादलेले नावनोंदणी शुल्क आणि इतर विविध शुल्क भरण्याचा भार नावनोंदणी करू इच्छिणाऱ्या सर्व व्यक्तींवर समान पडतो. हे ओझे चेहऱ्याच्या दृष्टीने तटस्थ असले, तरी समाजातील उपेक्षित आणि आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकातील व्यक्तींविरुद्ध संरचनात्मक भेदभाव कायम ठेवतो. एकापेक्षा अधिक मार्गांनी, नावनोंदणीची प्रक्रिया[83] पद्धतशीर बहिष्करण आणि भेदभावाची संस्कृती कायम ठेवते ज्याचा परिणाम कायद्याच्या पदवीधरांच्या कायदेशीर व्यवसायात आणि त्यापलीकडे प्रवेशावर होतो. भारतात कायद्याचा पदवीधर कायदेविषयक शिक्षण घेतो ज्यामध्ये सामान्यत: तीन वर्षांचा एलएलबी कोर्स किंवा इंटिग्रेटेड पाच वर्षांचा कोर्स चा अभ्यास करावा लागतो. भारतातील कायदेविषयक शिक्षणाचे मॉडेल प्रामुख्याने प्रमाणित प्रवेश परीक्षेभोवती केंद्रित आहे.

83 *पाहा* नितीशा विरुद्ध भारत सरकार (2021) 15 एससीसी 125 [77]

प्रवेश परीक्षा देऊ इच्छिणाऱ्या उमेदवारांना परीक्षा देण्यासाठी भरमसाठ शुल्क भरावे लागते आणि अनेक वेळा या परीक्षांच्या तयारीसाठी ट्यूटर किंवा कोचिंग क्लासेसची नेमणूक केली जाते. जरी शिक्षकांची नेमणूक किंवा तयारी साहित्याची खरेदी ही एक निवड आहे जी उमेदवार निवडू शकत नाही, परंतु यामुळे त्यांना अशा प्रकारची मदत करणार्या स्पर्धकांच्या गटाविरूद्ध ठेवले जाते . विधी शिक्षणासाठी मान्यताप्राप्त संस्थेत प्रवेश घेतल्यानंतर विद्यार्थ्याला स्वत:हून पैसे भरून किंवा स्टुडंट लोन घेऊन कॉलेजची फी भरावी लागते. विद्यार्थ्यांना इंटर्नशिप, संशोधन कार्य आणि सह -पाठय़क्रम आणि अतिरिक्त क्रियाकलापांमध्ये भाग घेणे देखील अपेक्षित आहे आणि कधीकधी अनिवार्य केले जाते .[84] या उपक्रमांमध्ये भाग घेण्यासाठी अतिरिक्त खर्च करावा लागतो.

84 नियम 25, विधी शिक्षण नियम 2008 चा भाग 4, बीसीआयने कायद्याच्या विद्यार्थ्यांना तीन वर्षांच्या विधी अभ्यासक्रमासाठी किमान 12 आठवडे आणि पाच वर्षांच्या विधी अभ्यासक्रमासाठी वीस आठवड्यांसाठी वकिलाच्या हाताखाली इंटर्नशिप पूर्ण करणे बंधनकारक केले आहे.

85. खटल्यात प्रवेश करू इच्छिणारे तरुण विधी पदवीधर वंचित स्थितीतून सुरुवात करतात. **एस. शेषाचलम** विरुद्ध **बार कौन्सिल ऑफ तामिळनाडू** या खटल्यात [85] न्यायमूर्ती आर. भानुमती यांनी तरुण वकिलांच्या संघर्षाचा सारांश योग्य शब्दांत मांडला:

"२६. वकिली चा व्यवसाय ही एक उदात्त हाक आहे. या व्यवसायात यशस्वी होण्यासाठी कायदेतज्ज्ञ अहोरात्र मेहनत घेतात. **कायद्यासह कोणत्याही व्यवसायात हळूहळू काम करणे हा नियम आहे, हे जरी खरे असले तरी सुरुवातीला तरुण वकिलांना बराच काळ रांगेत उभे राहावे लागते आणि मोठ्या अडचणींना सामोरे जावे लागते. अत्यंत हुशार असूनही अनेक तरुण वकिलांना त्यांच्या व्यवसायात योग्य संधी किंवा अनुभव मिळत नाही. व्यवसायाच्या सुरुवातीच्या टप्प्यात या व्यवसायात नव्याने प्रवेश करणाऱ्यांना सुरुवातीच्या काळात तरुण वकिलांना मिळणारे तुटपुंजे मानधन आणि त्यासंबंधी कायदा नसल्यामुळे त्यांना त्यांचे जेवण, निवास, वाहतूक आणि इतर गरजा**

85 [2014] 12 एससीआर 465: (2014) 16 एससीसी 72

भागविण्यासाठी संघर्ष करावा लागतो. अथक प्रयत्न करूनही त्यांना आपल्या व्यवसायात पुढे जाता येत नाही. अनेक वर्षांच्या मेहनतीनंतर आणि मेहनतीनंतरच काही नशीबवान वकील नाव कमावू शकतात आणि या व्यवसायात यश मिळवू शकतात. बहुसंख्य कायदेतज्ज्ञांसाठी प्रत्येक दिवस एक आव्हान आहे. कठीण काळ असूनही नावनोंदणीनंतर सरळ प्रॅक्टिस सुरू करणारा वकील सेटल होण्यासाठी धडपडत असतो... व्यवसायात. काही वकील आयुष्यभर संघर्ष करत असले तरी या व्यवसायातच राहणे पसंत करतात. हे काहीतरी "*एखाद्याविरुद्ध वाऱ्यासह सायकल चालवणे*" सारखे आहे.

(जोर जोडला)

86. पदवीनंतर लगेचच शिक्षण घेण्यास सुरुवात करणाऱ्या तरुण विधी पदवीधरांना त्यांच्या प्रॅक्टिसच्या ठिकाणानुसार आणि ते रुजू होणाऱ्या चेंबरनुसार दरमहा दहा हजार ते पन्नास हजार रुपयांपर्यंत कमाई करतात. भारतीय कायदेव्यवस्थेची रचना अशी आहे की,

उपेक्षित घटकांतील, पहिल्या पिढीतील वकील किंवा नॅशनल लॉ युनिव्हर्सिटीची पदवी नसलेले कायद्याचे पदवीधर असलेल्यांसाठी चेंबर्स आणि लॉ फर्ममध्ये स्वीकृती मिळविण्याची धडपड अधिक आहे. नुकत्याच प्रसिद्ध झालेल्या एका अहवालानुसार, दलित समाजातील अनेक कायद्याच्या विद्यार्थ्यांना इंग्रजी भाषेच्या अडथळ्यांना सामोरे जावे लागते, ज्यामुळे उच्च न्यायालय आणि सर्वोच्च न्यायालयात प्रॅक्टिस करण्याची संधी कमी होते.[86] उपेक्षितांच्या विरोधात असलेल्या कायदेशीर व्यवस्थेत नोंदणी शुल्काच्या नावाखाली भरमसाठ फी भरण्याची पूर्वअट अनेकांसाठी आणखी अडथळा निर्माण करते.

87. नील ऑरेलिओ नुनेस **विरुद्ध** भारत सरकारया[87] खटल्यात या न्यायालयाच्या दोन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने गुणवत्तेच्या संकल्पनेचा अतिरेक आणि पहिल्या पिढीतील विद्यार्थ्याचा संघर्ष स्पष्ट केला:

86 दक्षिण आशियातील कायदेशीर समुदायातील दलितांसाठी आव्हाने, अध्याय तिसरा - भारतातील दलित न्याय रक्षक, अमेरिकन बार असोसिएशन (2021) 16

87 [2022] 11 एससीआर 585: (2022) 4 एससीसी 1

"३३जक वरील चर्चेचा गाभा असा आहे की या न्यायालयाने मूलभूत समानतेचे तत्त्व कलम १४ चे आदेश म्हणून आणि कलम १५ (१) आणि १६ (१) चा एक पैलू म्हणून मान्य केल्यावर गुणवत्ता आणि आरक्षणची द्विसूत्री आता अनावश्यक बनली आहे. खुल्या स्पर्धा परीक्षेमुळे औपचारिक समानता सुनिश्चित होऊ शकते जिथे प्रत्येकाला सहभागी होण्याची समान संधी आहे. तथापि, शैक्षणिक सुविधांची उपलब्धता आणि उपलब्धतेतील व्यापक विषमतेमुळे अशा व्यवस्थेत प्रभावीपणे स्पर्धा करण्यास अक्षम असलेल्या विशिष्ट वर्गातील लोक वंचित राहतील. विशेष तरतुदी (जसे की आरक्षणासारख्या) अशा वंचित वर्गांना अग्रेसर वर्गांशी प्रभावीपणे स्पर्धा करण्यात येणाऱ्या अडथळ्यांवर मात करण्यास सक्षम करतात आणि अशा प्रकारे मूलभूत समानता सुनिश्चित करतात. **फॉरवर्ड क्लासेसना मिळणारे विशेषाधिकार हे दर्जेदार शालेय शिक्षण आणि स्पर्धा परीक्षेची तयारी करण्यासाठी ट्यूटोरियल आणि कोचिंग सेंटरमध्ये प्रवेश मिळविण्यापुरते मर्यादित नसतात तर त्यांचे सामाजिक नेटवर्क आणि**

सांस्कृतिक भांडवल (संप्रेषण कौशल्ये, उच्चार, पुस्तके किंवा शैक्षणिक कर्तृत्व) देखील समाविष्ट करतात जे त्यांना त्यांच्या कुटुंबाकडून वारसा मिळतात. सांस्कृतिक भांडवल हे सुनिश्चित करते की मुलास कौटुंबिक वातावरणाद्वारे त्यांच्या कुटुंबाच्या स्थानानुसार उच्च शिक्षण किंवा उच्च पदे स्वीकारण्यासाठी नकळत प्रशिक्षण दिले जाते. हे अशा व्यक्तींच्या तोट्यासाठी कार्य करते जे पहिल्या पिढीचे शिकणारे आहेत आणि अशा समुदायांमधून येतात ज्यांच्या पारंपारिक व्यवसायांमुळे खुल्या परीक्षेत चांगली कामगिरी करण्यासाठी आवश्यक कौशल्ये प्रसारित होत नाहीत. अग्रेसर समाजातील आपल्या सहकाऱ्यांशी स्पर्धा करण्यासाठी त्यांना अतिरिक्त प्रयत्न करावे लागतात. दुसरीकडे, सोशल नेटवर्क (कम्युनिटी लिंकेजवर आधारित) उपयुक्त ठरतात जेव्हा व्यक्ती त्यांच्या जवळच्या कुटुंबाकडे आवश्यक एक्सपोजर नसतानाही परीक्षेची तयारी कशी करावी आणि त्यांच्या करिअरमध्ये प्रगती कशी करावी याबद्दल मार्गदर्शन आणि सल्ला घेतात. अशा प्रकारे, कौटुंबिक सवय, सामुदायिक संबंध आणि वारसा

कौशल्ये यांचे संयोजन विशिष्ट वर्गातील व्यक्तींच्या फायद्यासाठी कार्य करते, जे नंतर "गुणवत्ता" म्हणून वर्गीकृत केले जाते आणि सामाजिक पदानुक्रमांची पुष्टी करते."

(जोर जोडला)

88. सामाजिक भांडवल आणि नेटवर्क भारतीय कायदेशीर व्यवस्थेत कायदेशीर कारकीर्द पुढे नेण्यासाठी महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात. बहुतेक खटले चेंबरनेटवर्क आणि कम्युनिटी लिंकेजद्वारे वकिलांची नेमणूक करतात. भारतीय कायदेव्यवस्थेची रचना अशी आहे की सामाजिक भांडवल आणि नेटवर्कही

ग्राहक मिळविण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावतात. सामाजिक भांडवल आणि नेटवर्कची कमतरता उपेक्षित समाजातील वकिलांना तीव्रतेने जाणवते.[88] आपल्या समाजातील उपेक्षित घटकांना भारतीय कायदेव्यवस्थेत अनेक अडथळ्यांचा सामना करावा लागतो.[89] वकिली

88 दक्षिण आशियातील कायदेशीर समुदायातील दलितांसाठी आव्हाने, अध्याय तिसरा - भारतातील दलित न्याय रक्षक, अमेरिकन बार असोसिएशन (2021) 17

89 हरिराम भांभी बनाम सत्यनारायण, 2021 एससीसी ऑनलाइन एससी 1010[12]

व्यवसायात त्यांचे प्रतिनिधित्व नसल्यामुळे हे आणखी चव्हाट्यावर आले आहे. वकिली व्यवसायात उपेक्षित समुदायांचे अधिक प्रतिनिधित्व केल्यास व्यवसायातील विविधता वाढेल, उपेक्षित घटकांना कायदेशीर व्यवस्थेवर विश्वास ठेवता येईल आणि प्रतिनिधित्व नसलेल्या समुदायांना कायदेशीर मदत आणि सेवा पुरविणे सुलभ होईल.

89. कलम २४ (१) (एफ) नुसार सर्वसाधारण उमेदवारांकडून सातशे पन्नास रुपये आणि अनुसूचित जाती व जमातीच्या उमेदवारांकडून सव्वाशे रुपये नावनोंदणी शुल्क निश्चित करण्यात आले आहे. त्यामुळे अनुसूचित जाती व जमाती समाजातील उमेदवारांसाठी विहित केलेले नावनोंदणी शुल्क सर्वसाधारण प्रवर्गातील उमेदवाराने भरलेल्या शुल्कापेक्षा खूपच कमी आहे. १९९३ मध्ये संसदेने अनुसूचित जाती व जमाती समाजातील उमेदवारांनी भरलेल्या शुल्काला धक्का न लावता सर्वसाधारण उमेदवारांचे नावनोंदणी शुल्क दोनशे पन्नास

रुपयांवरून सातशे पन्नास रुपये केले. यावरून असे दिसून येते की, एससी आणि एसटी समाजाच्या सामाजिक -आर्थिक मागासलेपणाबद्दल संसद जागरूक आहे. तथापि, सध्याची नोंदणी शुल्क रचना अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातींच्या सामाजिक-आर्थिक मागासलेपणाला पुष्टी देते. उदाहरणार्थ, बार कौन्सिल ऑफ महाराष्ट्र अँड गोवा सर्वसाधारण उमेदवारांकडून पंधरा हजार रुपये आणि एससी आणि एसटी उमेदवारांकडून चौदा हजार पाचशे रुपये शुल्क आकारते. त्याचप्रमाणे मणिपूरमध्ये सर्वसाधारण प्रवर्गातील उमेदवार नोंदणी शुल्क म्हणून सोळा हजार सहाशे पन्नास रुपये भरतात, तर एससी आणि एसटी प्रवर्गातील उमेदवार सोळा हजार पन्नास रुपये भरतात. त्यामुळे एससी आणि एसटी प्रवर्गातील उमेदवारांना सर्वसाधारण प्रवर्गातील उमेदवारांइतकेच मानधन मिळते. हे स्पष्टपणे ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या कायदेविषयक धोरणाच्या विरोधात आहे.

90. मूलभूत समानतेसाठी प्रतिष्ठा महत्त्वाची आहे. एखाद्या व्यक्तीच्या प्रतिष्ठेमध्ये व्यक्तीची क्षमता पूर्णपणे विकसित करण्याचा अधिकार समाविष्ट आहे.[90] आपल्या आवडीचा व्यवसाय करण्याचा अधिकार आणि

उपजीविका मिळविणे हा व्यक्तीच्या प्रतिष्ठेचा अविभाज्य भाग आहे. नावनोंदणीची पूर्वअट म्हणून भरमसाठ नोंदणी शुल्क आणि विविध शुल्क आकारणे विधी व्यवसायात प्रवेशास अडथळा निर्माण करते. नावनोंदणीची पूर्वअट म्हणून भरमसाठ शुल्क आकारणे ज्यांना त्यांच्या कायदेशीर कारकीर्दीच्या प्रगतीत सामाजिक आणि आर्थिक अडथळ्यांचा सामना करावा लागतो त्यांच्या प्रतिष्ठेला कलंक लावण्याचे काम करते.[91] यामुळे उपेक्षित आणि आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकातील व्यक्तींचा वकिली व्यवसायातील समान सहभाग कमी होऊन त्यांच्याविरुद्ध पद्धतशीर भेदभाव प्रभावीपणे कायम राहतो.

90 के. एस. पुट्टास्वामी विरुद्ध भारत सरकार (२०१७) १० एससीसी १ [५२५]

91 *पहा* नील ऑरेलिओ नुनेस (सुप्रा) [३५]

त्यामुळे एसबीसींकडून आकारली जाणारी सध्याची नोंदणी शुल्क रचना मूलभूत समानतेच्या तत्त्वाच्या विरोधात आहे.

91. **रविंद्रकुमार धारीवाल** वि. **केंद्र सरकार,**[92] या न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने म्हटले आहे की, सकारात्मक कृतीच्या विविध मार्गांद्वारे परिणामांची समानता निर्माण करणे हे मूलभूत समानतेचे उद्दीष्ट आहे. सर्वसमावेशक बार तयार करण्याच्या ॲडव्होकेट्स ॲक्टचा हेतू सामाजिक आणि आर्थिक अडथळे निर्माण करणार् या बहिष्कृत अटींद्वारे पराभूत केला जाऊ शकत नाही. उपेक्षित समाजातील व्यक्तींना वकिली व्यवसायात अधिकाधिक प्रतिनिधित्व मिळावे, ही जनहिताची जबाबदारी बार कौन्सिलची आहे.

92. अवाजवी शुल्क आकारण्याच्या एसबीसींच्या निर्णयालाही उघड मनमानीचा फटका बसतो. **खोडे डिस्टिलरीज लिमिटेड वि.कर्नाटक राज्य,**[93] या न्यायालयाने प्रत्यायोजित कायद्याला आव्हान

92 (2023) 2 एससीसी 209 [37]

93 [1995] सुप 6 एससीआर 759: (1996) 10 एससीसी 304 [13]

देण्यासाठी खालील तत्त्वे निश्चित केली: (१) कार्यकारी कृतींना लागू होणारी मनमानी कारवाईची चाचणी प्रत्यायोजित कायद्याला लागू होत नाही; (२) प्रत्यायोजित कायदा उघडपणे मनमानी असेल तरच तो रद्द केला जाऊ शकतो; आणि (३) प्रत्यायोजित कायदा जर कायद्याशी सुसंगत नसेल किंवा कलम १४ चा अपमान करत असेल तर तो उघडपणे मनमानी आहे. **क्लॅरियंट इंटरनॅशनल लि. वि. सेबी** या[94] न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने असे म्हटले आहे की, जेव्हा एखादा निकष एखाद्या कायद्याद्वारे किंवा धोरणाद्वारे निश्चित केला जातो, तेव्हा अधीनस्थ प्राधिकरणाने धोरण आखणीचे व्यापक पणे आणि मोठ्या प्रमाणात पालन केले पाहिजे. कायदेविषयक धोरणाचे पालन न केल्यास प्रत्यायोजित कायदे मनमानी ठरतील.[95]

93. **शायरा बानो वि. भारत संघ,**[96] घटनापीठाने म्हटले आहे की, उघड मनमानी ही विधिमंडळाने बिनधास्तपणे, अतार्किकपणे आणि/

94[२००४] सुप. ३ एससीआर ८४३ : (२००४) ८ एससीसी ५२४ [६३]

95सचिव, रसायने आणि खते मंत्रालय, भारत सरकार विरुद्ध सिप्ला लिमिटेड (२००३) ७ एससीसी १ [९]

96[2017] 9 एससीआर 797: (2017) 9 एससीसी 1 [101]

किंवा पुरेशी निश्चित तत्त्वे न बाळगता केलेली गोष्ट असावी. जे कायदे अतिरेकी आणि असमान आहेत, तेही उघडपणे मनमानी असतील, असेही मत व्यक्त करण्यात आले. **जोसेफ शाइन** (सुप्रा) मध्ये आमच्यापैकी एकाने (डी. वाय. चंद्रचूड, न्या.) असे म्हटले होते की "पुरेसे निर्धारण तत्त्व" हे घटनात्मक मूल्यांशी सुसंगत असे तत्त्व आहे. प्रत्यायोजित कायद्याच्या तुकड्याच्या संदर्भात, पुरेसे निर्धारण तत्त्व हे एक तत्त्व आहे जे मूळ कायद्याच्या कायदेविषयक धोरणाशी तसेच घटनात्मक मूल्यांशी सुसंगत आहे. निषिद्धपणे अतिरेकी किंवा असमान असणारा प्रत्यायोजित कायदाही उघडपणे मनमानी असेल.[97]

94. या निर्णयाच्या मागील भागात नमूद केल्याप्रमाणे, नोंदणीच्या वेळी एसबीसी कलम २४ (१) (एफ) आणि वकील कायद्याच्या कायदेविषयक धोरणाचे उल्लंघन करून शुल्क आकारतात. त्यामुळे एसबीसींकडून आकारण्यात येणारे जादा प्रवेश शुल्क उघडपणे मनमानी आहे. शिवाय, नावनोंदणीची पूर्वअट म्हणून भरमसाठ

97 फ्रँकलिन टेम्पलटन ट्रस्टी सर्व्हिसेस (पी) लिमिटेड विरुद्ध अमृता गर्ग (2021) 9 एससीसी 606 [79]

नोंदणी शुल्क आकारण्याच्या परिणामामुळे विशेषत: उपेक्षित आणि आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकातील लोकांना वकिली व्यवसायात प्रवेश करण्यासाठी प्रवेशाचे अडथळे निर्माण झाले आहेत. अशा प्रकारे, सध्याची प्रवेश शुल्क रचना स्पष्टपणे मनमानी आहे कारण ती मूलभूत समानता नाकारते.

३. अनुच्छेद १९ (१) (छ) : अवाजवीपणा

95. ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या कलम ३० नुसार ज्या वकिलाचे नाव राज्यात नोंदवले गेले आहे, त्या प्रत्येक वकिलाला भारतातील सर्व न्यायालयांमध्ये प्रॅक्टिस करण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे. राज्यघटनेच्या कलम १९ (१) (जी) नुसार भारतातील सर्व नागरिकांना कोणताही व्यवसाय करण्याचा किंवा कोणताही व्यवसाय, व्यापार किंवा व्यवसाय करण्याचा अधिकार असेल. अनुच्छेद १९ (१) (जी) अन्वये योग्य निर्बंधांचा अधिकार कलम १९ (१) (जी) मध्ये देण्यात आला आहे. शिवाय, या तरतुदीनुसार राज्याला कोणताही व्यवसाय

करण्यासाठी किंवा कोणताही व्यवसाय, व्यापार किंवा व्यवसाय करण्यासाठी आवश्यक व्यावसायिक किंवा तांत्रिक पात्रतेशी संबंधित कोणताही कायदा करण्याची मुभा आहे. त्यामुळे कायद्याची प्रॅक्टिस करण्याचा अधिकार हा केवळ वैधानिक अधिकार नसून कलम १९ (१) (जी) अन्वये संरक्षित मूलभूत अधिकार आहे.[98] तथापि, कायद्याचा अभ्यास करण्याच्या नागरिकांच्या अधिकाराचे नियमन केले जाऊ शकते आणि

निरपेक्ष नाही.[99] ॲडव्होकेट्स ॲक्टनुसार, ज्या वकिलांना राज्य मंडळात प्रवेश देण्यात आला आहे, त्यांनाच भारताच्या संपूर्ण प्रदेशात प्रॅक्टिस करण्याचा अधिकार आहे.[100]

96. चिंतामणराव **विरुद्ध** मध्य प्रदेश राज्य या खटल्यात [101] घटनापीठाने "वाजवी निर्बंध" या शब्दाचा हेतू अशा प्रकारे स्पष्ट केला:

98एन. के. बाजपेयी विरुद्ध भारत सरकार (२०१२) ४ एससीसी ६५३[२५]

99जमशेद अन्सारी विरुद्ध अलाहाबाद येथील उच्च न्यायालय (२०१६) १० एससीसी ५५४[१७]

100एन. के. बाजपेयी (सुप्रा)[२५]

101[1950] 1 एससीआर 759: 1950 एससीसी 695

"८. "वाजवी निर्बंध" या वाक्याचा अर्थ असा आहे की अधिकाराचा उपभोग घेताना एखाद्या व्यक्तीवर लादलेली मर्यादा मनमानी किंवा अतिरेकी स्वरूपाची नसावी, जनतेच्या हितासाठी आवश्यक असलेल्या मर्यादेपलीकडे. "वाजवी" या शब्दाचा अर्थ बुद्धिमान काळजी आणि विचारविनिमय, म्हणजे तर्क ठरवणाऱ्या अभ्यासक्रमाची निवड असा होतो. ज्या कायद्याने मनमानी किंवा अतिरेकी पणे अधिकारावर आक्रमण केले आहे, त्यात वाजवीपणाची गुणवत्ता आहे असे म्हणता येणार नाही आणि जोपर्यंत तो कलम १९ (१) (जी) मध्ये दिलेले स्वातंत्र्यआणि कलम १९ च्या खंड (६) द्वारे अनुमती दिलेले सामाजिक नियंत्रण यांच्यात योग्य समतोल साधत नाही, तोपर्यंत तो त्या गुणवत्तेत हवा आहे असे मानले पाहिजे.

97. रशीद **अहमद वि. म्युनिसिपल बोर्डाने**[102] तयार केलेल्या उपविधींची वैधता ठरविण्यासाठी कैराना येथील घटनापीठाला पाचारण करण्यात आले होते. उपविधी २ मध्ये महापालिका मंडळाच्या

102[1950] 1 एससीआर 566: 1950 एससीसी 221

पूर्वपरवानगीशिवाय घाऊक व्यवहारासाठी कोणतीही नवीन बाजारपेठ किंवा जागा स्थापन करता येणार नाही, अशी तरतूद करण्यात आली होती. घटनापीठातर्फे बोलताना न्यायमूर्ती एस. आर. दास (जसे तेव्हा विद्वान सरन्यायाधीश होते) म्हणाले:

"११. राज्यघटनेने कलम १९ (१) द्वारे भारतीय नागरिकाला त्या कलमाच्या खंड (६) मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे वाजवी निर्बंधांच्या अधीन राहून व्यापार किंवा व्यवसाय करण्याचा अधिकार दिला आहे. मात्र, उपविधी २ अन्वये अशी स्थिती आहे की, मंडळाच्या परवानगीशिवाय भाजीपाल्याच्या घाऊक व्यवहारांसाठी कोणतीही व्यक्ती बाजारपेठ उभारू शकणार नाही, अशी तरतूद असली, तरी प्रतिवादी मंडळाला परवाना देण्याचा अधिकार देणारा कोणताही उपविधी नाही. याचा निव्वळ परिणाम असा होतो की, परवाना देण्याची कोणतीही तरतूद नसताना या उपविधीची बंदी निरपेक्ष ठरते.

98. मोहम्मद यासीन वि. शहर परिसरातील[103] कोणत्याही ठिकाणी घाऊक विक्री करू इच्छिणाऱ्या व्यक्तीला परवाना शुल्क आकारणाऱ्या नगरक्षेत्र समितीने तयार केलेल्या उपविधींची वैधता निश्चित करण्याचे आवाहन या न्यायालयाच्या घटनापीठाला करण्यात आले होते. समितीला शुल्क आकारण्याचा कायदेशीर अधिकार आहे का, हा या न्यायालयासमोरील मुद्दा होता. न्यायमूर्ती एस. आर. दास (तेव्हा विद्वान सरन्यायाधीश होते) म्हणाले की, "व्यवसायावरील परवाना शुल्क केवळ परवानाधारकाची मालमत्ता काढून घेत नाही तर त्याचा व्यवसाय चालविण्याच्या त्याच्या अधिकारावर निर्बंध म्हणून कार्य करते, कारण असे शुल्क भरल्याशिवाय व्यवसाय अजिबात चालू शकत नाही." कलम १९ (१) (जी) अन्वये निधीच्या अधिकारावर राज्य कलम १९ (६) नुसार निर्बंध घालू शकते, असे मत व्यक्त करण्यात आले. कलम १९ (१) (जी) अन्वये व्यवसाय, व्यापार किंवा व्यवसाय करण्याच्या अधिकारावर बेकायदेशीर नपुंसक निर्बंध आहे:

103[1952] 1 एससीआर 572: (1952) 1 एससीसी 205

"१२. [...] त्यामुळे कोणत्याही वैध कायद्याच्या आधारे परवाना शुल्क न्याय्य ठरू शकत नसेल, तर त्याच्या वाजवीपणाचा प्रश्नच उद्भवू शकत नाही, कारण बेकायदेशीर अनैतिक तालीम नेहमीच अवाजवी निर्बंध असणे आवश्यक आहे आणि कलम १९ (१) (जी) अन्वये नागरिकाच्या व्यवसाय, व्यापार किंवा व्यवसाय करण्याच्या अधिकाराचे उल्लंघन करेल आणि अशा उल्लंघनाला घटनेच्या कलम ३२ अन्वये आव्हानाचा विषय बनवता येईल.

99. **मोहम्मद यासीन** (सुप्रा) मध्ये, युनायटेड प्रोव्हिन्स टाउन एरिया ॲक्ट १९१४ ने कोणत्याही सार्वजनिक रस्ता किंवा जागेसह नगर क्षेत्र समितीच्या व्यवस्थापनाकडे सोपविलेल्या किंवा सोपविलेल्या कोणत्याही अचल मालमत्तेच्या वापरासाठी किंवा व्यवसायासाठी शुल्क आकारण्याचा अधिकार नगर क्षेत्र समितीला दिला . शहर परिसरातील कोणत्याही ठिकाणी घाऊक विक्री करू इच्छिणाऱ्या व्यक्तीकडून परवाना शुल्क आकारण्याच्या अधिकाराचा या

अधिकारात समावेश नाही, असे मत व्यक्त करण्यात आले. त्यामुळे नगरक्षेत्र समितीने आकारलेले परवाना शुल्क हे १९१४ च्या कायद्याच्या विरुद्ध असल्याचे मत व्यक्त करण्यात आले.

"२०. आमच्या मते, घाऊक व्यापाऱ्यावर विहित शुल्काच्या स्वरूपात शुल्क आकारणारे उपविधी, कोणत्याही सार्वजनिक रस्त्यासह नगरक्षेत्र समितीच्या व्यवस्थापनाकडे सोपविलेल्या किंवा सोपविलेल्या स्थावर मालमत्तेचा कोणताही वापर किंवा व्यवसाय न करता, स्पष्टपणे प्रतिवादी समितीच्या अधिकारांच्या विरुद्ध आहेत आणि, म्हणूनच, उपविधी एक वैध कायदा आहे असे म्हणता येणार नाही जे केवळ घटनेच्या अनुच्छेद १९ (६) अंतर्गत अनुच्छेद १९ (१) (जी) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारावर निर्बंध घालू शकते. त्याला अधिकृत करणारा कोणताही वैध कायदा नसताना, अशी बेकायदेशीर सक्ती निःसंशयपणे बेकायदेशीर प्रतिबंध म्हणून कार्य करणे आवश्यक आहे आणि आपल्या राज्यघटनेच्या अनुच्छेद १९ (१) (जी) द्वारे हमी

दिलेल्या घाऊक विक्रेत्याच्या व्यवसाय, व्यापार किंवा व्यवसाय करण्याच्या अनिर्बंध अधिकाराचे उल्लंघन केले पाहिजे.

100. **कूर्जी बी भरुचा** वि. कायद्याच्या अधिकाराशिवाय आकारण्यात येणारे परवाना शुल्क कलम १९ (६) अन्वये संरक्षित नाही, असा निर्वाळा **उत्पादन शुल्क आयुक्त**,[104] आणखी एका घटनापीठाने दिला. **आर. एम. शेषाद्री** विरुद्ध **जिल्हाधिकारी**[105] या खटल्यात जिल्हाधिकाऱ्यांनी परवानाधारकाला शासनाच्या निर्देशानुसार एवढ्या लांबीचे आणि एवढ्या कालावधीसाठी प्रत्येक सादरीकरणात एक किंवा अधिक मंजूर चित्रपट प्रदर्शित करण्याची अट घातली. कलम १९ (१) (जी) चे उल्लंघन केल्याबद्दल या अटीला आव्हान देण्यात आले होते. या न्यायालयाच्या घटनापीठाने ही अट विस्तृत भाषेत असून परवाना देणाऱ्या प्राधिकरणाला कोणतीही मार्गदर्शक तत्त्वे दिलेली नाहीत, असे निरीक्षण नोंदवले. 'एवढ्या व्यापक भाषेत घातलेली अट चित्रपट व्यवसायावर कठोरपणे परिणाम करणारी आहे आणि ती

104[१९५४] १ एससीआर ८७३ : (१९५४) १ एससीसी १८ [९]

105 (१९५४) २ एससीसी ३२०

वाजवी निर्बंध मानली जाऊ शकत नाही', असे मत व्यक्त करण्यात आले.

101. वरील विवेचनातून आपण खालील तत्त्वे काढू शकतो: (१) कलम १९ (१) (छ) अन्वये अधिकारावर निर्बंध घालण्याचा प्राधिकरणाचा अधिकार निरपेक्ष नाही आणि त्याचा वापर वाजवी पद्धतीने केला पाहिजे; (२) अधिकार् यांनी आकारलेले कोणतेही शुल्क किंवा परवाने वैध असावेत आणि कायद्याच्या अधिकाराच्या आधारे आकारले जावेत; आणि (३) प्रत्यायोजित कायदा जो मूळ कायद्याने निर्धारित केलेल्या वैधानिक धोरणाच्या कक्षेच्या विरुद्ध किंवा त्यापलीकडे आहे तो अनुच्छेद १९ (१) (जी) चे उल्लंघन करून अवाजवी निर्बंध घालतो.[106]

102. एसबीसीच्या सध्याच्या नोंदणी शुल्क रचनेनुसार वकिलाला नावनोंदणीची पूर्वअट म्हणून पंधरा हजार ते बावीस हजार रुपये भरावे लागतात. या निर्णयाच्या वरील कलमांनुसार, एसबीसी कलम २४ (१)

106मिनर्वा टॉकीज विरुद्ध कर्नाटक राज्य, १९८८ सुप एससीसी १७६ [१५]

(एफ) अंतर्गत विहित केलेल्या निर्धारित शुल्कापेक्षा जास्त नोंदणी शुल्क आकारतात. एसबीसींनी लादलेले जादा नोंदणी शुल्क कायद्याच्या अधिकाराशिवाय आहे. एसबीसींनी नोंदणी शुल्क म्हणून एवढी जादा रक्कम आकारण्याच्या निर्णयामागे कोणतेही वाजवी निकष नाहीत. कलम २४ (१) (एफ) अन्वये स्पष्ट कायदेविषयक धोरण पाहता एसबीसींना कोणतेही शुल्क आकारण्याचे अनिर्बंध अधिकार असू शकत नाहीत. कायद्याच्या पदवीधर तरुणांवर नावनोंदणीच्या वेळी जास्त आर्थिक बोजा टाकल्याने विशेषत: समाजातील उपेक्षित आणि आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकांतील लोकांना आर्थिक अडचणींना सामोरे जावे लागते. त्यामुळे एसबीसीकडून आकारण्यात येणारी सध्याची नोंदणी शुल्क रचना अवाजवी असून कलम १९ (१) (जी) चे उल्लंघन करणारी आहे.

8. एसबीसी आणि बीसीआयसाठी आर्थिक परिणाम

103. या निर्णयाच्या वरील भागात चर्चा केल्याप्रमाणे, आम्हाला हे माहित आहे की एसबीसी आणि बीसीआय पूर्णपणे त्यांच्या कर्मचार् यांना वेतन देण्यासह ॲडव्होकेट्स ॲक्टअंतर्गत त्यांचे कार्य पार पाडण्यासाठी नावनोंदणीच्या वेळी उमेदवारांकडून गोळा केलेल्या रकमेवर अवलंबून असतात. ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या कायदेविषयक योजनेनुसार बार कौन्सिलने केवळ कलम २४ (१) (एफ) अन्वये विहित केलेली रक्कमच नोंदणी शुल्क म्हणून आकारावी. सेवा देण्यासाठी नोंदणीकृत वकिलांकडून शुल्क आकारण्याचे मार्ग शोधण्याऐवजी एसबीसी आणि बीसीआय तरुण विधी पदवीधरांना नावनोंदणीची पूर्वअट म्हणून भरमसाठ रक्कम उकळण्यास भाग पाडत आहेत.

104. अधिवक्त्यांची राज्यसूचीत नोंदणी झाल्यानंतर बार कौन्सिल ॲडव्होकेट्स ॲक्टमधील तरतुदींनुसार वकिलांना देण्यात येणाऱ्या सेवांसाठी शुल्क आकारू शकतात. एसबीसी आणि बीसीआयने शुल्क

आकारण्याची एक योग्य पद्धत तयार करणे आवश्यक आहे जे केवळ प्रवेश घेऊ इच्छिणाऱ्या कायद्याच्या पदवीधरांसाठीच नव्हे तर राज्य यादीत आधीच नोंदणी केलेल्या वकिलांसाठी देखील न्याय्य आहे. असे अनेक वाजवी मार्ग आहेत ज्याद्वारे एसबीसी आणि बीसीआय वकिलाच्या कारकिर्दीच्या नंतरच्या टप्प्यात निधी गोळा करू शकतात आणि आधीच करतात. उदाहरणार्थ, ॲडव्होकेट वेल्फेअर फंड ॲक्ट २००१ नुसार वकिलांनी वकील कल्याणासाठी निधी गोळा करण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या *वकालतनाम्यांवर* अनिवार्य कल्याणकारी शिक्के लावणे आवश्यक आहे . पदवीधराला उपजीविकेची योग्य संधी देण्यापूर्वी आकारण्यात येणाऱ्या नावनोंदणी शुल्काप्रमाणे उत्पन्नाचे असे स्त्रोत थेट वकिलांच्या प्रॅक्टिसशी निगडित असतात.

105. हे स्पष्ट करण्यात आले आहे की नावनोंदणीच्या टप्प्यावर केवळ ॲडव्होकेट्स ॲक्टच्या कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत निर्धारित

केलेले शुल्क आहेत. प्रवेशावेळी उमेदवारांकडून आकारण्यात येणारे अर्ज शुल्क, प्रक्रिया शुल्क, टपाल शुल्क, पोलिस पडताळणी शुल्क, ओळखपत्र शुल्क, प्रशासकीय शुल्क, छायाचित्र शुल्क आदींसह इतर सर्व विविध शुल्क नोंदणी शुल्काचा भाग मानले जाणार आहे. या किंवा तत्सम कोणत्याही शीर्षकाखाली आकारले जाणारे शुल्क कलम २४ (१) (एफ) मध्ये विहित केलेल्या नोंदणी शुल्कापेक्षा जास्त असू शकत नाही.

106. ॲडव्होकेट्स वेल्फेअर फंड ॲक्ट २००१ [107] हा वकिलांच्या हितासाठी कल्याणकारी निधी स्थापन करण्याची तरतूद करण्यासाठी करण्यात आला आहे. कलम ३ मध्ये अशी तरतूद आहे की योग्य सरकार वकील कल्याण निधी ची स्थापना करेल. कलम १५ नुसार एसबीसींना वकील कायद्याच्या कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत प्राप्त नोंदणी शुल्काच्या वीस टक्के इतकी रक्कम कल्याण निधीत दरवर्षी भरणे बंधनकारक आहे.[108] या निर्णयाचा कलम १५ अंतर्गत

107 "2001 अधिनियम"

108 कलम १५, वकील कल्याण निधी अधिनियम २००१. [त्यात लिहिलं आहे:

एसबीसींच्या दायित्वावर कोणताही परिणाम होणार नाही कारण ते कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत विहित केल्याप्रमाणे नोंदणी शुल्क आकारत राहतील.

107. एसबीसी आणि बीसीआयला निर्देश देण्यात आले आहेत की नावनोंदणीच्या वेळी आकारली जाणारी फी कलम २४ (१) (एफ) चे पालन करते आणि वेगवेगळ्या नामकरणाच्या नावाखाली ही तरतूद प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे मोडीत निघणार नाही. एसबीसी कलम २४ (१) (एफ) मध्ये विहित रकमेपेक्षा नोंदणी शुल्क किंवा विविध शुल्क आकारू शकत नाहीत. बीसीआय मसुदा नोंदणी नियमांची सध्याच्या स्वरूपात अंमलबजावणी करण्यासाठी कलम १४२ अन्वये या न्यायालयाला आपल्या अधिकाराचा वापर करण्याची कोणतीही अट नाही.

108. या निर्णयामुळे जादा नोंदणी शुल्क भरलेल्या वकिलांना एसबीसीकडून परताव्याचा हक्क मिळाला असता.[१109110] एसबीसी बर् याच काळापासून नावनोंदणी शुल्क आकारत आहेत आणि संकलित रकमेचा वापर त्यांचे दैनंदिन कामकाज करण्यासाठी करीत आहेत. त्यामुळे या निर्णयाचा संभाव्य परिणाम होईल, असे आम्ही जाहीर करतो. परिणामी, एसबीसींना या निर्णयाच्या तारखेपूर्वी गोळा केलेले अतिरिक्त नोंदणी शुल्क परत करण्याची आवश्यकता नाही.

8. निष्कर्ष

109. वरील चर्चा लक्षात घेता आम्ही असा निष्कर्ष काढतो की:

1. कलम २४ (१) (एफ) अन्वये एसबीसी सध्या च्या प्रमाणे स्पष्ट कायदेशीर अटींपलीकडे "नोंदणी शुल्क" आकारू शकत नाहीत;

2. कलम २४ (१) (एफ) मध्ये विशेषत: वित्तीय पूर्वअटी नमूद केल्या आहेत ज्याच्या अधीन राहून एखाद्या वकिलाला राज्य सूचीमध्ये

---

109 . राज्य बार कौन्सिलद्वारे निधीला ठराविक रक्कम भरणे - राज्य बार कौन्सिल वकील अधिनियम, १९६१ (१९६१ चा २५) च्या कलम २४ च्या खंड (एफ) अन्वये प्राप्त नोंदणी शुल्काच्या वीस टक्के इतकी रक्कम दरवर्षी निधीला देईल.]

110 *पहा* सोमय्या ऑर्गेनिक्स (इंडिया) लिमिटेड विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य. (2001) 5 एससीसी 519[46]

नोंदणी केली जाऊ शकते. एसबीसी आणि बीसीआय नावनोंदणीची पूर्वअट म्हणून विहित नोंदणी शुल्क आणि मुद्रांक शुल्क वगळता इतर शुल्क भरण्याची मागणी करू शकत नाहीत;

3. कलम २४ (१) (एफ) अंतर्गत कायदेशीर अटींपेक्षा जास्त फी आणि शुल्क आकारण्याचा एसबीसींचा निर्णय कलम १४ आणि कलम १९ (१) (जी) चे उल्लंघन करतो.

संविधान; आणि

4. या निर्णयाचा संभाव्य परिणाम होणार आहे. एसबीसींना या निर्णयाच्या तारखेपूर्वी गोळा केलेले अतिरिक्त नोंदणी शुल्क परत करण्याची आवश्यकता नाही.

110. या पार्श्व भूमीवर रिट याचिका, हस्तांतरित प्रकरणे व हस्तांतरण याचिका निकाली काढल्या जातात.

111. प्रलंबित अर्ज असल्यास ते निकाली काढले जातात.

खटल्याचा निकाल : प्रकरणे निकाली काढली.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वार हा पक्षकारास त्याच्या /तिच्या मातृभाषेत त्याचा अर्थ समजून घेण्यापूरता मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही करणाकरीता कराता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन विश्वासनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पआदन आणि अमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.